

ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
A STUDY OF THE SIGNIFICANCE OF THREE SUCARITA TO PRACTICE
OF VIPASSANA MEDITATION

นางสาวเสาวนุช ศิริมาลัยรักษ์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

นางสาวเสาวนุช ศิริมาลัยรักษ์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

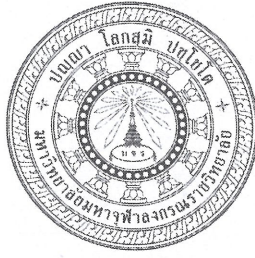
**A study of the Significance of Three sucarita to Practice of
Vipassana meditation**

Miss Saowanuch Sirimalairuk

A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.)

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.มานพ น้กการเรียน)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง)

กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

ชื่อผู้วิจัย

(นางสาวเสาวนุช ศิริมาลัยรักษ์)

ชื่อสารนิพนธ์ : ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ผู้วิจัย : นางสาวเสาวนุช ศิริมาลัยรักษ์

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

: ผศ.ดร. วิโรจน์ คุ้มครอง ป.ธ.๙., พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด.
(พระพุทธศาสนา)

วันเสร็จสมบูรณ์ : ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาหลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและ ๒. เพื่อศึกษาหลักสุจริต ๓ ที่เป็นปัจจัยต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น แล้วนำมาเรียบเรียงบรรยาย และตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ จากการศึกษา พบว่า

สุจริต หมายถึง การประพฤติถูกต้อง ดั่งงาม และเป็นไปในฝ่ายกุศลจิต สุจริตแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ ๑ กายสุจริต ๒ วจีสุจริต ๓ มโนสุจริต กายสุจริตแบ่งออกเป็น ๓ ข้อ ได้แก่ ๑) การเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒) การเว้นจากการลักขโมย ๓) การเว้นจากการประพฤติดิผิตประเวณี วจีสุจริต แบ่งออกเป็น ๔ ข้อ ได้แก่ ๑) การไม่พูดเท็จ ๒) การไม่พูดคำหยาบคาย ๓) การไม่พูดส่อเสียด ๔) การไม่พูดเพื่อเจ้าไม่มีสาระ มโนสุจริตแบ่งออกเป็น ๓ ข้อ ได้แก่ ๑) การสำรวมใจไม่เพ่งเล็งเพราะความโลภ ๒) ไม่คิดพยาบาทปองร้ายมนุษย์และสัตว์ ๓) มีสัมมาทิฐิ สุจริตธรรมทั้ง ๓ ประการจัดเป็น กุศลกรรมบถ ถือเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นในระดับศีลธรรม มีอานิสงส์ในการป้องกันวิบากกรรมที่มีผลร้ายและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ถือเป็นธรรมสำคัญสำหรับคนทั่วไป หากประพฤติดิผิตสุจริตธรรมย่อมประสพความเสื่อม

ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาผู้ปฏิบัติจะต้องมีสุจริตธรรมเป็นเบื้องต้นทั้ง ๓ ประการ คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต จัดเป็นกุศลจิตทำให้เห็นคุณและโทษของสุจริต เกิดความปีติยินดีในธรรมจัดเป็นการฝึกจิตในระดับศีลตามหลักไตรสิกขา ส่วนมโนสุจริตทำให้จิตของผู้ปฏิบัติเกิดความผ่องใส ไม่มีปิลิโพธ และสามารถข่มจิตจากการฟุ้งของกิเลสคือ ความโลภ โกรธ และความหลงในระดับหยาบได้ ซึ่งเป็นการเกื้อกูลหรือเป็นปัจจัยในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่สำคัญยิ่ง จากนั้นผู้ปฏิบัติย่อมอาศัยศีลคือ สุจริต ๓ เป็นฐานของการฝึกจิตให้สงบด้วยสมาธิ และพัฒนาไปสู่การเจริญสติกำหนดรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริงจนเกิดวิปัสสนาญาณในระดับต่างๆ สามารถบรรลุมรรคผล และนิพพานได้ในที่สุด

Research Paper Title : A Study of the Significance of Three Sucarita to the Practice of Vipassana Meditation

Researcher : Miss Saowanuch Sirimalairuk

Degree : Master of Arts (Vipassana Meditation)

Researcher Paper Supervisor

: Asst.Prof. Dr.Viroj Koomkrong, Pali IX, M.A., (Buddhist Studies)
Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Completion : January 19, 2018

Abstract

This research paper contained 2 purposes; 1) to study the 3 principles of Succarits in Theravada Buddhism, 2) to study to study the 3 principles of Succarits in which is a factor in the practice of Vipassana by taking data from Buddhist scriptures; Tipitaka, its commentaries, sub-commentaries, Visuddhimaga text etc. then compiled in descriptive style and verified by experts. From the study, it found that;

Succarit means the right conduct, good behavior and unwholesome consciousness. This right conduct is divided into 3 types; 1) bodily conducts, 2) verbal conducts and 3) mental conducts. Bodily conducts are divided into 3 items; 1) abstaining from killing lives, 2) abstaining from stealing, 3) abstaining from misconducts, verbal conducts are divided into 4 items; 1) abstaining from lying, 2) abstaining from dirty word, 3) abstaining from taught, 4) abstaining from muanders, useless talks, mental right conducts consist of 3 items; 1) awareness from greed, 2) having no ill-will in human and animal and 3) having the right views. These right conducts are wholesome consciousness which are basic codes of moral practice level, its advantages aim at preventing all action results which have affected to mind badly, being an abstracle for living. This is necessary teaching for human development. If their misbehavior is wrong, it will degenerate to life.

In vipassana practice, at first the practitioner must live accordance with right conducts; bodily right conducts, verval right conducts and mental right conducts. Then his mind will become wholesome, clearly understand advantages and disadvantages of right conducts, having rapture in what he has done which is in moral level. His mental right conduct causes the bright appearance, without anxiety and being able to bear uprising of defilements; greed, aversion, delusion in rough level which later enrich supportive factors for insight practice which is the keyword for mediation. After that practitioner uses basic 3 right conducts as the foundation of tranquil meditation and developing his mindfulness in order to observe the true state of name and forms until the insight knowledge entering progressive level. He finally will achieve the results and Nibbana in the end.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ กราบขอบพระคุณ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร
ศาสตราจารย์พิเศษ, ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นอย่างสูงยิ่ง ได้เปิดหลักสูตรปริญญาพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษา และปฏิบัติวิปัสสนา
ภาวนา เป็นเวลา ๗ เดือน อีกทั้งส่งผลให้เกิดการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแพร่หลายไปทั่วประเทศ
และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคงตลอดไป

สารนิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาจาก พระมหาโกมล กมโล รักษาการ
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธมฺมโสภโณ รักษาการ
ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล ผู้ให้ความรู้ด้านวิชาการ ผศ.ดร.วิโรจน์
คุ้มครอง อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ดร.ชัยชาญ ศรีหาหนู ผู้แปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษและ
คณาจารย์ผู้ให้ความรู้ด้านวิชาการ ให้คำแนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของการทำสารนิพนธ์
ให้มีความสมบูรณ์ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณ พระมหาสมบุญ ณ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย,
พระประเทือง ขนติโก พระสุคนธ์ ปญฺญารโห เจ้าหน้าที่ตรวจรูปแบบ ที่มีเมตตาให้คำปรึกษา แนะนำ
ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ทำวิจัย คุณภานุมาตร์ เนโส เจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานที่ช่วยดำเนินการ
เรื่องเอกสาร แจ้งกำหนดการและระเบียบการต่างๆ ให้ทราบ ตลอดทั้งเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์
ห้องสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่กรุณาเอื้อเพื่อการสืบค้นข้อมูล ทำให้การทำสารนิพนธ์เป็นไป
ได้ด้วยความสะดวกเรียบร้อย ขออนุโมทนาแก่เพื่อนนิสิตวิปัสสนาภาวนารุ่น ๑๑ ทุกคน เจ้าหน้าที่วิทยา
เขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ทุกท่านที่ช่วยเหลือให้ความสะดวกทั้งด้านเอกสารและตรวจสอบ
การประชุมช่วยเหลือเกื้อกูลในการทำสารนิพนธ์ให้ผ่านไปได้อย่างดี

อานิสงส์แห่งบุญกุศลใดๆ ที่ข้าพเจ้าได้ทำสารนิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมนำสักการะบูชา
ต่อพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และท่านผู้มีพระคุณทั้งหลาย ขอบุญกุศล
นี้ จงเป็นปัจจัยแห่งมรรค ผล นิพพาน ด้วยกันทุกท่าน ทุกคน เทอญ.

นางสาวเสาวนุช ศิริมาลัยรักษ์

๑๙ มกราคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ หลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๑
๒.๑ ความหมายของความสุจริต	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายของสุจริตตามรากศัพท์และพจนานุกรม	๑๑
๒.๑.๒ ความหมายของสุจริตตามพุทธพจน์	๑๑
๒.๑.๓ ความหมายของสุจริตตามคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๒
๒.๑.๔ ความหมายของสุจริตตามทัศนะของนักปราชญ์	๑๓
๒.๒ ประเภทของความสุจริต	๑๔
๒.๒.๑ กายสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย)	๑๔
๒.๒.๒ วาจาสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา)	๑๕
๒.๒.๓ มโนสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ)	๑๖
๒.๓ ความสำคัญของความสุจริต	๑๗
๒.๔ คำสอนที่เกี่ยวข้องกับความสุจริตในพุทธศาสนาเถรวาท	๑๗
๒.๔.๑ คำสอนที่เกี่ยวกับความสุจริต	๑๗
๒.๔.๒ คุณแห่งการปฏิบัติชอบ	๑๗
๒.๔.๓ โทษแห่งการปฏิบัติผิด	๑๘

๒.๕ การพัฒนาพฤติกรรมความสุจริตในพุทธศาสนาเถรวาท	๒๒
๒.๕.๑ การประพฤติสุจริตอันมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้อง	๒๒
๒.๕.๒ บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสเพราะประพฤติสุจริต	๒๓
๒.๖ หลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานของความสุจริตในพุทธศาสนาเถรวาท	๒๔
๒.๖.๑ คำสอนที่เป็นพื้นฐานของความสุจริต	๒๔
๒.๖.๒ คำสอนที่เป็นพื้นฐานของความสุจริตอีกหมวดหนึ่ง	๒๔
๒.๖.๓ การประพฤติสุจริตชื่อว่ารักตน	๒๖
๒.๖.๔ ธรรมที่ทำให้เป็นคนพาลและบัณฑิต	๒๗
๒.๗ สรุปท้ายบท	๓๘
บทที่ ๓ ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๓๙
๓.๑ ความสำคัญของความสุจริตในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๓๙
๓.๒ ความสำคัญของกายสุจริต ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๔๖
๓.๓ ความสำคัญของวจีสุจริต ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๕๕
๓.๔ ความสำคัญของมโนสุจริต ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๖๔
๓.๕ สรุปท้ายบท	๗๗
บทที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๗๘
๔.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๘
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๙
บรรณานุกรม	๘๑
ประวัติผู้วิจัย	๘๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในสารนิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สී. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙, ตามลำดับ

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑	วิ.มหา. (ไทย) =	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๕	วิ.ม. (ไทย) =	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๘	วิ.ป. (ไทย) =	วินัยปิฎก ปรีวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.สී. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก	(ภาษาไทย)
	ม.มู. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลป็นณาสก	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อูปริป็นณาสก	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก สังกยัตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก สังกยัตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ติก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

๒๒	อง.ฉก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฎฐก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ข.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.วิ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๐	ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๑	ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
๓๓	ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๕	อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
๓๖	อภิ.ปุ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อักษรย่อในสารนิพนธ์ฉบับนี้ใช้อรรถกถาสุดตันตปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่มที่/เล่ม/ภาค เช่น ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑ หมายถึง อรรถกถาสุดตันตปิฎก สุมังคลวิลาสินี สีสันธวรรคอรรถกถา เล่มที่ ๑๑/ เล่ม ๑/ ภาค ๑ /ตอน/หน้า ตามลำดับ

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

เล่มที่	เล่ม	ภาค	ตอน	หน้า	คำย่อ	ชื่ออรรถกถา
๑๑	๑	๑	-	-	ที.สี.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี สีสันธวรรคอรรถกถา
๑๗	๑	๑	-	-	ม.ม.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี มุลปณณาสกอรรถกถา
๔๕	๑	๔	-	-	ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา อิติวุตตกอรรถกถา
๖๔	๔	๓	-	-	ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย)	มหานิบาตชาดกอรรถกถา
๖๕	๕	๑	-	-	ขุ.ม.อ. (ไทย)	สัทธัมมปัชโชติกา มหานิทเทศอรรถกถา

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภายใต้สถานการณ์ของโลก ในปัจจุบันที่มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์โลก ที่ผ่านการพัฒนาการจนถึงขั้นที่อาจเรียกได้ว่าสมบูรณ์แบบ เพราะมีร่างกายที่มีอวัยวะที่เหมาะสมแก่การดำเนินชีวิต เช่น มีนิ้วมือที่เหมาะสมแก่การหยิบจับสิ่งของ มีแขนขาที่เหมาะสมแก่การ ยืน เดิน นั่ง นอน แต่มนุษย์ก็ยังคงเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่ง ถึงแม้จะผ่านการพัฒนาด้านร่างกายมาแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงเป็นสัตว์เพราะยังข้องติดอยู่ในโลก ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท โลกวรรค อภยราชกุมารวัตถุ ได้แสดงเกี่ยวกับบุคคลผู้ข้องอยู่ในโลกว่า “ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้ ที่วิจิตรดุจราชรถ ที่พวกคนเขลาหมกมุ่นอยู่แต่พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่”^๑ และมนุษย์ก็ไม่ได้อยู่เพียงผู้เดียวในโลกจึงต้องมีการติดต่อสื่อสารเพื่อให้ผู้อื่นรับรู้หรือตอบสนองความต้องการของตัวเอง การสื่อสารโดยการแสดงออกทางกิริยาท่าทางหรือคำพูด เรียกว่า พฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมนั้นจะมีประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้นั้นจิตใจต้องได้รับการพัฒนา ก่อน เมื่อจิตใจพัฒนาแล้ว พฤติกรรมก็จะสร้างสรรค์ไปในทางที่ดีสามารถทำประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมได้อย่างยิ่งใหญ่มาก อย่างเช่น เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงเป็นมนุษย์ แต่สามารถพัฒนาพระองค์เองจนชาวโลกขนานพระนามพระองค์ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แปลว่า ผู้ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง พระองค์สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ชาวโลกเป็นอนเนกอนันต์ได้ ปัญหาของมนุษย์ไม่ได้มีแต่ปัญหาอยู่ที่ผู้ที่ไม่พัฒนาจิตใจ เมื่อไม่พัฒนาจิตใจ พฤติกรรมที่แสดงออกทางกายวาจาจึงแตกกันไปตามอำนาจของกิเลส^๒

การพัฒนาตนเป็น กระบวนการของ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเราเอง ให้ไปสู่ภาวะที่ดีกว่าและเป็นที่ต้องการมากกว่า แต่กระบวนการดังกล่าว ไม่ใช่เรื่องง่ายทั้งนี้เพราะพฤติกรรมมนุษย์นั้นซับซ้อน มีองค์ประกอบ และปัจจัย เกี่ยวเนื่องจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็น ที่ผู้ศึกษาจะต้องทำ ความรู้จักสิ่งต่างๆ เหล่านั้นเพื่อที่จะได้จัดการ ให้มีอิทธิพล เชิงบวก หรือหลีกเลี่ยง หากมีอิทธิพลเชิงลบต่อ การพัฒนาตนเอง การศึกษาปัจจัยพื้นฐานของพฤติกรรม จะช่วยให้เข้าใจ พฤติกรรมมนุษย์ ได้ดียิ่งขึ้น

การพัฒนาตน ศึกษาเพื่อเข้าใจแนวคิดพื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์มีเทคนิควิธีการในการพัฒนาตนที่ถูกต้อง และควบคุมตนเองให้การพัฒนาตนเกิดศักยภาพสูงสุด มนุษย์จะสามารถทำการ

^๑ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑/๘๖.

^๒ พระภวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว), คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทรัฐศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

พัฒนาตนเองได้ ต้องอาศัยองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของตนเอง ซึ่งในการจะเข้าใจเรื่องพฤติกรรมนั้นจำเป็นต้องเข้าใจถึงหลักการพื้นฐานที่เกี่ยวกับพฤติกรรม ได้แก่ ความหมายของพฤติกรรม ประเภทของพฤติกรรม องค์ประกอบของพฤติกรรม วิธีการศึกษาพฤติกรรม เป้าหมายและความสำคัญของการศึกษาพฤติกรรม และแนวทัศนะของกลุ่มจิตวิทยาเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์อันจะเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจตนเองและนำไปสู่การพัฒนาตนเอง

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่บังเกิดขึ้นเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ในโลกนี้ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เพราะมนุษย์ต้องอยู่เป็นกลุ่มในสังคมที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นสังคมที่มีความเจริญรุ่งเรืองเพียงพร้อมไปด้วยอุปกรณ์อำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีพ แต่ขณะเดียวกันก็เกิดความไม่สงบขาดความมั่นคงด้านจิตใจ ขาดหลักที่พึ่งทางใจทำให้มีปัญหาต่อการดำรงชีวิตของตนเองและส่วนรวม

หลักสุจริต ๓ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงมุ่งที่จะสอนให้มนุษย์มีหลักที่พึ่งทางใจ และมีแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่จะทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต อันจะทำให้มนุษย์สามารถอยู่รวมกันในสังคมด้วยความสงบสุขและเจริญก้าวหน้า ยังเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิตหากปฏิบัติตามอย่างจริงจังจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างมากทั้งสิ้นนั้นสอนทั้งการดำเนินชีวิตที่จะทำให้ชีวิตตนมีค่าหรือเป็นชีวิตที่ประเสริฐ ชีวิตที่อยู่กับความเจริญและคุณธรรมและสอนการดำเนินชีวิตให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีสงบ และเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม

การแสดงออกทางกายวาจาของมนุษย์เรียกว่า พฤติกรรม (Behavior) ซึ่งเป็นผลมาจากการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสถานการณ์ต่างๆ การกระทำของมนุษย์อาจสังเกตเห็นได้ชัดเจนได้แก่ การกระทำทางกาย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น เรียกว่า “กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่ การพูด สนทนา การทักทาย และการสั่งสอน เป็นต้น เรียกว่า “วจีกรรม” ส่วนการกระทำที่ซับซ้อนมากขึ้น ยากต่อความเข้าใจต้องติดตามสังเกต วิเคราะห์ ตีความ และประเมินค่าเป็นการกระทำทางใจ เช่น การคิด การจำ การลืม การเรียนรู้ แรงจูงใจ เจตคติความเมตตาหรือความรัก เป็นต้น เรียกว่า “มโนกรรม”^๓ พฤติกรรมของมนุษย์ทั้ง ๓ ลักษณะมิได้อยู่แยกจากกัน แต่ทำงานผสมผสานเป็นจริงหรือจรรยาตามลักษณะความประพฤติที่ทำอยู่ประจำอยู่ในสันดานพื้นเพจิตใจ หรือลักษณะอุปนิสัย ๖ ประเภท คือ ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต สัทธาจริต พุทธิจริต วิตกจริต^๔ ในทางจิตวิทยาตะวันตกทุกๆ ไปเรียกลักษณะต่างๆ ไปของบุคคลว่า บุคลิกภาพ (Personality) ซึ่งรวมหมายถึงคุณสมบัติภายใน และพฤติกรรมเฉพาะบุคคลโดยรวมในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าพฤติกรรมมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เพราะกายกับจิตต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน กายเป็นที่อาศัยของจิต และจิตเป็นผู้ควบคุมภายในสำหรับการรับรู้และการเรียนรู้โดยผ่านกาย การทำงานของจิต ส่งผลกระทบต่อสภาพทางกาย ดังนั้นมนุษย์จะทำดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับสุข หรืออยู่อย่างเป็นทุกข์ ขึ้นอยู่กับสภาพ

^๓ เรียม ศรีทอง, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเวิร์ดเวฟเอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๕

^๔ ช. ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐.

ทางจิต เพราะภาวะจิตใจที่ดีหรือไม่ดีนั้นจะเป็นตัวผลักดันให้เกิดพฤติกรรมดีหรือไม่ดีตาม ดังพุทธพจน์ ในคาถาคัมภีร์ธรรมบทว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุดสำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษ ประทุษร้ายแล้วกล่าวอยู่ก็ตามทำอยู่ก็ตามทุกขย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่าง นั้นเหมือนล่อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ฉะนั้น”^๕ สมดังธรรมภาษิตที่มาในขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้ามีใจประเสริฐที่สุดสำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส ย่อมทำให้เกิดความสุขได้”^๖

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าความสำคัญของความเป็นมนุษย์นั้นจะประเสริฐได้ก็ต้องอาศัยการ ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ผู้วิจัยจึงศึกษาหลักสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีคำสอนว่าอย่างไรและนำหลัก สุจริต ๓ ประพฤติต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างไร จะได้เป็นแนวทางแก่ผู้สนใจในการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ หลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ ความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาปัญหา หลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนา เถรวาท และหลักสุจริต ๓ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ตามหลักพุทธ ศาสนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เป็นตัวสนับสนุนและข้อมูลวิทยานิพนธ์ตลอดจน เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

^๕ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๖ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ สุจริต ๓ หมายถึง ความประพฤติดี ความประพฤติชอบ ความประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม มี ๓ คือ กายสุจริต ประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจา มโนสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจ^๗

๑.๕.๒ ปัจจัย หมายถึง สิ่งที่ทำให้มนุษย์มีการแสดงออก ทางกาย วาจา ใจที่ดี และทำให้เจริญก้าวหน้าในชีวิต ตลอดทั้งมีการนำหลักธรรม ทางพุทธศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติตามความเหมาะสม นอกจากนั้นยังหมายถึง การทำให้เกิดขึ้นคือเปลี่ยนจากสภาพหนึ่ง ไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิม

๑.๕.๓ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา หมายถึง การเจริญ การบำเพ็ญ การทำให้เกิดขึ้น ความเห็นแจ้ง คือเห็นจริงต่อความเป็นจริงของสภาวะธรรม ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์อันให้ถอนความหลงผิด รู้ผิดในสังขารเสียได้ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น ซึ่งจัดว่าเป็นลักษณะพิเศษในทางพุทธศาสนา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนเอกสารวิชาการ รวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสุจริตดังนี้ คือ

๑.๖.๑ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑) คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แสดงหลักเกี่ยวกับสุจริตไว้หลายแห่ง เช่น พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เจริญชกัณธ์ และ พระสุตตันตปิฎก ทีมนิกาย สीलขันธวรรค กล่าวว่ หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ

มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตาม ความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เป็นต้น^๘

๒) พระวินัยปิฎก มหาวรรค เกสัชชขันธกะ สีหเสนาปติวัตถุ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่สีหเสนาบดีเกี่ยวกับเรื่องความสุจริตว่า สีหะ เพราะเราสอนไม่ให้ทำกายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต ตลอดถึงการไม่ให้ทำบาปอกุศลธรรมต่างๆ ข้อที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สอนไม่ให้ทำแสดงธรรมเพื่อการไม่ให้ทำทั้งนั้นแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นนั้นแลมีมูลอยู่ สีหะ ข้อที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สอนให้ทำแสดงธรรมเพื่อการให้ทำทั้งนั้นแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นนั้นแลมีมูลอยู่เป็นอย่างไร สีหะ เพราะเราสอนให้ทำกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ตลอดถึงการทำกุศลธรรมต่างๆ

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๕๖.

^๘ ที.สี.(ไทย), ๙/๒๔๗/๘๓.

ข้อที่เขากล่าวหาเราว่าพระสมณโคดม เป็นผู้สอนให้ทำ ทรงแสดงธรรมเพื่อการให้ทำ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นนี้แล^๙

๓) พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้แสดงเรื่อง การประพาศุจจริตพบว่า แม้สมณะผู้ประพาศุจจริต วจีสุจจริต มโนสุจจริต มีความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดเพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดเป็นเหตุหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก แมกษัตริย์ผู้ประพาศุจจริต วจีสุจจริต มโนสุจจริต มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบเพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ แม้พราหมณ์ แม่แพศย์ แม่ศูทร แม้สมณะผู้ประพาศุจจริต วจีสุจจริต มโนสุจจริต มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบเพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ วาเสฏฐะและภารทวาชะ แมกษัตริย์ผู้ประพาศุจจริตทั้งกายสุจจริตและกายสุจจริต ทั้งวจีสุจจริตและวจีสุจจริตทั้งมโนสุจจริตและมโนสุจจริต ทั้งมีความเห็นผิดและมีความเห็นชอบทั้งชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบเพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดและการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบเป็นเหตุหลังจากตายแล้วเขาจะเสวยทั้งสุขและทุกข์ แม้พราหมณ์ผู้ประพาศุจจริตทั้งกายสุจจริตและกายสุจจริตทั้งวจีสุจจริตและวจีสุจจริตทั้งมโนสุจจริตและมโนสุจจริตทั้งมีความเห็นผิดและมีความเห็นชอบทั้งชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบเพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดและการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบเป็นเหตุหลังจากตายแล้วเขาจะเสวยทั้งสุขและทุกข์^{๑๐}

๔) ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ หน้าที่ ๓๙๓ ได้แสดงหลักเกี่ยวกับสุจจริต ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ! ส่วนสัตว์เหล่านี้หนอ ประกอบกายสุจจริต วจีสุจจริต มโนสุจจริตไม่ติเตียนพระอริยะเจ้าทั้งหลาย เป็นสัมมาทิฎฐิ ประกอบการงานด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ, เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป ล้วนพากันเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์”. เธอมีจักขุทิพย์ บริสุทธิกว่าจักขุของสามัญมนุษย์ เห็นเหล่าสัตว์ผู้จืดอยู่บังเกิดอยู่ เลว ประณีต มีวรรณะดี มีวรรณะเลว มีทุกข์ มีสุข, รู้ชัดหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรมได้ ดังนี้.

๑.๖.๒ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงหลักเกี่ยวกับสุจจริตไว้ว่า สุจจริต หมายถึง ประพาศุจจริต ประพาศุจจริต ประพาศุจจริตต้องตามคลองธรรม มี ๓ คือ กายสุจจริต ประพาศุจจริตด้วยกาย วจีสุจจริต ประพาศุจจริตด้วยวาจา มโนสุจจริต ประพาศุจจริตด้วยใจ^{๑๑}

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๙๒/๑๑๑.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๗/๑๐๐.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๕๖.

๒) ศาสตราจารย์สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน”ว่า การพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์นั้น คือ การพัฒนาตัวบุคคลทั้งทางร่างกาย และจิตใจผู้ที่พัฒนาตนแล้ว ย่อมได้รับความเคารพนับถือ ยกย่อง เชิดชู ซึ่งตรงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา การได้ฝึกตนให้ดี ย่อมเป็นผู้ประเสริฐสุด บุคคลที่พัฒนาตนเองได้ดี ก็คือ บุคคลที่สามารถอยู่เหนืออำนาจของความเคยชินบุคคลประเภทนี้จะปรับตัวพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสามารถพิเศษ การพัฒนาตนจะช่วยให้บุคคลสำรวมกายและใจมากขึ้น รู้จักและควบคุมตนเองในการแสดงออกได้อย่างเหมาะสม^{๑๒}

๓) รศ.ดร.เรียม ศรีทอง ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน” ว่า พฤติกรรม (Behavior) เป็นผลมาจากการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสถานการณ์ต่างๆ การกระทำของมนุษย์อาจสังเกตเห็นได้ชัดเจน ได้แก่การกระทำทางกาย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น เรียกว่า “กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่การพูด สนทนา การทักทายและการสั่งสอน เป็นต้น เรียกว่า “วจีกรรม” ส่วนการกระทำที่ซับซ้อนมากขึ้น ยากต่อความเข้าใจต้องติดตามสังเกต^{๑๓}

๔) พระราชนิพนธ์ของพญาลิไท พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย ในหนังสือ “สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง” ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับสุจริตและกุศลกรรมบถ ๑๐ ทางแห่งกุศล ทางทำความดีกรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติว่า กายกรรม ๓ (การกระทำทางกาย) คือ เว้นจากการปลงชีพ, เว้นจากการขโมย, เว้นจากการประทุษร้ายในกาม, วจีกรรม ๔ (การกระทำทางวาจา) คือ เว้นจากการพูดเท็จ, เว้นจากการพูดส่อเสียด, เว้นจากการพูดคำหยาบ, เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ, มโนกรรม ๓ (การกระทำทางใจ) เว้นจากการเพ่งเล็งอยากได้ของเขา, เว้นจากการคิดร้ายผู้อื่น, มีความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม.^{๑๔}

๕) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” เกี่ยวกับสุจริตในหมวดของศีลว่า ภิกษุทั้งหลาย สัมมาวาจา เป็นฉน นี้เรียกว่า สัมมาวาจา คือ

๑. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
 ๒. ปิสุณาย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
 ๓. ผรุสสาย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดหยาบคาย
 ๔. สมผปปลาปา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
- ภิกษุทั้งหลาย สัมมากัมมันตะเป็นฉน นี้เรียกว่าสัมมากัมมันตะ คือ
๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการตัดรอนชีวิต

^{๑๒} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, รศ., พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

^{๑๓} เรียม ศรีทอง, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๑๔} พญาลิไท, สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง, พระราชนิพนธ์ของพญาลิไท พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันสันติธรรม), (ม.ป.ป.) หน้า ๑๑๐.

๒. อทินนาทานา เวมณี เจตนาถเวณจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้
 ๓. กามะสุมิจจาจารา เวมณี เจตนาถเวณจากการประพฤติดีกในกามทั้งหลาย
 ฤกษุทั้งหลาย สัมมาอาชีวะเป็นฉน นีเรียกว่าสัมมาอาชีวะ คือ อริยะสาวกละมิจจา
 อาชีวะเสีย หาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ^{๑๕}

๖) คลังปริยัตติธรรม ฉบับสมบุรณ์ สำนักพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี ได้กล่าวเกี่ยวกับหลัก
 สุจริตว่า สุจริตมีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ภายสุจริต ประพฤติดีทางกาย มีเมตตากรุณาต่อบุคคลอื่นสัตว์อื่น ไม่เบียดเบียนต่อ
 คนและสัตว์ หวังใจในเมื่อเขาจับทุกข์ ใครสงเคราะห์ให้เขาเป็นสุข ตลอดจนไม่ประพฤติดีกในทรัพย์ในอ
 สัตถธรรม

๒. วีสุจริต ประพฤติดีด้วยวาจา คือ กล่าววาจาสัตย์ เช่น ชักชวนให้เขาประกอบการกุศล

๓. มโนสุจริต ประพฤติดีด้วยใจ คือ มีสันโดษ มกน้อย มีเมตตาปราณี คิดอ่านตาม
 คลองธรรมแห่งสุจริตธรรม^{๑๖}

๗) ดร.จรรณ วรณกลนิทานนท์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธธรรมนุญแห่งพุทธ
 อาณาจักรไทย” เกี่ยวกับหลักสุจริตกุศลกรรม ในมาติกาที่ ๑๒๔ ว่าด้วยกุศลกรรมอันเป็นความดีที่
 นำไปสู่ความเจริญหรือสุคติได้ด้วยหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ด้วยการละเว้นจากการฆ่าหรือเบียดเบียนผู้อื่นพร้อมกับมีเมตตากรุณาช่วยเหลือ
 ผู้อื่นให้พ้นภัย

๒. ด้วยการละเว้นจากการลักขโมยหรือปล้นทรัพย์สินของผู้อื่นพร้อมกับช่วยรักษา
 ทรัพย์นั้น

๓. ด้วยการละเว้นการประพฤติดีกในกามารมณ์ แต่ยินดีอยู่เฉพาะคู่ครองของตนเอง

๔. ด้วยการละเว้นจากการพูดเท็จเพราะเห็นแก่ประโยชน์ตนและผู้อื่น พูดแต่ความ
 จริงประกอบด้วยอรรถสสาระ

๕. ด้วยการละเว้นจากการยุยงนินทาให้ผู้อื่นระวางซึ่งกันและกัน พูดแต่คำให้เกิด
 ความสมานสามัคคีกันให้เกิดความปองดองกัน

๖. ด้วยการละเว้นจากการพูดคำหยาบคายดูว่าร้ายให้ผู้อื่นเกิดความอับอาย พูดแต่
 วาจาสุภาพอ่อนหวาน

๗. ด้วยการละเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อไว้สสาระ พูดแต่คำมีสสาระมีประโยชน์และถูก
 กาลเทศะ

๘. ด้วยการละเว้นไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่น

๙. ด้วยการไม่คิดปองร้ายผู้อื่น มีความปรารถนาให้สัตว์ไม่มีเวรต่อกัน

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, (กรุงเทพมหานคร:
 บริษัท สำนักพิมพ์แพทิแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๗๑๐.

^{๑๖} คณาจารย์ ส. ธรรมภักดี, **คลังปริยัติ ฉบับสมบุรณ์**, สำนักพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี, (ม.ป.ป.) หน้า ๗๕

๑๐. ด้วยการมีความเห็นที่ถูกต้องว่า ทานมีผล การบูชามีผล ผลของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง^{๑๗}

๘) **พระพรหมคุณาภรณ์** (ป.อ. ปยุตโต) “ธรรมนุญชีวิต” ท่านได้กล่าวเอาไว้ คนกับสังคมคนมีศีลธรรม (สมาชิกในหมู่อารยชน) คนมีศีลธรรมหรือมีมนุษยธรรมที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชนมีธรรมคือคุณสมบัติดังนี้ มีสุจริตทั้ง ๓ คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ

๑. กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ตั้งามถูกต้องประพฤติชอบด้วยกาย
๒. วาจาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ตั้งามถูกต้องประพฤติชอบด้วยวาจา
๓. มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ตั้งามถูกต้องประพฤติชอบด้วยใจ^{๑๘}

๙) **สุริย์ มีผลกิจ** ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธกิจ ๔๕ พรรษา” ว่า พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ พระราชาทรงทราบ จึงรีบไปยืนเบื้องพระพักตร์พระศาสดาตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญเพราะเหตุไรพระองค์จึงทำให้หม่อมฉันได้อาย วงศ์ของเราเป็นวงศ์กษัตริย์ ไม่เคยมีกษัตริย์องค์ใดออกไปเที่ยวภิกษาจารเช่นนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า มหาบพิตร คำว่าวงศ์กษัตริย์นั้นเป็นวงศ์ของพระองค์ ส่วนวงศ์ของอาตมาภาพอันมีพระที่บึงกรพุทธเจ้าเป็นต้นนั้นชื่อว่าพุทธวงศ์ ซึ่งสำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการภิกษาจารเท่านั้น แล้วตรัสพระคาถาว่า บุคคลไม่ควรประมาทในบิณฑบาตที่ตนได้รับควรประพฤติธรรมให้สุจริต บุคคลผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๑๙}

๑๐) **พระภาวนาพิศาลเมธี** (ประเสริฐ มนต์เสวี) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก” ได้กล่าวถึงหลักของกุศลสุจริตว่า กุศลกรรม แปลว่า กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากกุศลเจตนาหรือเจตนาที่ดีได้แก่ การบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประพฤติ กุศลกรรมบถ ๑๐ หรือ สุจริต ๓ เช่น คิดที่จะช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ภัย ก็จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล ออกปากชักชวนผู้คนที่ให้ช่วยกันบริจาคทรัพย์เป็นวชิกรรมฝ่ายกุศล บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือด้วยตนเองก็จัดเป็นกุศลฝ่ายกายกรรมเป็นต้น^{๒๐}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) **พระชัชวาลย์ ศรีสุข** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศาสนากับการพัฒนาบุคลิกภาพ” พบว่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมพบว่า พฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์เป็นผลมาจากแรงผลักดันของ

^{๑๗} ดร.จรรณ วรณภกสิณานนท์, **พุทธธรรมนุญแห่งพุทธอาณาจักรไทย**, ฉบับกึ่งศตวรรษศาสนา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธลีลา, ๒๕๕๐), หน้า ๖๑.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมนุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

^{๑๙} สุริย์ มีผลกิจ, **พุทธกิจ ๔๕ พรรษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด ๒๕๕๕), หน้า ๑๖.

^{๒๐} พระภาวนาพิศาลเมธี, **วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓๒.

ค้นหาเป็นหลักใหญ่แม้ว่าค้นหาจะมีใช้ตัวเหตุโดยตรงของพฤติกรรมแต่เป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมในฐานะเป็นเงื่อนไขของการกระทำโดยใช้ปัญญา (โยนิโสมนสิการ) เป็นตัวแก้ปัญหาพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมที่มีปัญญาเป็นตัวนำทำให้การพัฒนาบุคลิกภาพเป็นไปด้วยดีต้องอาศัยความเคยชิน^{๒๑}

๒) พระอภัย อภิชาโต (ชูขุนทด) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน” พบว่าพระพุทธศาสนาถือว่า การพัฒนาจิตด้วยหลักภาวนา ๔ คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เป็นสิ่งสำคัญมาก จิตที่ได้รับการพัฒนาหรือฝึกฝนอบรมแล้วย่อมส่งผลให้สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ของชีวิตเป็นไปในทางที่ดีขึ้น สติปัญญาจากการพัฒนาจิตแล้วย่อมนำไปสู่การดับทุกข์ได้ บุคคลที่ยังมีกิเลสอยู่เมื่อปฏิบัติตามหลักภาวนา ก็ย่อมจะพบทางสว่างของชีวิตในหลายๆ ระดับขึ้นตามแต่ผลของการปฏิบัติ อาจกล่าวได้ว่าการปฏิบัติธรรมย่อมส่งผลให้การดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น^{๒๒}

๓) พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินฺโด (สุขดำ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ชิกมันด์ ฟรอยด์” พบว่าพฤติกรรมต่างๆ ที่มนุษย์เราแสดงออกมาทั้งที่เป็นพฤติกรรมในทางบวก ทั้งในทางลบ ย่อมเกิดขึ้นได้กับทุกคนในทุกเวลาและทุกสถานการณ์ และถือว่าเป็นธรรมชาติของการแสดงออกมาทางกาย ทางวาจา โดยมีจิตเป็นผู้คอยกำกับให้พฤติกรรมเหล่านั้น เป็นไปในทางที่จิตปรารถนา เมื่อมนุษย์มีองค์ประกอบ คือ ร่างกายและจิตใจ ย่อมมีการกระทำ การแสดงออก การเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงอิริยาบถ และอาการเหล่านั้นถือว่าเป็นธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์^{๒๓}

๔) พระเด่นชัย เมตติโก (มีสนาม) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “แนวคิดเรื่องกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่าหลักคำสอนเรื่องกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความสำคัญจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน เพราะเป็นหลักปฏิบัติที่ตรงจุดในการแก้ไขปัญหาของชีวิตในด้านต่างๆ เช่น หลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง การเมืองปกครอง หลักคำสอนสำหรับบุคคลพึงปฏิบัติต่อกันตามฐานะหน้าที่ ที่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ทางด้านกาย

^{๒๑} พระชัชวาลย์ ศรีสุข, “ศาสนากับการพัฒนากุศลภาวะ”, “ศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนากุศลภาวะในพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^{๒๒} พระอภัย อภิชาโต (ชูขุนทด), “การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๒๓} พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินฺโด (สุขดำ), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ชิกมันด์ ฟรอยด์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

(ทาน/ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญาได้ อันแสดงถึงลำดับขั้นตอนที่ชัดเจนเกี่ยวกับหลักการ (ปริยัติ) การลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) และผลสำเร็จของชีวิต (ปฏิเวธ)^{๒๔}

๕) พระชัยณรงค์ วิทิต (ร้องมะรุต) การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม พบว่าหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาในส่วนของความประพฤติที่ดีงาม และการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ได้แก่ ศีล ๕ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุ่งเน้นที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่สังคม ในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ศีล ๕ ประการนี้ เรียกว่า หลักมนุษยธรรมแปลว่า ธรรมสำหรับมนุษยธรรมทำให้คนเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติผิดในกาม การไม่พูดเท็จ การไม่ดื่มสุราเมรัย เพื่อให้มีสติปัญญารอบคอบสามารถควบคุมจิตใจของตนเองไม่ตกในทางที่ชั่วร้าย ทำให้เกิดคุณงามความดี มีเมตตา กรุณา ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์^{๒๕}

สรุปได้ว่า จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า หลักสุจริต ๓ กับงานวิจัยทั้งหมดเป็นการศึกษาเฉพาะความประพฤติและจริยธรรมเท่านั้น ยังไม่ได้ศึกษาในเรื่องของการนำไปปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพื่อเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสารโดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสารดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาเนื้อความที่เกี่ยวกับหลักสุจริต

๑.๗.๒ ศึกษาเอกสารทางวิชาการ และวิทยานิพนธ์ ตลอดทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ วิเคราะห์ อธิบายความ และแสดงเหตุผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ เสนอผลการวิจัยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องนำเสนอเป็นสารนิพนธ์ต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบหลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

^{๒๔} พระเด่นชัย เมตติโก (มีสนาม), “แนวคิดเรื่องกายสุจริตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๒๕} พระชัยณรงค์ วิทิต (ร้องมะรุต), “การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

บทที่ ๒

หลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ ความหมายของความสุจริต

จากการศึกษาค้นคว้าความหมายของสุจริตในพุทธศาสนานั้นมีคำที่ใช้กันอยู่หลายอย่างที่ปรากฏในที่หลายแห่งดังนี้คือ

๒.๑.๑ ความหมายของสุจริตตามรากศัพท์และพจนานุกรม

คัมภีร์อภิธานปิฎก ได้ให้ความหมายของสุจริตว่า

คำว่า สุจริต คือ (สุ+จร จรณ+อิ+ต) บุญ, กุศล, ความสุจริต, กรรมดี. สุนทร จรณมสุชาติ สุจริต กรรมที่มีการประพฤติที่ดี ชื่อว่าสุจริต. โส กาเยน สุจริต จริตวา วาจาสุจริต จริตวา มนสาสุจริต จริตวา กายสุส เกทา ปรมมรณา สุคตีสคัค โลกั อูปชเชยย เทวานิ ตาวตังสานิ สหพุตเต เขา ประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตแล้ว หลังจากตายไป จะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์^๑

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของสุจริตว่า

คำว่า สุจริต แปลว่า ความประพฤติดี, ประพฤติชอบ, ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม มี ๓ อย่าง คือ ๑. กายสุจริต ประพฤติชอบด้วยกาย

๒. วจีสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจา

๓. มโนสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจ^๒

พระมหาโพธิวงศาจารย์ ได้ให้ความหมายของสุจริตว่า สุจริต ความสุจริต ความประพฤติดี สุนทร จริต จรณมสุชาติ สุจริต กรรมที่มีการประพฤติดี (สุ+จริต)^๓

๒.๑.๒ ความหมายของสุจริตตามพุทธพจน์

ในลักขณสูตร พระพุทธเจ้าได้แสดงความสุจริตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์สมათานในกุศลธรรม สมათานมั่นคงในกายสุจริต (ประพฤติชอบด้วยกาย), ในวจีสุจริต (ประพฤติชอบด้วยวาจา) ในมโนสุจริต (ประพฤติชอบด้วยใจ), ใน

^๑ พระมหาโมคัลลานเถระ, คัมภีร์อภิธานปิฎก, พระมหาสมปอง มุทิโต วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, (แปลเรียบเรียง), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๒ – ๑๓๓.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๕๖.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต, ศัพท์วิเคราะห์ พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๕๘), หน้า ๙๕๓.

การจำแนกทาน ในการสมาทานศีล ในการรักษาอุโบสถ ในความเกื้อกูลมารดา ในความเกื้อกูลบิดา ในความเกื้อกูลสมณะ ในความเกื้อกูลพราหมณ์ ในความประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล และใน กุศลธรรมอันยิ่งอื่นๆ อีก เพราะตถาคตได้ทำสังฆพอกพูนกรรมนั้น ทำกรรมนั้นให้ไพบุลย์แล้วหลังจาก ตายแล้วตถาคตจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ครบงำเทพเหล่าอื่นในเทวโลกนั้นด้วยฐานะ ๑๐ คือ อายุ ทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นใหญ่ทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โผฏฐัพพะทิพย์ จุตติจากเทวโลกนั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอยู่อย่างนี้^๔

ในลักขณสูตร พระพุทธเจ้า ได้แสดงลักษณะของความประพฤติสุจริตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์เป็นผู้นำของคนหมู่มากในกุศล ธรรม เป็นประมุขของคนหมู่มากในกายสุจริต ในวจีสุจริต ในมโนสุจริต ในการจำแนกทาน ในการ สมาทานศีล ในการรักษาอุโบสถ ในความเกื้อกูลมารดา ในความเกื้อกูลบิดา ในความเกื้อกูลสมณะ ใน ความเกื้อกูลพราหมณ์ ในความประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลและในกุศลธรรมอันยิ่งอื่นๆ อีก เพราะตถาคตได้ทำสังฆพอกพูนกรรมนั้น ฯลฯ จุตติจากเทวโลกนั้นแล้วมาสู่ความเป็นอยู่อย่างนี้ ได้ลักษณะ มหาบุรุษนี้ คือ มีพระเศียรดุษฎีประดับด้วยกรอบพระพักตร์^๕

๒.๑.๓ ความหมายของสุจริตตามคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ในสัตตถกวาร ได้แสดงความหมายของสุจริตว่า หมู่สัตว์ที่ประกอบด้วย กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอรหันต์ มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ สัตว์ เหล่านั้นหลังจากตายแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^๖

ในอัครคัมภีร์สุตตร ได้แสดงเรื่องการประพฤติสุจริตเป็นต้น ว่า แม้กษัตริย์ผู้ประพฤติกาย สุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ เพราะการ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ แม้พราหมณ์. แม้แพศย์. แม้ศูทร. แม้สมณะผู้ประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต มีความเห็นชอบ และชักชวน ผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ เพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตาย แล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^๗

ในปุราเภทสุตตนิทเทศ ได้แสดงเรื่องการสำรวมวาจา ว่า คำว่า บุคคล เป็นผู้สำรวมวาจา นั้นแล ชื่อว่าเป็นมุนี อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากการกล่าวเท็จได้แล้ว คือเป็นคนพูดจริงตั้งมั่นในความสัตย์ มีถ้อยคำมั่นคง เชื่อถือได้ ไม่กล่าวคำหลอกลวงชาวโลกลวงวาจา ส่อเสียด เว้นขาดจากวาจาส่อเสียดได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟัง จากข้างโน้นแล้ว ไม่ไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๖๓-๑๖๔.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๑๘๗.

^๖ วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๗/๔๘๔.

^๗ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๐๐.

มีประโยชน์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าว วาจาก่อให้เกิดความสามัคคี ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบได้แล้ว วาจาใด ไร้โทษ สบายหู น่ารัก จับใจ แบบชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบใจ พอใจ ก็กล่าววาจาเช่นนั้น ละการพูดเพื่อเจ้อ เว้นขาด จากการพูดเพื่อเจ้อได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย กล่าววาจาเป็น หลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร ประกอบด้วยวจีสัจจรีต ๔ กล่าววาจาปราศจากโทษ ๔ สถาน เป็นผู้ดแลแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุด พ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับเดรัจฉานกถา ๓๒ ประการ มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่ ภิกษุยอมกล่าว กถาว่าตถ ๑๐ ประการ คือ

๑. ย่อมกล่าวอัปปัจฉกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย)
๒. สันตฎฐิกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ)
๓. ปวีเวกกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายใจ)
๔. อสังสัคคกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู)
๕. วิริยารัมภกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร)
๖. สีลกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล)
๗. สมာธิกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น)
๘. ปัญญาภกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา)
๙. วิมุตติภกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์)
๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ ความเห็นใน ภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์) ย่อมกล่าววสตีปัญฐานกถา สัมมปธานกถา อิทธิบาทกถา อินทริยิกถา พลกถา โพชฃงคกถา มัคคกถา ผลกถา นิพพานกถา คำว่า ผู้สำรวจวาจา ได้แก่ ผู้สำรวจ เครื่องครัด คุ่มครอง ปกป้อง รักษาสังวร สงบ^๔

๒.๑.๔ ความหมายของสุจริตตามทัศนะของนักปราชญ์

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ นิพนธ์ในหนังสือเรื่อง “หลักพระพุทธศาสนา” ว่า การประกอบความดี (สุจริต) หมายถึงการประกอบ กระทำในปัจจุบัน ถ้าประกอบกระทำกรรมที่ดีที่ชอบอยู่ในปัจจุบัน กรรมชั่วที่ทำไว้ในอดีตก็อาจจะรับผล ลงได้ แต่ถ้าในปัจจุบันนี้ประกอบกรรมชั่วเสียหายก็จะตัดผลของกรรมดีที่เคยทำมาแล้วด้วย เหมือน อย่างข้าราชการที่ทำงานโดยสุจริต แต่มาทำทุจริตขึ้นก็ตัดผลของกรรมดีที่เคยทำมา ในเมื่อการทำทุจริต ในหน้าที่นั้นปรากฏขึ้น^๔

^๔ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๕/๒๕๗.

^๔ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุรวัดน์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ เรื่อง “คนไทยหลงทางหรือไร” เกี่ยวกับการประพฤติกายสุจริต ว่า พระพุทธศาสนาให้ถือการกระทำของเราเป็นหลัก ส่วนฤทธิ์หรือเทพเจ้านั้น จะมาเป็นตัวประกอบหรือช่วยเสริมการกระทำของเรา^{๑๐}

๒.๒ ประเภทของความสุจริต

ความสุจริตมี ๓ ประเภท คือ ประพฤติชอบด้วยกาย เรียกว่ากายสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจาเรียกว่า วจิสฺสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจเรียกว่า มโนสุจริต

๒.๒.๑ กายสุจริต

ความประพฤติชอบด้วยกายสุจริต คือ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมยในสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้แล้ว เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ว่าลำดับนั้น มนุษย์เหล่านั้นจักปรึกษากันอย่างนี้ว่า พวกเราสูญเสียสัญญาติมากมาเช่นนี้เพราะยึดถืออกุศลธรรมเป็นเหตุ ทางที่ดีพวกเราควรทำกุศล ควรทำกุศลอย่างไรดี ทางที่ดี พวกเราควรงดเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ควรสมาทานประพฤติกุศลธรรมนี้ แล้วจึงพากันงดเว้นจากปาณาติบาตสมาทานประพฤติกุศลธรรมนี้ เพราะสมาทานกุศลธรรมเป็นเหตุ พวกเขาจักเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง เมื่อพวกเขาเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ทั้งหลายที่มีอายุขัย ๑๐ ปี จักมีอายุขัยเพิ่มขึ้นเป็น ๒๐ ปี ลำดับนั้นมนุษย์เหล่านั้นจักปรึกษากันอย่างนี้ว่า พวกเราเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง เพราะสมาทานกุศลธรรมเป็นเหตุ ทางที่ดีพวกเราควรทำกุศลธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปควรทำกุศลอย่างไรบ้าง พวกเราควรงดเว้นจากอกุศลนาทาน (การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้) ควรงดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติผิดในกาม) ฯลฯ เป็นต้น

ในวิมานวัตถุ มีข้อความตอนหนึ่งที่พระมหากัจจายนเถระพุลคามสุชาตกุมารทำให้สุชาตกุมารมีความเลื่อมใสได้สมาทานประพฤติกายสุจริตว่า พระมหามุนีวาจาของท่านงามจริงหนอน่าฟังไม่มีโทษมีแต่ประโยชน์ไพบเราะท่านมีปัญญากล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ท่านยินดีอะไรจึงอยู่แต่ในป่า พระฤๅษีผู้องอาจข้าพเจ้าถามแล้วท่านโปรดบอกด้วยเถิด ข้าพเจ้าพิจารณาถ้อยคำของท่านแล้วจะประพฤติดังอย่างสม่ำเสมอตามครรลองแห่งธรรมอันนำมาซึ่งประโยชน์ พระมหากัจจายนเถระพุลว่า พระราชกุมาร อาตมภาพชอบการไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงเว้นจากการลักขโมย การประพฤติผิดประเวณีและการดื่มน้ำเมาความงดเว้นความประพฤติชอบความเป็นพหุสุตความกตัญญู ธรรมเหล่านี้เป็นธรรมอันกุลบุตรพึงหวังในปัจจุบันอันวิญญูชนพึงสรรเสริญแท้พระราชโอรส พระองค์ทรงทราบเถิดว่า พระองค์ก็ใกล้สวรรคตเหลืออีกไม่ถึง ๕ เดือนโปรดรีบเปลื้องตนเสียเถิด พระราชกุมารตรัสถามว่า ข้าพเจ้านั้นพึงไปชนบทไหน ทำการงานอะไรและทำหน้าที่ของบุรุษอย่างไรหรือใช้วิชาอะไรจึงจะไม่แก่ไม่ตาย พระมหากัจจายนเถระพุลว่า พระราชโอรส ไม่มีสถานที่ที่สัตว์ไปแล้วไม่พึงแก่ไม่พึงตาย ทั้งการงาน วิชาและหน้าที่ของบุรุษที่

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยหลงทางหรือไร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๖๔.

สัตว์ทำแล้วจะไม่ฟังแก็ไม่ฟังตายก็ไม่มีแม่ชนทั้งหลายที่มีทรัพย์มากมีโภคสมบัติมากถึงจะเป็นกษัตริย์ผู้ครองแคว้นแคว้น มีทรัพย์และธัญญาหารมากมาย จะไม่แก็ไม่ตายก็ไม่มีเลย ถึงท่านผู้เป็นบุตรของชาวอันธกเวณผู้ได้ศึกษาแล้ว มีความสามารถแก็แล้วถ้าประหารข้าศึกได้แม่ท่านเหล่านั้นซึ่งเสมอด้วยสิ่งที่ยั่งยืนก็ต้องถึงความสิ้นอายุสลายไปแม่เหล่าชนที่เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร จัณฑาล ปุกกุสะ และชนประเภทอื่นโดยชาติกำเนิดซึ่งจะไม่แก็ไม่ตายไม่มีแม่เหล่าชนผู้ร่ายมนตร์พรหมจินดาเมืองค์ ๖๑ และเหล่าชนที่ใช้วิชาอื่นๆ จะไม่แก็ไม่ตายก็ไม่มี

อนึ่ง แม่ฤๅษีทั้งหลายผู้สงบสำรวมตนบำเพ็ญตบะก็ยังคงละทิ้งร่างกายไปตามกาลอันสมควรแม้พระอรหันต์ทั้งหลายผู้อบรมตนแล้วทำกิจเสร็จแล้วไม่มีอาสวะสิ้นบุญและบาปก็ยังคงต้องทอดทิ้งร่างกายนี้ไป พระราชกุมารตรัสว่า พระมหารุณิศาคาทั้งหลายของท่านเป็นสุภษิต มีประโยชน์ข้าพเจ้าโล่งใจ เพราะเนื้อความเป็นสุภษิตและขอท่านโปรดเป็นที่พึ่งที่ระลึกของข้าพเจ้าด้วยพระมหาจักรยาณเถระทูลว่า ขอพระองค์จงอย่าทรงถึงอาตมภาพว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกเลยขอจงทรงถึงพระพุทธานุเจ้าผู้เป็นศากยะบุตร ผู้มีความเพียรยิ่งใหญ่ผู้ซึ่งอาตมภาพถือเป็นที่พึ่งที่ระลึกแล้วพระองค์นั้นแหละว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกเถิด พระราชกุมารตรัสถามว่า ท่านผู้นิรทุกข์พระศาสดาของท่านพระองค์นั้นประทับอยู่ ณ ชนบทไหน ถึงข้าพเจ้าก็จักไปเฝ้าพระชินเจ้าผู้หาบุคคลใดเสมอเหมือนมิได้ พระเถระถวายพระพรว่า พระศาสดาผู้เป็นบุรุษอาชาไนย ทรงสมภพในราชวงศ์ของพระเจ้าโอกกากราชในชนบทด้านทิศตะวันออกพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้ว พระราชกุมารตรัสว่า ท่านผู้นิรทุกข์ ถ้าพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของท่านยังทรงพระชนม์อยู่ถึงไกลหลายพันโยชน์ ข้าพเจ้าก็จะพึงไปเฝ้าใกล้ๆ ให้จงได้ ท่านผู้นิรทุกข์ แต่เพราะพระบรมศาสดาของท่านเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้วฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอถึงพระองค์ผู้มีความเพียรยิ่งใหญ่ ซึ่งเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธานุเจ้ากับทั้งพระธรรมที่ยอดเยี่ยมและพระสงฆ์ซึ่งเป็นที่พึ่งที่ระลึกของเทวดาและมนุษย์ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ข้าพเจ้าขอวันจากการฆ่าสัตว์โดยพลัน ของวันจากการถือเอาสิ่งของซึ่งเจ้าของมิได้ให้ในโลก ยินดีเฉพาะภรรยาของตน ไม่กล่าวเท็จ และไม่ดื่มน้ำเมา^{๑๑}

๒.๒.๒ วจีสุจจริต

การประพฤติชอบด้วยวจีสุจจริต คือ ควรทิ้งดเว้นจากมุสาวาท (การพูดเท็จ) ควรทิ้งดเว้นจากปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ควรทิ้งดเว้นจากผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) ควรทิ้งดเว้นจากสัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) ฯลฯ เป็นต้น

ในลักขณสูตร ได้แสดงลักษณะการประพฤติวจีสุจจริตของพระพุทธานุเจ้าว่า ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลกเพราะตถาคตได้ทำสังฆพอกพูนกรรมนั้น ฯลฯ จุตติจากเทวโลกนั้นแล้วมาสู่ความเป็นอย่างนี้ได้ลักษณะมหาบุรุษ ๒ ประการนี้ คือ (๑) มีพระโลมชาติเดียว (๒) มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนนุ่น มหาบุรุษนั้นทรงสมบุรณ์ด้วย

^{๑๑} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๘๖-๑๐๐๖/๑๒๑-๑๒๔.

๔๐,๐๐๐ ปี จักมีอายุชั้เพิ่มขึ้นเป็น ๘๐,๐๐๐ ปี เมื่อมนุษย์มีอายุชั้ ๘๐,๐๐๐ ปี เด็กหญิงมีอายุ ๕๐๐ ปี จึงจักสมควรมีสามีได้^{๑๓}

ในจตุกกวาร ได้แสดงถึงวชิสุจริตมี ๔ อย่าง คือ ๑. พุดจริง ๒. พุดไม่ส่อเสียด ๓. พุดคำสุภาพ ๔. พุดพอประมาณ^{๑๔}

๒.๓ ความสำคัญของความสุจริต

ความสุจริตเป็นพื้นฐานของความดีทุกอย่าง คนจะดีหรือไม่ดีให้ดูที่การประพฤติว่ามีความสุจริตหรือไม่ สังคมใดก็ตามถ้าหากขาดความสุจริตแล้วสังคมนั้นก็ไม่ต่างอะไรจากสัตว์ทั้งหลาย ถือได้ว่าเป็นยุคที่เสื่อมที่สุดก็ได้ ความทุจริตผิดศีลธรรมเป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุด ไม่รู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ไม่มีความละอายต่อความชั่วกลัวบาปขาดจิตสำนึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น เรียกว่าประพฤติชั่ว ทางกาย วาจา และใจ

ความประพฤติสุจริตจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของสังคมที่เจริญแล้วมีศีลธรรมอายุชั้เกรงกลัวต่อผลของบาปกรรม สังคมนั้นก็จะมีแต่ความสุขความสงบและความเจริญ

๒.๔ คำสอนที่เกี่ยวข้องกับความสุจริตในพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๔.๑ คำสอนที่เกี่ยวกับความสุจริต

ในมหาสีหนาทสูตร ได้แสดงผลของความประพฤติสุจริตและทุจริตว่า ตถาคตเห็นหมู่มสัตว์ผู้กำลังจุติ (เคลื่อน) กำลังเกิดทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์ เห็นมนุษย์ผู้ชั้ถึงหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า หมู่มสัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วชิทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก แต่หมู่มสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๕}

๒.๔.๒ คุณแห่งการปฏิบัติชอบ

ในอปัณณกสูตร ได้แสดงคุณแห่งการประพฤติชอบว่า พรหมณ์และคหบดีทั้งหลายบรรดาสมณพรหมณ์ ๒ จำพวกนั้น สมณพรหมณ์เหล่าใดผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฐิอย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วมีผล ฯลฯ สมณพรหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งมีอยู่ในโลก สมณพรหมณ์เหล่านั้นพึงหวังข้อนี้ได้ คือ จักเว้นอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วชิทุจริต (๓) มโนทุจริต จักสมาทานกุศลธรรม ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วชิสุจริต (๓) มโนสุจริต แล้วประพฤติอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๕-๗๗.

^{๑๔} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๕๗.

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๗.

เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้นเห็นโทษความต่ำทรามความเศร้าหมองแห่งอกุลศรัทธาเห็น อานิสงส์ในเนกขัมมะอันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุลศรัทธา อนึ่ง โลกหน้ามีเขาเห็นว่า โลกหน้ามีจริง ความเห็นนั้นของเขา จึงเป็นสัมมาทิฐิ โลกหน้ามีจริงเขาดำริว่า โลกหน้ามีจริง ความดำรินนั้นของเขาจึง เป็นสัมมาสังกัปปะ โลกหน้ามีจริงเขากล่าวว่า โลกหน้ามีจริง วาจานั้นของเขาจึงเป็นสัมมาวาจา โลก หน้ามีจริงเขากล่าวว่า โลกหน้ามีจริง ผู้นี้ชื่อว่าไม่ทำตนเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า โลก หน้ามี เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า โลกหน้ามีจริงการที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้นเป็นการทำให้เข้าใจถูกต้องตาม ความเป็นจริง และเขาย่อมไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงนั้น โดยนัยนี้ เริ่มต้นเขาก็ละทิ้งความเป็นผู้ทุศีลแล้วตั้งตนเป็นคนมีศีลดีงาม เพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัยกุลศรัทธาเป็น อเนกเหล่านี้ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ความไม่เป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ทำให้เข้าใจ ถูกตามความเป็นจริงการไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่นย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้นวิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ ชัดตั้งนี้ว่า ถ้าโลกหน้ามีเมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษบุคคลนี้ หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้า โลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะจริงหรือไม่ก็ช่างเถิด เมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ก็ ย่อมได้รับคำสรรเสริญจากวิญญูชนในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลผู้มีศีล เป็นสัมมาทิฐิ เป็นอติถิภาวะ ถ้าโลกหน้ามีจริงบุรุษบุคคลนี้ก็จะได้รับคุณในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันวิญญูชนย่อมสรรเสริญ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์อย่างนี้ อปถนกรรมนี้ที่บุคคลนั้นสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว แพร่ดังไปทั้งสองฝ่ายย่อมละเหตุที่เป็นอกุศลได้ ด้วยประการอย่างนี้^{๑๖}

๒.๔.๓ โทษแห่งการปฏิบัติผิด

ในอปถนสูตร ได้แสดงโทษของความประพฤติผิดว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พราหมณ์ และคหบดีทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์ ๒ จำพวกนั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดผู้มีวาทยอย่างนี้ มีทิฐิ อย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงก็ไม่มีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งก็ไม่มีในโลก สมณพราหมณ์เหล่านั้น พึงหวังข้อนี้ได้ คือ จักเว้นกุลศรัทธา ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจี สุจริต (๓) มโนสุจริต จักสมาทานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจิตทุจริต (๓) มโน ทุจริต แล้วประพฤติอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่เห็นโทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุลศรัทธา ไม่เห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะอันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุลศรัทธา อนึ่ง โลกหน้ามีแต่เขากลับเห็นว่า โลกหน้าไม่มี ความเห็นนั้นของเขาจึงเป็นมิจฉาทิฐิ โลกหน้ามี แต่เขาดำริ ว่า โลกหน้าไม่มี ความดำรินนั้นของเขาจึงเป็นมิจฉาสังกัปปะ โลกหน้ามี แต่เขากล่าวว่า โลกหน้าไม่มี วาจานั้นของเขาจึงเป็นมิจฉาวาจา โลกหน้ามีเขากล่าวว่า โลกหน้าไม่มี ผู้นี้ย่อมทำตนเป็นข้าศึกต่อพระ อรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า โลกหน้ามีเขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า โลกหน้าไม่มี การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้น

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖/๔๔-๑๐๐.

เป็นการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงและเขายังจะยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงนั้นโดยนัยนี้

เริ่มต้นเขาก็ละทิ้งความเป็นผู้มีศีลตั้งแล้ว ตั้งตนเป็นคนทุศีลเพราะมิจฉาภิภูฏฐิเป็นปัจจัย บาบอกุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้ คือ มิจฉาภิภูฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา ความเป็นข้าศึกกับพระ อริยะการทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดจากความเป็นจริง การยกตนข่มผู้อื่นย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้ พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้นวิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ชัดตั้งนี้ว่า ถ้าโลกหน้าไม่มี เมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้วจักทำตนให้มีความสุขสวัสดิ์ได้ ถ้าโลกหน้ามีจริง เมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะจริงหรือไม่ก็ช่างเกิดเมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ย่อมถูกวิญญูชนติเตียนได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลผู้ทุศีล เป็นมิจฉาภิภูฏฐิ เป็นนัตถิกวาหะ ถ้าโลกหน้ามีจริง บุรุษบุคคลนี้จะได้รับโทษในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันถูกวิญญูชนติเตียนได้ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรกอย่างนี้^{๑๗}

เสขธรรมว่าด้วยศีล

ในสมณมฺหจกิสฺสูตร ได้แสดงสุจริตอันประกอบด้วยศีลว่า ศีลที่เป็นอกุศล เป็นอย่างไร คือ กายกรรมที่เป็นอกุศล วจกรรมที่เป็นอกุศล การเลี้ยวชีพที่เป็นบาปเหล่านี้ เราเรียกว่า ศีลที่เป็นอกุศล ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านี้มีอะไรเป็นสมุฏฐาน คือ แม้สมุฏฐานแห่งศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้น เราก็ได้กล่าวไว้แล้ว สมุฏฐานแห่งศีลนี้ควรกล่าวว่า มีจิตเป็นสมุฏฐาน จิตดวงไหนเล่า แท้จริงจิตมีหลายดวงมีหลายอย่างมีหลายประการ คือ จิตที่มีราคะ จิตที่มีโทสะ และจิตที่มีโมหะ ศีลที่เป็นอกุศลมีจิตเหล่านี้เป็นสมุฏฐานศีลที่เป็นอกุศลเหล่านี้ดับไปโดยไม่เหลือในที่ไหน คือ แม้ความดับแห่งศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้น เราก็ได้กล่าวไว้แล้ว ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจทุจริต เจริญวจสุจริต ละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต ละมิจฉาอาชีวะเลี้ยวชีพด้วยสัมมาอาชีวะ ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านี้ดับไปโดยไม่เหลือในธรรมเหล่านี้^{๑๘}

ในเมตตคฺคฺมาณวปฺญฺหาณิทเทศ ว่าด้วย โมนะยธรรม (ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์) ว่า ธรรม ๓ ประการ คือ

๑. โมนะยธรรมทางกาย
๒. โมนะยธรรมทางวาจา
๓. โมนะยธรรมทางใจ

โมนะยธรรมทางกาย เป็นอย่างไร คือ การละกายทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย กายสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย ญาณมีกายเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย กายปริญญา (การกำหนดรู้กาย) ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย มรรคที่สหระคตด้วยปริญญา ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๖/๙๘-๙๙.

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๖๔/๓๑๑-๓๑๒.

เนยยธรรมทางกาย การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในกาย ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางกาย ความดับแห่งกายสังขาร การบรรลุจุตตมณ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางกาย นี้ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางกาย

โมเนยยธรรมทางวาจา เป็นอย่างไร คือ การละวจีทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางวาจา วจีสุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางวาจา ญาณมีวาจาเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางวาจา วาจาปริยญา (การกำหนดรู้วาจา) ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางวาจา มรรคที่สหระคตด้วยปริยญา ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางวาจา การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในวาจา ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางวาจา ความดับแห่งวจีสังขาร การบรรลุทุติยมณ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางวาจา นี้ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางวาจา

โมเนยยธรรมทางใจ เป็นอย่างไร คือ การละมโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ มโนสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ ญาณมีใจเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ จิตตปริยญา (การกำหนดรู้จิต) ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ มรรคที่สหระคตด้วยปริยญา ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในจิต ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ ความดับแห่งจิตตสังขาร การบรรลุสุตถุญญาเวทิตนโรธ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ นี้ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ^{๑๙}

ในชัคควิสาณสูตรตนิทเทส ว่าด้วยความเพียรที่ประกอบสุจริตที่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้เคยประพฤติมาแล้ว ว่า คำว่ามีความพากเพียรมั่นคงเข้าถึงเร็วแรงและกำลังแล้ว อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น สมทานมั่นคงสมทานแน่วแน่ในกุศลธรรม คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต การจำแนกทาน การสมทานศีล การรักษาอุโบสถ ความเกื้อกูลมารดา ความเกื้อกูลบิดา ความเกื้อกูลสมณะ ความเกื้อกูลพรหมณ์ ความเป็นผู้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล^{๒๐}

ในอัฐฐารสเถรียสสทานมปทาน ว่าด้วย ผู้ประพฤติธรรมสุจริต ว่า บุคคลควรประพฤติธรรมให้สุจริต

ไม่ควรประพฤติธรรมให้ทุจริต

เพราะบุคคลผู้ประพฤติธรรม

ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๒๑}

ในทุกนิกเขปะ ว่าด้วยธรรมที่ชาว สุจริต ไม่ทำให้เดือดร้อน ว่า ธรรมที่ชาว เป็นโณ ความละอายบาปและความเกรงกลัวบาป ธรรมเหล่านี้ชื่อว่าธรรมที่ชาว กุศลธรรมแม้ทั้งหมดชื่อว่าธรรมที่ชาว

ธรรมที่ทำให้เราร้อน เป็นโณ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ธรรมเหล่านี้ชื่อว่าทำให้เราร้อน อกุศลธรรมแม้ทั้งหมดชื่อว่าทำให้เราร้อน

ธรรมที่ไม่ทำให้เราร้อน เป็นโณ กายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ธรรมเหล่านี้ชื่อว่าไม่ทำให้เราร้อน กุศลธรรมแม้ทั้งหมดชื่อว่าไม่ทำให้เราร้อน

^{๑๙} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๑/๑๒๗.

^{๒๐} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๕๔/๔๘๙.

^{๒๑} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๗๖/๕๑๖.

ในบุคคลบัญญัติ ว่าด้วยบุคคลผู้มีตมาแต่สว่างไป ว่า บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลจันทาล ตระกูลนายพราน ตระกูลช่างสานตระกูลช่างรถ หรือตระกูลคนเทขะ เป็นตระกูลยากจน มีข้าว น้ำ และสิ่งของเครื่องใช้น้อย เป็นไปอย่างฝืดเคือง เป็นแหล่งที่หาของกินและเครื่องนุ่งห่มได้ยาก และเขามีผิวพรรณหม่นหมอง ไม่น่าดู ต่ำเตี้ย มีความเจ็บป่วยมาก ตาบอด เป็นง่อย เป็นคนกระจอก หรือเป็นโรคอัมพาต มักไม่ได้ข้าว น้ำ ฝ้ายาน ดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป แต่เขาประพฤติกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ครั้นประพฤติกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต แล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลผู้มีตมาแต่สว่างไป เป็นอย่างนี้

บุคคลผู้สว่างมาและสว่างไป เป็นโฉน บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลสูง คือ ตระกูลขัตติยมหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาล เป็นตระกูลมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมากมาย มีเครื่องใช้ที่น่าปลื้มใจมากมาย มีทรัพย์และธัญชาติมากมาย และเขามีรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส มีฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก ได้ข้าว น้ำ ฝ้ายาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปและเขาประพฤติกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ครั้นประพฤติกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริตแล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลผู้สว่างมาและสว่างไปเป็นอย่างนี้^{๒๔}

๒.๕ การพัฒนาพฤติกรรมความสุจริตในพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๕.๑ การประพฤติสุจริตอันมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น

ในพุทธาตุกสูตร พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักแห่งการประพฤติสุจริตอันมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น หน้าแก่พระอานนท์ว่า อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนาน่าใคร่พอใจ แต่เป็นไปได้ที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่วจีทุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่มโนทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่พอใจ แต่เป็นไปได้ที่วจีทุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่มโนทุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนาไม่น่าใคร่ไม่น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่วจีสุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่วจีสุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายทุจริตหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย

^{๒๔} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๖๘/๒๐๑-๒๐๒.

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีทุจริตหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เพราะความเพียบพร้อมด้วยวจีทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัยแต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีทุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย^{๒๕}

๒.๕.๒ บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสเพราะประพตีสุจริต

ในพาลปณิตสูตร ได้แสดงความโสมนัสของผู้ประพตีสุจริตว่า ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๒ นี้ในปัจจุบัน อีกประการหนึ่ง ในสมัยนั้นกรรมที่บัณฑิตทำ คือ การประพตีกายสุจริต การประพติวจีสุจริต การประพตีมโนสุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมคุ้มครองป้องกันบัณฑิตผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น เปรียบเหมือนเงาของยอดภูเขาใหญ่ ย่อมบดบัง ครอบคลุมแผ่นดินใหญ่ในเวลาเย็น แม้ฉันทิด กรรมที่บัณฑิตทำ คือ การประพตีกายสุจริต การประพติวจีสุจริต การประพตีมโนสุจริตไว้ในกาลก่อน ก็ฉันทิดเหมือนกัน ย่อมคุ้มครองป้องกันบัณฑิตผู้อยู่บนตั่ง บนเตียงหรือนอนบนพื้นดินในสมัยนั้น ในเรื่องนั้นบัณฑิตมีความคิดอย่างนี้ว่า เราไม่ได้ทำความชั่วไว้หนอ ไม่ได้ทำกรรมหยาบช้าไว้ ไม่ได้ทำกรรมเศร้าหมองไว้ เราทำแต่ความดี ทำแต่กุศล ทำแต่ที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ เราตายแล้วจะไปสู่คติของผู้ไม่ได้ทำความชั่วไว้ ไม่ได้ทำกรรมหยาบช้าไว้ ไม่ได้ทำกรรมเศร้าหมองไว้ ทำแต่ความดี ทำแต่กุศล ทำแต่ที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ เขาย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบากใจ ไม่รำไร ไม่ทุบอกร่ำครวญ

ไม่ถึงความหลงใหล

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๓ นี้ในปัจจุบัน ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตนั้นยังประพตีกายสุจริต ประพติวจีสุจริต ประพตีมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลเมื่อจะกล่าวให้ถูกต้อง ฟังกล่าวถึงสวรรค์นั้นแหละว่า เป็นสถานที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจโดยส่วนเดียว ภิกษุทั้งหลาย แม้การเปรียบเทียบกับสวรรค์เป็นสุขก็ไม่ใช่ง่ายง่าย^{๒๖}

^{๒๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๗-๑๓๑/๑๖๖-๑๖๙.

^{๒๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๒๙๙-๓๐๐.

๒.๖ หลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานของความสุขจิตในพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๖.๑ คำสอนที่เป็นพื้นฐานของความสุขจิต

ในอริยสัจธรรม ได้แสดงไว้เกี่ยวกับธรรมที่เป็นอาหารของสุขจิต ว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว วิชาและวิมุตติว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของวิชาและวิมุตติ ควรกล่าวว่า โภชนงค์ ๗ แม้โภชนงค์ ๗ เราก็กล่าวว่ามีอาหารมิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของ โภชนงค์ ๗ ควรกล่าวว่า สติปัญญา ๔ แม้สติปัญญา ๔ เราก็กล่าวว่ามีอาหารมิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติปัญญา ๔ ควรกล่าวว่า สุขจิต ๓ แม้สุขจิต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสุขจิต ๓ ควรกล่าวว่า การสำรวมอินทรีย์ แม้การสำรวมอินทรีย์เราก็กล่าวว่ามีอาหารมิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการสำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่า สติสัมปชัญญะ แม้สติสัมปชัญญะเราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของ สติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย แม้การทำไว้ในใจโดยแยบคายเราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ควรกล่าวว่า ศรัทธา แม้ศรัทธาเราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของศรัทธาควรกล่าวว่า การฟังสัทธรรม แม้การฟังสัทธรรมเราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า การคบสัตบุรุษ

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การคบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยแยบคาย ให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุขจิต ๓ ให้บริบูรณ์ สุขจิต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัญญา ๔ ให้บริบูรณ์สติปัญญา ๔ ที่บริบูรณ์ย่อมยังโภชนงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โภชนงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ย่อมยังวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ วิชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้^{๒๗}

๒.๖.๒ คำสอนที่เป็นพื้นฐานของความสุขจิตอีกหมวดหนึ่ง

ในกุณฑลียสูตรได้แสดงเกี่ยวกับการทำให้สุขจิต ๓ ให้บริบูรณ์ ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอัญจนวัน สถานที่พระราชทานอภัยแก่หมู่เนื้อ เขตเมืองสาเกต ครั้งนั้น กุณฑลียปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจพอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ท่านพระโคตมข้าพเจ้าเที่ยวไปในอาราม เข้าไปหาบริษัทเมื่อข้าพเจ้าบริโภคน้ำแล้วเสร็จแล้วในเวลาหลังอาหารเดินเที่ยวไปทางอารามสู่อาราม ทางอุทยานสู่อุทยาน ณ ที่นั้นข้าพเจ้าเห็นสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกำลังกล่าวถกซึ่งมีวิธีเปลื้องวาทะเป็นอานิสงส์และมีวิธีได้วาทะเป็นอานิสงส์ ส่วนท่านพระโคตมมีอะไรเป็นอานิสงส์อยู่

^{๒๗} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๐๔-๑๐๕.

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กุณฑลียะ ตถาคตมีวิชาและวิมุตติเป็นผลานิสงส์ ท่านพระโคตม ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ กุณฑลียะโพชฌงค์ ๗ ประการที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ ท่านพระโคตม อนึ่ง ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้บริบูรณ์ กุณฑลียะ สติปัฏฐาน ๔ ประการที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้บริบูรณ์ ท่านพระโคตม อนึ่ง ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำสติปัฏฐาน ๔ ประการให้บริบูรณ์ กุณฑลียะ สุจริต ๓ ประการที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำสติปัฏฐาน ๔ ประการให้บริบูรณ์ ท่านพระโคตม อนึ่ง ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำสุจริต ๓ ประการให้บริบูรณ์ กุณฑลียะ อินทรีย์สังวรที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำสุจริต ๓ ประการให้บริบูรณ์ อินทรีย์สังวรที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำสุจริต ๓ ประการให้บริบูรณ์ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปที่น่าชอบใจทางตาแล้ว ไม่หลงไหล ไม่เพิลิตเพลินรูปที่น่าชอบใจ ไม่ให้เกิดความกำหนัด กายของเธอก็คงที่และจิตที่คงที่ในภายในก็มั่นคงดี หลุดพ้นดีแล้ว

อนึ่ง เธอเห็นรูปที่ไม่น่าชอบใจทางตาแล้วก็ไม่ก่อกิเลส มีจิตไม่ติดอยู่ ไม่เสียใจ มีใจไม่พยายาบท ทั้งกายของเธอก็คงที่ และจิตที่คงที่ในภายในก็มั่นคงดี หลุดพ้นดีแล้ว อีกประการหนึ่ง ภิกษุฟังเสียงทางหู ฯลฯ ตมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ที่น่าชอบใจทางใจแล้วไม่หลงไหลไม่เพิลิตเพลิน ไม่ให้เกิดความกำหนัด กายของเธอก็คงที่และจิตที่คงที่ในภายในก็มั่นคงดีหลุดพ้นดีแล้ว อนึ่ง เธอรู้แจ้งธรรมารมณ์ที่น่าชอบใจทางใจแล้วก็ไม่ก่อกิเลส มีจิตไม่ติดอยู่ ไม่เสียใจ มีใจไม่พยายาบท ทั้งกายของเธอก็คงที่ และจิตที่คงที่ในภายในก็มั่นคงดี หลุดพ้นดีแล้วเพราะเหตุที่ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้วมีกายคงที่และมีจิตที่คงที่ในภายในมั่นคงดี หลุดพ้นดีแล้วในรูปทั้งที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจ ฟังเสียงทางหู ฯลฯ ตมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว มีกายคงที่ และมีจิตที่คงที่ในภายในมั่นคงดี หลุดพ้นดีแล้วในธรรมที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจ อินทรีย์สังวรที่บุคคลเจริญอย่างนี้แลทำให้มากแล้วอย่างนี้จึงทำสุจริต ๓ ประการให้บริบูรณ์ สุจริต ๓ ประการนั้นที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำสติปัฏฐาน ๔ ประการให้บริบูรณ์ คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจีทุจริตเจริญวจีสุจริต ละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต สุจริต ๓ ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แล ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำสติปัฏฐาน ๔ ประการให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ประการที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้บริบูรณ์ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ สติปัฏฐาน ๔ ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แลทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ประการที่บุคคลเจริญอย่างไรทำให้มากแล้วอย่างไรจึงทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ

น้อมไปในโอสถศคคะ ฯลฯ เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวกอาศัยวิราคะอาศัย นิโรธ น้อมไปในโอสถศคคะ โพชฌงค์ ๗ ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แลทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์^{๒๘}

๒.๖.๓ การประพตีสัจจิตชื่อว่ารักตน

ในปิยสูตรที่ ๔ ได้แสดงไว้เกี่ยวกับหลักของความประพตีสัจจิต ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้ข้าพระองค์เข้าที่ลับพักผ่อนอยู่ได้เกิดความนึกคิดอย่างนี้ว่า ชนเหล่าไหนหนอแลชื่อว่ารักตน ชนเหล่าไหน ชื่อว่าไม่รักตน ข้าพระองค์จึงได้เกิดความคิดต่อไปว่า ก็ชนเหล่าใดแลย่อมประพตีสัจจิตด้วยกาย วาจา ใจ ชนเหล่านั้นชื่อว่าไม่รักตน ถึงแม้ชนเหล่านั้นจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เรารักตน ถึงเช่นนั้น ชนเหล่านั้นก็ชื่อว่าไม่รักตน ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ก็เพราะเหตุว่า ชนผู้ไม่รักใคร่กันย่อมทำความเสียหายให้แก่ผู้ไม่รักใคร่กันได้โดยประการใด ชนเหล่านั้นย่อมทำความเสียหายให้แก่ตนด้วยตนเอง ได้โดยประการนั้น ฉะนั้น ชนเหล่านั้นจึงชื่อว่าไม่รักตน ส่วนว่าชนเหล่าใดแลย่อมประพตีสัจจิตด้วยกาย วาจา ใจ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารักตน ถึงแม้ชนเหล่านั้นจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราไม่รักตน ถึงเช่นนั้นชนเหล่านั้นก็ชื่อว่ารักตน ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ก็เพราะเหตุว่า ชนผู้ที่รักใคร่กันย่อมทำความดีความเจริญให้แก่ผู้ที่รักใคร่กันได้โดยประการใด ชนเหล่านั้นย่อมทำความดีความเจริญให้แก่ตนด้วยตนเองได้โดยประการนั้น ฉะนั้น ชนเหล่านั้นจึงชื่อว่ารักตน ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ถูกแล้วๆ มหาบพิตร เพราะว่าชนบางพวกย่อมประพตีสัจจิตด้วยกาย วาจา ใจ ชนเหล่านั้นไม่ชื่อว่ารักตน ถึงแม้พวกเขาจะกล่าวอย่างนี้ว่าเราทั้งหลายมีความรักตน ถึงเช่นนั้นพวกเขาก็ชื่อว่าไม่มีความรักตน ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ก็เพราะเหตุว่า ชนผู้ไม่รักใคร่กันย่อมทำความเสียหายให้แก่ผู้ไม่รักใคร่กันได้โดยประการใด พวกเขาเหล่านั้นย่อมทำความเสียหายแก่ตนด้วยตนเองได้โดยประการนั้น พวกเขาเหล่านั้นจึงชื่อว่าไม่รักตน ส่วนว่าชนบางพวกย่อมประพตีสัจจิตด้วยกาย วาจา ใจ พวกเขาเหล่านั้นชื่อว่ารักตน ถึงแม้พวกเขาจะกล่าวอย่างนี้ว่า เราไม่รักตน ถึงเช่นนั้นพวกเขาก็ชื่อว่ารักตน ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ก็เพราะเหตุว่าชนผู้ที่รักใคร่กันย่อมทำความดีความเจริญให้แก่ชนผู้ที่รักใคร่กันได้โดยประการใด พวกเขาเหล่านั้นย่อมทำความดีความเจริญแก่ตนด้วยตนเองได้โดยประการนั้น ฉะนั้น พวกเขาเหล่านั้นจึงชื่อว่ารักตน ฯ

พระผู้มีพระภาคผู้พระสุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสศาธาประพันธ์ต่อไปอีกว่า ถ้าบุคคลพึงรู้ว่าตนเป็นที่รัก ไม่พึงประกอบด้วยบาป เพราะว่าความสุขนั้นไม่เป็นผลที่บุคคลผู้ทำชั่วจะพึงได้โดยง่าย ฯ เมื่อบุคคลถูกมรณะครอบงำ ละทิ้งภพมนุษย์ไปอยู่ ก็อะไรเป็นสมบัติของเขา และเขาย่อมพาเอาอะไรไปได้ อนึ่ง อะไรเล่าจะติดตามเขาไปประดุจเงาติดตามตนไป ฉะนั้น ฯ ผู้ที่มากเกิดแล้วจำจะต้องตายในโลกนี้ ย่อมทำกรรมอันใดไว้ คือ เป็นบุญและเป็นบาปทั้งสองประการ บุญและบาปนั้นแลเป็นสมบัติของเขา และเขาจะพาเอาบุญและบาปนั้นไป (สู่ปรโลก) อนึ่ง บุญ

^{๒๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๗/๑๒๐-๑๒๒.

และบาปนั้น ย่อมเป็นของติดตามเขาไปประดุจเงาติดตามตนไป ฉะนั้น ๆ เพราะฉะนั้น บุคคลพึงทำ กัลยาณกรรมสะสมไว้เป็นสมบัติในโลก (เพราะว่า) บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลก^{๒๙}

๒.๖.๔ ธรรมที่ทำให้เป็นคนพาลและบัณฑิต

ในลักขสูตร ว่าด้วยลักษณะคนพาลและบัณฑิตว่า คนพาลมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด บัณฑิตมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดปัญญาเมื่อใช้เป็นประจำจึงงดงาม บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการพึงทราบว่าเป็นคนพาล ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. กายทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยกาย)
๒. วจีทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยวาจา)
๓. มโนทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยใจ)

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แลพึงทราบว่าเป็นคนพาล

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการพึงทราบว่าเป็นบัณฑิต คือ

๑. กายสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย)
๒. วจีสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา)
๓. มโนสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ)

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต^{๓๐}

ในขตสูตร ว่าด้วยการบริหารตนให้ถูกกำจัดและไม่ถูกกำจัดว่า คนพาลผู้ไม่เฉียบแหลมเป็น อสัตบุรุษประกอบด้วยธรรม ๓ ประการย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย มีความเสียหาย ถูกผู้รู้ตี เตียนและประสพสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายทุจริต
๒. วจีทุจริต
๓. มโนทุจริต

คนพาลผู้ไม่เฉียบแหลม เป็นอสัตบุรุษ ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แลย่อมบริหารตนให้ ถูกกำจัด ถูกทำลาย มีความเสียหาย ถูกผู้รู้ตีเตียน และประสพสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก

บัณฑิตผู้เฉียบแหลมเป็นสัตบุรุษประกอบด้วยธรรม ๓ ประการย่อมบริหารตนไม่ให้เกิด ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ตีเตียนและประสพบุญเป็นอันมาก ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายสุจริต
๒. วจีสุจริต
๓. มโนสุจริต

^{๒๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๓๔-๓๓๘/๙๐๒๙๒.

^{๓๐} อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๒/๑๔๐-๑๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้เฉียบแหลม เป็นสัทบุรุษประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ตีเตียนประสพบุญเป็นอันมาก^{๓๑}

ในปฐมขตสูตร ว่าด้วยเหตุให้ตนถูกทำลาย สูตรที่ ๑ ว่า คนพาลผู้ไม่เฉียบแหลมเป็นสัทบุรุษประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย มีความเสียหาย ถูกผู้รู้ตีเตียน และประสพสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. กายกรรมฝ่ายอกุศล
๒. วจีกรรมฝ่ายอกุศล
๓. มโนกรรมฝ่ายอกุศล

คนพาลผู้ไม่เฉียบแหลม เป็นสัทบุรุษ ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย มีความเสียหาย ถูกผู้รู้ตีเตียน และประสพสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก

บัณฑิตผู้เฉียบแหลมเป็นสัทบุรุษประกอบด้วยธรรม ๓ ประการย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ตีเตียน และประสพบุญเป็นอันมาก ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. กายกรรมฝ่ายกุศล
๒. วจีกรรมฝ่ายกุศล
๓. มโนกรรมฝ่ายกุศล^{๓๒}

ในทุติยขตสูตร ว่าด้วยเหตุให้ตนถูกทำลาย สูตรที่ ๒ ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ คือ

๑. กายกรรมที่มีโทษ (กายทุจริต)
๒. วจีกรรมที่มีโทษ (วจีทุจริต)
๓. มโนกรรมที่มีโทษ (มโนทุจริต)

การประพฤตินี้ไม่มีโทษไม่ถูกทำลาย ๓ ประการคือ

๑. กายกรรมที่ไม่มีโทษ ไม่ถูกทำลาย (กายสุจริต)
๒. วจีกรรมที่ไม่มีโทษ ไม่ถูกทำลาย (วจีสุจริต)
๓. มโนกรรมที่ไม่มีโทษ ไม่ถูกทำลาย (มโนสุจริต)

ในตติยขตสูตร ว่าด้วยเหตุให้ตนถูกทำลาย สูตรที่ ๓ ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการคือ

๑. กายกรรมที่ไม่สม่าเสมอ (กายทุจริต)
๒. วจีกรรมที่ไม่สม่าเสมอ (วจีทุจริต)
๓. มโนกรรมที่ไม่สม่าเสมอ (มโนทุจริต)

การประพฤตินี้สม่าเสมอไม่ถูกทำลาย ๓ ประการคือ

๑. กายกรรมที่สม่าเสมอ ไม่ถูกทำลาย (กายสุจริต)
๒. วจีกรรมที่สม่าเสมอ ไม่ถูกทำลาย (วจีสุจริต)

^{๓๑} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘/๑๔๖-๑๔๗.

^{๓๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕๑/๓๙๗.

๓. มโนกรรมที่สม่าเสมอ ไม่ถูกทำลาย (มโนสุจริต)

ในจตุตถตสูตร ว่าด้วยเหตุให้ตนถูกทำลาย สูตรที่ ๔ ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ คือ

๑. กายกรรมที่ไม่สะอาด (กายทุจริต)

๒. วาจากรรมที่ไม่สะอาด (วาจาทุจริต)

๓. มโนกรรมที่ไม่สะอาด (มโนทุจริต)

การประพฤตินี้ที่สะอาดไม่ถูกทำลาย ๓ ประการคือ

๑. กายกรรมที่สะอาด ไม่ถูกทำลาย (กายสุจริต)

๒. วาจากรรมที่สะอาด ไม่ถูกทำลาย (วาจาสุจริต)

๓. มโนกรรมที่สะอาด ไม่ถูกทำลาย (มโนสุจริต)

บัณฑิตผู้เฉียบแหลม เป็นสัตบุรุษ ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แลย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ตีเตียนและประสพบุญเป็นอันมาก^{๓๓}

ในเกสิสูตร หมวตว่าด้วยเกสิสารถิผู้ฝึกม้า ได้สนทนากับพระผู้มีพระภาคเจ้าเกี่ยวกับการฝึกบุคคลผู้สมควรฝึกได้และฝึกไม่ได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระผู้มีพระภาคเป็นสารถิฝึกผู้สมควรฝึกได้ อย่างยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เกสิ เราฝึกผู้ ที่ควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้างวิธีแบบรุนแรงบ้าง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงบ้าง บรรดาวิธี ๓ อย่างนั้น ต่อไปนี้เป็นถ้อยคำในวิธีแบบสุภาพ คือ กายสุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งกายสุจริตเป็นอย่างนี้ วาจาสุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งวาจาสุจริตเป็นอย่างนี้ มโนสุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งมโนสุจริตเป็นอย่างนี้ เทวดาเป็นอย่างนี้ มนุษย์เป็นอย่างนี้ต่อไปนี้เป็นถ้อยคำในวิธีแบบรุนแรง คือ

กายทุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งกายทุจริตเป็นอย่างนี้ วาจาทุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งวาจาทุจริตเป็นอย่างนี้ มโนทุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งมโนทุจริตเป็นอย่างนี้ นรกเป็นอย่างนี้กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเป็นอย่างนี้แดนเปรตเป็นอย่างนี้ ต่อไปนี้เป็นถ้อยคำในวิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรง คือ กายสุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งกายสุจริตเป็นอย่างนี้ กายทุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งกายทุจริตเป็นอย่างนี้ วาจาสุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งวาจาสุจริตเป็นอย่างนี้ วาจาทุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งวาจาทุจริตเป็นอย่างนี้ มโนสุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งมโนสุจริตเป็นอย่างนี้ มโนทุจริตเป็นอย่างนี้ วิบากแห่งมโนทุจริตเป็นอย่างนี้ เทวดาเป็นอย่างนี้ มนุษย์เป็นอย่างนี้ นรกเป็นอย่างนี้ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเป็นอย่างนี้แดนเปรตเป็นอย่างนี้ เกสิสารถิผู้ฝึกม้าทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญถ้าบุรุษผู้สมควรฝึกได้ของพระองค์ฝึกไม่ได้ด้วยวิธีแบบสุภาพ วิธีแบบรุนแรง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงพระผู้มีพระภาคจะทำกับเขาอย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เกสิ ถ้าบุรุษผู้สมควรฝึกได้ของเราฝึกไม่ได้ด้วยวิธีแบบสุภาพ วิธีแบบรุนแรง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรง เราก็ฆ่าเขาเสีย

เกสิสารถิผู้ฝึกม้าทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การฆ่าสัตว์ไม่สมควรแก่พระผู้มีพระภาคเลย ไฉนพระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนี้ว่า เราก็จะฆ่าเขาเสีย พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เกสิ ความจริงการฆ่าสัตว์ไม่สมควรแก่ตถาคตแต่บุรุษผู้สมควรฝึกใด ฝึกไม่ได้ด้วยวิธีแบบสุภาพ วิธีแบบรุนแรง

^{๓๓} อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๕๒-๑๕๔/๓๙๘-๓๙๙.

วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรง ตถาคตย่อมกำหนดบุรุษนั้นว่าไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอนเพื่อนพรหมจารี ผู้รู้ต่างกำหนดว่าเขาเป็นผู้ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอน เกสี เพราะข้อที่ว่าตถาคตย่อมกำหนดบุรุษนั้นว่าไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอน แม้เพื่อนพรหมจารีผู้รู้ต่างกำหนดว่าเขาเป็นผู้ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอนดังนี้ นั่นถือว่าเป็นการฆ่าในอริยะวินัยเกสีสารถิผู้ฝึกม้ากราบทุลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่ตถาคตกำหนดผู้นั้นว่าเป็นผู้ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอน แม้เพื่อนพรหมจารีผู้รู้ก็กำหนดว่าเขาเป็นผู้ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอน ข้อว่าเป็นการฆ่าอย่างดีแน่นอน^{๓๔}

ในอปัปมาทสูตร ได้แสดงเกี่ยวกับหลักแห่งความไม่ประมาท ว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอควรทำความไม่ประมาทโดยฐานะ ๔ ประการ คือ

๑. จงละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต และอย่าประมาทในการละกายทุจริตบำเพ็ญกายสุจริต
 ๒. จงละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต และอย่าประมาทในการละวจีทุจริตบำเพ็ญวจีสุจริต
 ๓. จงละมโนทุจริต บำเพ็ญมโนสุจริต และอย่าประมาทในการละมโนทุจริตบำเพ็ญมโนสุจริต
 ๔. จงละมิจฉาทิฏฐิธิ บำเพ็ญสัมมาทิฏฐิธิ และอย่าประมาทในการละมิจฉาทิฏฐิธิบำเพ็ญสัมมาทิฏฐิธิ
- ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดภิกษุละกายทุจริตบำเพ็ญกายสุจริต ละวจีทุจริตบำเพ็ญวจีสุจริต ละมโนทุจริต บำเพ็ญมโนสุจริต ละมิจฉาทิฏฐิธิ บำเพ็ญสัมมาทิฏฐิธิเมื่อนั้นเธอย่อมไม่กลัวความตายที่จะมาถึงในวันข้างหน้า^{๓๕}

ในอิตตานุวาทสูตร ได้แสดงเกี่ยวกับการเตือนตัวเอง ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้ ภัย ๔ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. อิตตานุวาทภัย
๒. ปราณูวาทภัย
๓. ทัณขภัย
๔. ทุกคติภัย

อิตตานุวาทภัย เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นประจักษ์ดังนี้ว่า ถ้าเราพึงประพฤติชั่วด้วยกาย ประพฤติชั่วด้วยวาจา ประพฤติชั่วด้วยใจ โฉนเราจะเตือนตัวเราเองโดยศีลไม่ได้ เขากลับภัยที่เกิดจากการเตือนตนเอง จึงละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต ละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต ละมโนทุจริต บำเพ็ญมโนสุจริต บริหารตนให้บริสุทธิ์นี้เรียกว่า อิตตานุวาทภัย

ปรานูวาทภัย เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นประจักษ์ดังนี้ว่า ถ้าเราพึงประพฤติชั่วด้วยกาย ประพฤติชั่วด้วยวาจา ประพฤติชั่วด้วยใจ โฉนคนอื่นจะเตือนเราโดยศีลไม่ได้ เขากลับภัยที่เกิดจากผู้อื่นเตือน จึงละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต ละวจีทุจริตบำเพ็ญวจีสุจริต ละมโนทุจริตบำเพ็ญมโนสุจริตบริหารตนให้บริสุทธิ์นี้เรียกว่า ปรานูวาทภัย

^{๓๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑-๑๑๒/๑๖๙-๑๗๑.

^{๓๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๖/๑๗๘-๑๗๙.

ทัศนภัย เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นพระราชารับสั่งให้จับโจรผู้มักประพฤติชั่วแล้วให้ลงโทษทัณฑ์นานาชนิด คือ เขียนด้วยแส้บ้าง เขียนด้วยหวายบ้าง ตีด้วยไม้ตะบองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งหูและจมูกบ้าง ทำให้เป็นภยันตรายสำหรับรอน้ำข้าวบ้าง ทำให้เกลี้ยกล่อมเหมือนสังข์บ้าง ทำให้มีปากเหมือนปากราหูบ้าง ทำให้มีพวงมาลัยไฟบ้าง ทำให้มือมีไฟลุกโชติช่วงบ้าง ทำให้เป็นเกลียวหนังเนื้อทรายบ้าง ทำให้นุ่งหนังตนเองเหมือนนุ่งผ้าชีริ้วบ้าง ทำให้ยื่นกวางบ้าง ทำให้เหมือนเนื้อติดเบ็ดบ้าง ทำให้เป็นชิ้นเท่ากหาปณะบ้าง ทำให้เป็นที่รับน้ำต่างบ้าง ทำให้หมุนเหมือนกลอนเหล็กบ้าง ทำให้เป็นดั่งที่ทำด้วยฟางบ้าง ราวด้วยน้ำมันร้อนบ้าง ให้สุนัขกัดกินบ้าง ให้นอนหงายบนหลาวทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่บ้าง ตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง เขามีความคิดอย่างนี้ว่า เพราะกรรมชั่วเช่นใดเป็นเหตุพระราชารับสั่งให้จับโจรผู้มักประพฤติชั่วแล้วให้ลงโทษทัณฑ์นานาชนิด คือ เขียนด้วยแส้บ้าง ฯลฯ ตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง ก็ถ้าเราเองพึงทำกรรมชั่วเช่นนั้นพระราชารับสั่งให้จับเราแล้วให้ลงโทษทัณฑ์นานาชนิดอย่างนี้ คือ เขียนด้วยแส้บ้าง ฯลฯ ตัดศีรษะด้วยดาบบ้าง เขากลับทัศนภัย ไม่เที่ยวแย่งชิงสิ่งของของคนอื่น นี้เรียกว่า ทัศนภัย

ทุกติภัย เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นประจักษ์ดั่งนี้ว่าผลของกายทุจริตในภพหน้าเป็นผลเลวทราม (เป็นทุกข์) ผลของวจีทุจริตในภพหน้าเป็นผลเลวทรามผลของมโนทุจริตในภพหน้าเป็นผลเลวทราม ก็ถ้าเราพึงประพฤติชั่วด้วยกายทุจริตชั่วด้วยวาจา ประพฤติชั่วด้วยใจ ความชั่วบางอย่างนั้นพึงเป็นเหตุให้เราหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เขากลับต่อทุกติภัยจึงละกายทุจริตบำเพ็ญกายสุจริต ละวจีทุจริตบำเพ็ญวจีสุจริต ละมโนทุจริตบำเพ็ญมโนสุจริตบริหารตนให้บริสุทธิ์ นี้เรียกว่า ทุกติภัย ภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ ประการนี้แล^{๓๖}

ในสุจริตสูตร ว่าด้วยการประพฤติวิสุจริต ๔ ประการคือ

๑. สัจจวาจา (พูดจริง)
 ๒. อปิสุณาวาจา (พูดไม่ส่อเสียด)
 ๓. สันทวาจา (พูดอ่อนหวาน)
 ๔. มันทภาษา (พูดด้วยปัญญา)
- ภิกษุทั้งหลาย วิสุจริต ๔ ประการนี้แล^{๓๗}

ในทิกขณสูตร ว่าด้วยทิกขณิ ว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยกาย)
๒. วจีทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยวาจา)
๓. มโนทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยใจ)
๔. มิจฉาทิกขณิ (ความเห็นผิด) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล

ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้

^{๓๖} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒๑/๑๘๒-๑๘๓.

^{๓๗} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๘/๒๑๒.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับ
อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย)
๒. วจีสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา)
๓. มโนสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ)

๔. สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล
ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้^{๓๘}

ในทฎฐิสสูตร ทุจจริตสูตร ว่าด้วยทุจจริตและสุจจริต ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย
วจีทุจจริต ๔ ประการนี้ คือ

๑. มุสาวาท (พูดเท็จ)
๒. ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด)
๓. ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ)
๔. สัมผัสปลापะ (พูดเพ้อเจ้อ) ภิกษุทั้งหลาย วจีทุจจริต ๔ ประการนี้แล
ภิกษุทั้งหลาย วจีสุจจริต ๔ ประการนี้ วจีสุจจริต ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัจจวาจา (พูดจริง)
๒. อปิสุณาวาจา (พูดไม่ส่อเสียด)
๓. สันทวาจา (พูดอ่อนหวาน)
๔. มันทภาสา (พูดด้วยปัญญา) ภิกษุทั้งหลาย วจีสุจจริต ๔ ประการนี้แล^{๓๙}

ในทุติยอาฆาตปฎิวิญญสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้ประพฤติไม่บริสุทธิ์ ว่า บุคคลใดมีความ
ประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่ได้ช่องแห่งใจได้ความเลื่อมใสทางใจ
ตามกาลอันควรความประพฤติทางกายที่ไม่บริสุทธิ์ของเขาส่วนใด ภิกษุไม่พึงใส่ใจส่วนนั้นในเวลานั้น
แม้ความประพฤติทางวาจาที่ไม่บริสุทธิ์ของเขาส่วนใด ภิกษุก็ไม่พึงใส่ใจส่วนนั้นในเวลานั้น

แต่การได้ช่องแห่งใจ ได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควรของเขาส่วนใด ภิกษุพึงใส่ใจ
แต่ส่วนนั้นในเวลานั้น เปรียบเหมือนน้ำเล็กน้อยในรอยเท้าโค คนเดินทางมาถูกความร้อนกระทบ ร้อน
อบอ้าว เหนื่อยอ่อนกระหายน้ำ เขาเกิดความคิดอย่างนี้ว่า น้ำเล็กน้อยมีอยู่ในรอยเท้าโคนี้ ถ้าเราจัก
กอบขึ้นดื่ม หรือใช้ภาชนะตักดื่มก็จักทำน้ำนั้นให้เหวบ้าง ให้ชุ่มบ้าง ให้ไม่ควรมืดบ้าง ทางที่ดี เราควร
จะคุกเข่าก้มลงดื่มอย่างโคแล้วจึงค่อยไปเถิด เขาจึงคุกเข่าก้มลงดื่มอย่างโคแล้วจึงจากไป

ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้ ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลผู้มีความประพฤติ
ทางกายไม่บริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ และไม่ได้ช่องแห่งใจไม่ได้ความเลื่อมใสทางใจ
ตามกาลอันควรอย่างไร คือ บุคคลใดมีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์มีความประพฤติทางวาจาไม่

^{๓๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑๒/๓๓๒-๓๓๓.

^{๓๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๒๑/๓๓๘-๓๓๙.

บริสุทธิ์ และไม่ได้ช่องแห่งใจไม่ได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควร ภิกษุพึงเข้าไปตั้งความกรุณา ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ในบุคคลแม้เช่นนี้ว่า ท่านผู้นี้พึงละกายทุจริตแล้วเจริญกายสุจริตพึงละวจีทุจริตแล้วเจริญวจีสุจริต พึงละมโนทุจริตแล้วเจริญมโนสุจริต ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านผู้นี้ หลังจากตายแล้วอย่าไปเกิดในอบายทุกติ วินิบาต นรก เปรียบเหมือนคนเจ็บป่วย มีทุกข์ เป็นไข้หนัก เดินทางไกล แม้ข้างหน้าเขาก็มีบ้านอยู่ห่างไกล แม้ข้างหลังเขาก็มีบ้านอยู่ห่างไกลเขาไม่ได้อาหารที่เป็นสัปปายะ ยาที่ตรงกับโรคคนพยาบาลที่เหมาะสมและผู้ที่จะนำทางไปสู่บ้านคนบางคนที่เดินทางไกล พึงเห็นเขา จึงเข้าไปตั้งความกรุณาความเอ็นดูความอนุเคราะห์ในเขาว่า ท่านผู้นี้ควรจะได้อาหารที่เป็นสัปปายะ ยาที่ตรงกับโรคคนพยาบาลที่เหมาะสมและผู้นำทางไปสู่บ้าน ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าท่านผู้นี้ย่ำถึงความพินาศเสียหาย ณ ที่นี้เลย ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์และได้ช่องแห่งใจได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควรอย่างไร คือ บุคคลใดมีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ได้ช่องแห่งใจและได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควร แม้ความประพฤติทางกายที่บริสุทธิ์ของเขาส่วนใด ภิกษุพึงใส่ใจส่วนนั้นในเวลานั้น แม้ความประพฤติทางวาจาที่บริสุทธิ์ของเขาส่วนใดภิกษุก็พึงใส่ใจส่วนนั้นในเวลานั้น แม้การได้ช่องแห่งใจได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควรของเขาส่วนใด ภิกษุก็พึงใส่ใจส่วนนั้นในเวลานั้น เปรียบเหมือนสระน้ำที่ใส จืดสนิท เย็น สะอาด มีท่าเทียบบารัณรมย์ดาดอาบไปด้วยต้นไม้ชานาพันธุ์ คนเดินทางมาถูกความร้อนกระทบร้อนอบอ้าวเหนียวอ่อนกระหายน้ำ เขาพึงลงสระน้ำนั้น อาบข้าง ต้มข้างแล้วขึ้นมา นั่งข้างนอนข้าง ที่ร่มไม้ใกล้สระน้ำนั้นภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้ ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะอาศัยบุคคลที่น่าเลื่อมใส จิตจึงเลื่อมใสอุบายกำจัดอาฆาต ๕ ประการนี้แล เป็นเครื่องกำจัดอาฆาตที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุได้อย่างสิ้นเชิง^{๔๐}

ในปฐมทุจริตสูตร ว่าด้วยทุจริต สูตรที่ ๑ ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต ทุจริตมีโทษ ๕ ประการนี้ โทษ ๕ ประการอะไรบ้างคือ

๑. แม้ตนก็ตีเตียนตนเองได้
๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมตีเตียนได้
๓. กิตติศัพท์อันชั่วย่อมกระฉ่อนไป
๔. หลงลืมสติตาย
๕. หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ภิกษุทั้งหลาย ทุจริตมีโทษ ๕

ประการนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ อานิสงส์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. แม้ตนก็ตีเตียนตนเองไม่ได้

^{๔๐} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๒/๒๖๘-๒๖๙.

๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วยอมสรรเสริญ
๓. กิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป
๔. ไม่หลงลืมสติตาย
๕. หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ภิกษุทั้งหลาย สุจริตมีอานิสงส์ ๕ ประการนี้แล^{๔๑}

ในทุจจริตสูตร ว่าด้วยการประพบัติธรรม ๓ ประการเพื่อละธรรม ๓ ประการ ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายทุจจริต (ความประพบัติชั้วด้วยกาย)
๒. วจิตุจจริต (ความประพบัติชั้วด้วยวาจา)
๓. มโนทุจจริต (ความประพบัติชั้วด้วยใจ) ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๓ ประการเพื่อละธรรม ๓ ประการนี้ ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ภิกษุควรเจริญกายสุจริต (ความประพบัติชอบด้วยกาย) เพื่อละกายทุจจริต
๒. ภิกษุควรเจริญวจีสุจริต (ความประพบัติชอบด้วยวาจา) เพื่อละวจีทุจจริต
๓. ภิกษุควรเจริญมโนสุจริต (ความประพบัติชอบด้วยใจ) เพื่อละมโนทุจจริต ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม ๓ ประการนี้ เพื่อละธรรม ๓ ประการนี้แล^{๔๒}

ในสี่หสูตร พระดำรัสแก่ชอกกล่าวหา ๘ ข้อ ของสี่หะ ว่า

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สอนไม่ให้ทำ แสดงธรรมเพื่อการไม่ให้ทำ ทั้งแนะนำพวกเขาตามแนวนั้น นั้นมีมูลอยู่ เป็นอย่างไร คือ เพราะเราสอนไม่ให้ทำกายทุจจริต วจีทุจจริต และมโนทุจจริต ตลอดถึงการไม่ให้ทำบาปอกุศลธรรมต่างๆ ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สอนไม่ให้ทำ แสดงธรรมเพื่อการไม่ให้ทำ ทั้งแนะนำพวกเขาตามแนวนั้น นี้แลมีมูลอยู่

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สอนให้ทำ แสดงธรรมเพื่อการให้ทำ ทั้งแนะนำพวกเขาตามแนวนั้น นั้นมีมูลอยู่ เป็นอย่างไร คือ เพราะเราสอนให้ทำกายสุจริต วจีสุจริตและมโนสุจริต ตลอดถึงการให้ทำกุศลธรรมต่างๆ ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สอนให้ทำ แสดงธรรมเพื่อการให้ทำ ทั้งแนะนำพวกเขาตามแนวนั้น นี้แลมีมูลอยู่

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สอนให้ทำลาย แสดงธรรมเพื่อความให้ทำลาย ทั้งแนะนำพวกเขาตามแนวนั้น นั้นมีมูลอยู่ เป็นอย่างไร คือ เพราะเราสอนให้ทำลายราคะ โทสะ และโมหะ ตลอดถึงให้ทำลายบาปอกุศลธรรมต่างๆ

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สอนให้ทำลายแสดงธรรมเพื่อการให้ทำลาย ทั้งแนะนำพวกเขาตามแนวนั้น นี้แลมีมูลอยู่

^{๔๑} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๔๑/๓๘๔.

^{๔๒} อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐๘/๖๓๐.

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมเป็นคนช่างรังเกียจ แสดงธรรมเพื่อความรังเกียจ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น นั่นมีมูลอยู่ เป็นอย่างไร คือ เพราะเราช่างรังเกียจกายทุจริตวจีทุจริต และมโนทุจริต ตลอดถึงรังเกียจการประกอบบาปอกุศลธรรมต่างๆ

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมเป็นคนช่างรังเกียจ แสดงธรรมเพื่อความรังเกียจ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น นี้แลมีมูลอยู่

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมเป็นคนช่างกำจัด แสดงธรรมเพื่อความกำจัด ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น นั่นมีมูลอยู่ เป็นอย่างไร คือ เพราะเราแสดงธรรมเพื่อกำจัดราคะโทสะ และโมหะ ตลอดถึงแสดงธรรมเพื่อกำจัดบาปอกุศลธรรมต่างๆ

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมเป็นคนช่างกำจัด แสดงธรรมเพื่อการกำจัด ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นนี้แลมีมูลอยู่

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมเป็นคนช่างเผาผลาญ แสดงธรรมเพื่อความเผาผลาญ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น นั่นมีมูลอยู่ เป็นอย่างไร คือ เพราะเรากล่าวถึงบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริตว่าเป็นสิ่งที่ควรเผาผลาญ เราเรียกคนที่ละบาปอกุศลธรรมที่ควรเผาผลาญได้หมดสิ้น ตัtrakถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดtrakถอนโคนไปแล้วเหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ว่า เป็นคนช่างเผาผลาญ ตลาถละบาปอกุศลธรรมที่ควรเผาผลาญได้หมดสิ้น ตัtrakถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดtrakถอนโคนไปแล้วเหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมเป็นคนช่างเผาผลาญ แสดงธรรมเพื่อการเผาผลาญ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น นี้แลมีมูลอยู่

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมเป็นคนเบาใจ แสดงธรรมเพื่อความเบาใจ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น นั่นมีมูลอยู่ เป็นอย่างไร คือ เพราะเราเป็นคนเบาใจด้วยความเบาใจอย่างยิ่ง แสดงธรรมเพื่อความเบาใจ และแนะนำเหล่าสาวกตามแนวนั้น

ข้อที่บุคคลกล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมเป็นคนเบาใจ แสดงธรรมเพื่อความเบาใจ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นนี้แลมีมูลอยู่

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสตอบอย่างนี้แล้ว สีหเสนาบตีได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต^{๔๓}

ในกายสูตร ว่าด้วยธรรมที่พึงละทางกาย ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่บุคคลพึงละทางกาย แต่มิใช่ทางวาจาก็มี ธรรมที่บุคคลพึงละทางวาจา แต่มิใช่ทางกายก็มี ธรรมที่บุคคลพึงละทางกายก็ไม่ได้

^{๔๓} อ.อ.ภ.จก.(ไทย) ๒๓/๑๒/๒๒๙-๒๓๑.

ทางวาจาก็ไม่ได้ แต่พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงจะได้ก็มี ธรรมที่บุคคลพึงละทางกาย แต่มิใช่ทางวาจา เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วนที่เป็นอกุศลทางกาย เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านนั้นแลเป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วนที่เป็นอกุศลทางกาย จะเป็นการดีหนอที่ท่านจะละกายทุจริตบำเพ็ญกายสุจริต ภิกษุนั้นถูกเพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวอยู่จึงละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต นี้เรียกว่า ธรรมที่บุคคลพึงละทางกาย แต่มิใช่ทางวาจา

ธรรมที่บุคคลพึงละทางวาจา แต่มิใช่ทางกาย เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วนที่เป็นอกุศลทางวาจา เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านนั้นแลเป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วนที่เป็นอกุศลทางวาจา จะเป็นการดีหนอที่ท่านจะละวจีทุจริตบำเพ็ญวจีสุจริต ภิกษุนั้นถูกเพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวอยู่จึงละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต นี้เรียกว่า ธรรมที่บุคคลพึงละทางวาจา แต่มิใช่ทางกาย

ธรรมที่บุคคลพึงละทางกายก็ไม่ได้ ทางวาจาก็ไม่ได้ แต่พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงจะได้ เป็นอย่างไร คือ โลภะ (ความโลภ) ที่บุคคลพึงละทางกายก็ไม่ได้ ทางวาจาก็ไม่ได้ แต่พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงจะได้ โทสะ (ความประทุษร้าย) โมหะ (ความหลง) โกรธะ (ความโกรธ) อุปกนาหะ (ความผูกโกรธ) มกขะ (ความลบหลู่) ปาสาสะ (ความตีตัวเสมอ) มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ที่บุคคลพึงละทางกายก็ไม่ได้ ทางวาจาก็ไม่ได้ แต่พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงจะได้ ความริษยาอันชั่วที่บุคคลพึงละทางกายก็ไม่ได้ ทางวาจาก็ไม่ได้ แต่พึงเห็นชัดด้วยปัญญาแล้วจึงจะได้^{๔๔}

ในสุทโธทนะวัตถุ ว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าตรัสกับพระเจ้าสุทโธทนะเรื่องความประพฤติสุจริตธรรม ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าสุทโธทนะ พระบิดาของพระองค์ ดังนี้คือ

ภิกษุไม่พึงประมาทปินทบาทที่ตนยืนรับ

พึงประพฤติสุจริตธรรม

ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

พึงประพฤติสุจริตธรรม

ไม่พึงประพฤติทุจริตธรรม

ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๔๕}

ในฉัพพัคคีย์ภิกษุวัตถุ เรื่องพระฉัพพัคคีย์ ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระฉัพพัคคีย์ให้ประพฤติสุจริตธรรม ดังนี้

บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางกาย พึงสำรวมกาย ละกายทุจริต แล้วพึงประพฤติกายสุจริต

บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางวาจา พึงสำรวมวาจา ละวจีทุจริตแล้ว พึงประพฤติวจีสุจริต

^{๔๔} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๓/๕๐-๕๑.

^{๔๕} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๘/๕๘.

บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางใจ พึงสำรวมใจ ละมโนทุจริตแล้ว พึงประพฤตินโมสุจริต นักปราชญ์ผู้สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ ชื่อว่าเป็นผู้สำรวมดีแท้^{๔๖}

ในสุจริตสูตร ว่าด้วยสุจริตว่า พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้ พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย สุจริต ๓ ประการนี้ คือ

๑. กายสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย)
๒. วาจาสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา)
๓. มโนสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ)

ภิกษุทั้งหลาย สุจริต ๓ ประการนี้แล พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลผู้มีปัญญา ละกายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริตและอกุศลกรรมอื่นๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษได้แล้ว ไม่ทำอกุศลกรรมไว้ ทำแต่กุศลกรรมไว้มากมาย หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์ แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว^{๔๗}

ในสัมมาทิฏฐิโกสูตร ว่าด้วยผู้มีความเห็นชอบ ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้ พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ คำที่ว่า เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์นั้น เราหาได้กล่าวเพราะรับฟังมาจากสมณะหรือพราหมณ์อื่นๆ ไม่ ภิกษุทั้งหลายที่แท้แล้ว เราผู้เอง เห็นเอง ทราบเองทั้งนั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบหลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า “บุคคลในโลกนี้ตั้งจิตไว้ชอบ กล่าววาจาชอบ ทำการงานทางกายที่ชอบ มีความชวนชวยมาก ได้ทำกรรมอันเป็นบุญไว้ในชีวิตอันน้อยในโลกนี้ เขามีปัญญา หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์”^{๔๘}

^{๔๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๓๑-๒๓๔/๑๐๔-๑๐๕.

^{๔๗} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๕/๔๒.

^{๔๘} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๗๑/๔๒๘-๔๒๙.

๒.๗ สรุปท้ายบท

ความประพฤติสุจริตมี ๓ ทางคือ

๑. ความประพฤติสุจริตทางกายเรียกว่า กายสุจริต ได้แก่ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งลักขโมย การเว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย การประพฤติผิดประเวณี เว้นจากการทำชู้กับภรรยาหรือสามีผู้อื่นและคนที่ไม่ใช่ภรรยาหรือสามีของตนเอง บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางกาย พึงสำรวมกาย ละกายทุจริต แล้วพึงประพฤติกายสุจริตการไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง และเว้นขาดจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๒. ความประพฤติสุจริตทางวาจาเรียกว่า วาจาสุจริต ได้แก่ การพูดคำจริงไม่โกหกหลอกลวง การพูดไม่พูดคำหยาบคำที่ไม่งามไม่น่าฟัง การพูดประสานมิตรไม่ยุบโยงให้คนทั้งสองฝ่ายแตกสามัคคีกัน การพูดมีที่อ้างอิงไม่พูดเพื่อเจ้าไม่มีสาระ บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางวาจา พึงสำรวมวาจา ละวาจาทุจริตแล้ว พึงประพฤติวาจาสุจริต เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือพูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก ไม่ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้หรือไม่ฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น

๓. ความประพฤติสุจริตทางใจเรียกว่า มโนสุจริต ได้แก่ บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางใจ พึงสำรวมใจ ละมโนทุจริตแล้ว พึงประพฤติมโนสุจริตไม่คิดพยาบาทปองร้ายใครๆ มีจิตประกอบด้วยเมตตา ไม่คิดเบียดเบียนใครๆ มีจิตประกอบด้วยกรุณา มีความเห็นถูกต้องตามครรลองคลองธรรม เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ควรละอภิชณา คือความเพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ควรละพยาบาทคือความคิดร้ายผู้อื่น ควรละมิถนาทิฎฐิ คือความเห็นผิด ควรละธรรม ๓ ประการ คืออธัมมราคะความกำหนัดที่ผิดธรรม คือ ความกำหนัดในบุคคลที่ไม่สมควรกำหนัด เช่น แม่ พ่อ เป็นต้น

บทที่ ๓

ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๓.๑ ความสำคัญของความสุจริตในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การปลูกฝังความสุจริตในสังคมไทยมีหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการบอกเล่าผ่านเรื่องราวที่เป็นนิทานพื้นบ้านหรือการเล่นต่างๆ ตลอดจนการทำให้ดูเป็นตัวอย่างทั้งได้นำเรื่องราวที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาและการปลูกฝังศีลธรรมเรื่องนรกสวรรค์ วิชาของการกระทำที่ไม่ดีและผลของการทำดี ที่เห็นได้ชัดเจนคือเรื่องไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณกรรมทางศาสนา ถือกำเนิดขึ้นมาในยุคที่พระพุทธศาสนา กำลังรุ่งเรืองอยู่ในพระราชอาณาจักรไทย การที่พระร่วงเจ้าพญาสิทธิพรราชา นิพนธ์วรรณคดีเรื่องไตรภูมิ นับเป็นกุศโลบายอันแยบคายและความชาญฉลาดที่ลึกซึ้งยิ่ง เพราะไตรภูมิเปรียบได้ดั่งหนังสือศีลธรรมประจำชาติที่เตือนมิให้บุคคลหลงระเหิง ปล่อยตัว ปล่อยใจไปตามกิเลส ตัณหาจนกระทั่งทำบาปอกุศลต่างๆ หากบุคคลมีความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ กรรมดี กรรมชั่วอย่างเหนียวแน่นแล้ว ไหนเลยจะกล้ากระทำความชั่ว หากบุคคลเชื่อเรื่อง บุญบาป จะไม่กล้าแม้กระทำความชั่วเล็กๆ น้อยๆ เพราะความชั่วไม่ว่าจะมากหรือน้อยย่อมพาผู้กระทำไหลไปสู่ที่ต่ำ และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏหลายที่หลายแห่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเกี่ยวกับผู้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ดังในพระไตรปิฎกจุฬศีลได้แสดงถึงภิกษุผู้มีศีลประพฤติสุจริตทางกายกรรมและวจีกรรมว่า กายกรรม ๓ คือ

๑. เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑ์หารุชและศีสตราหุช มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ ๒. เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้รับเอาแต่ของเขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ไม่เป็นขโมยเป็นคนสะอาดอยู่ ๓. ละประพฤติกกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

วจีกรรม ๔ คือ

๑. เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ดำรงความสัตย์มิถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก ๒. เว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้นสมานคนที่แตกกันส่งเสริมคนที่ปรองดองกันขึ้นขมยินดีเพลิตเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกันพูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี ๓. เว้นขาดจากคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะน่ายรักจับใจเป็นคำของชาวเมืองคนส่วนมากรักใคร่พอใจ ๔. เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลาพูดคำจริงพูดอิงประโยชน์พูดอิงธรรมพูดอิงวินัยพูดคำที่มีหลักฐานมีที่อ้างอิงมีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์เหมาะแก่เวลา^๑

^๑ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕-๖๖.

สมบัติแห่งมโนกรรมที่มีเจตนาเป็นกุศลมีสุขเป็นกำไรมีสุขเป็นวิบาก ๓ ประการ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่าทำอะไรทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา

๒. เป็นผู้มึนจิตไม่พยาบาท คือ ไม่มีจิตคิดร้ายว่าจากสัตว์เหล่านี้จึงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่มีจิตพยาบาทไม่มีทุกข์มีสุขรักษาตนเถิด

๓. เป็นสัมมาทิฐิมีความเห็นไม่วิปริตว่าทานที่ให้แล้วมีผลยัญที่บูชาแล้วมีผลการเช่นสรวงมีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก

สมบัติแห่งมโนกรรมที่มีเจตนาเป็นกุศลมีสุขเป็นกำไรมีสุขเป็นวิบาก ๓ ประการเป็นอย่างนี้แลเพราะสมบัติแห่งกายกรรมที่มีเจตนาเป็นกุศล ๓ ประการเพราะสมบัติแห่งวจีกรรมที่มีเจตนาเป็นกุศล ๔ ประการหรือเพราะสมบัติแห่งมโนกรรมที่มีเจตนาเป็นกุศล ๓ ประการสัตว์ทั้งหลายหลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^๒

ในขตสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักการบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัดพบว่า บัณฑิตผู้เฉียบแหลมเป็นสัตบุรุษประกอบด้วยธรรม ๓ ประการย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัดไม่ให้ถูกทำลายไม่มีความเสียหายไม่ถูกผู้รู้ตีเตียนและประสพบุญเป็นอันมาก ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. กายสุจริต ๒. วจีสุจริต ๓. มโนสุจริต

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตผู้เฉียบแหลมเป็นสัตบุรุษประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แลย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัดไม่ให้ถูกทำลายไม่มีความเสียหายไม่ถูกผู้รู้ตีเตียนและประสพบุญเป็นอันมาก^๓

ในจูฬราหุโลวาทสูตร พระพุทธองค์ทรงสอนให้พระราหุลพิจารณากายกรรม วจีกรรมและมโนกรรมว่าทั้ง ๓ กรรมนี้เป็นไปเพื่อกุศลหรืออกุศลถ้าเป็นไปเพื่ออกุศลให้ทรงละแต่ถ้าเป็นไปกุศลให้ทำต่อไป พบว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ราหุล เธอเข้าใจความซอมนั้นว่าอย่างไร กระจกมีประโยชน์อย่างไร” ท่านพระราหุลทูลตอบว่า “มีประโยชน์สำหรับสองดูพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อย่างนั้นเหมือนกันราหุล บุคคลควรพิจารณาให้ดีแล้วจึงทำกรรมทางกาย พิจารณาให้ดีแล้วจึงทำกรรมทางวาจา พิจารณาให้ดีแล้วจึงทำกรรมทางใจ ถ้าเธอปรารถนาจะทำกรรมใดทางกายเธอพึงพิจารณากรรมนั้นเสียก่อนว่า ‘กายกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศลมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กระนั้นหรือ ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า ‘กายกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อ

^๒ อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๓/๓๖๑.

^๓ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๙/๑๔๗.

เบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศลมี
ทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก’ กรรมทางกายเห็นปานนี้เธออย่าทำเด็ดขาด

แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า กายกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ไม่เป็นไปเพื่อ
เบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง
กายกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก กรรมทางกายเห็นปานนี้เธอควรทำ

ราหุล เธอแม้เมื่อกำลังทำกรรมทางกาย ก็พึงพิจารณากรรมนั้นแล้วว่า กายกรรมที่เรา
จะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒
ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กระนั้นหรือ’

ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า กายกรรมที่เราจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง
เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศลมีทุกข์เป็น
กำไร มีทุกข์เป็นวิบาก เธอพึงละกายกรรมเห็นปานนี้เสีย แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า กายกรรม
ที่เราจะทำนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อ
เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นกุศลมีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงเพิ่มพูนกายกรรมเห็น
ปานนี้

ราหุล แม้เธอทำกรรมทางกายแล้ว ก็พึงพิจารณากรรมนั้นแล้วว่า กายกรรมที่เราทำแล้ว
นี้เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง
กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กระนั้นหรือ ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า
‘กายกรรมที่เราทำแล้วนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อ
เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศลมีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กายกรรมเห็นปานนี้เธอ
พึงแสดง เปิดเผยทำให้ง่าย ในศาสนาหรือในเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายแล้ว สรรวมต่อไป

แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า กายกรรมที่เราทำแล้วนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน
ตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็น
กุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงมีปีติและปราโมทย์ สำเนียงในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้ง
กลางวันและกลางคืนอยู่ด้วยกรรมนั้นแล^๔

ในจันทสูตรว่าด้วยความสะอาด สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของ
นายจันทกัมมารบุตรเขตกรุงปาวา ครั้งนั้นนายจันทกัมมารบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ
ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรพระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสถามว่า จันทะ เธอชอบใจความสะอาดของ
ใคร นายจันทกัมมารบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ผู้ถือน้ำเต้า
สวมพวงมาลัยสาหร่าย บำเรอไฟ ลงน้ำเป็นวัตร บัญญัติความสะอาดไว้ ข้าพระองค์ชอบใจความสะอาด
ของพราหมณ์เหล่านั้น

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘/๑๑๙-๑๒๑.

จุนทะ พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาณูมิ ผู้ถือน้ำเต้า สวมพวงมาลัยสาหร่ายบ่าเรือไฟลงน้ำเป็นวัตร บัญญัติความสะอาดไว้อย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวิโรกาส พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาณูมิ ผู้ถือ น้ำเต้า สวมพวงมาลัยสาหร่ายบ่าเรือไฟ ลงน้ำเป็นวัตร ย่อมซักชวนสาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า มาเถิดบุรุษผู้ เจริญ ท่านควรลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้า จับต้องแผ่นดิน ถ้าไม่จับต้องแผ่นดิน ต้องจับต้องโคมัยสดี ถ้าไม่จับ ต้องโคมัยสดี ต้องจับต้องหญ้าเขียวสดถ้าไม่จับต้องหญ้าเขียวสด ต้องบ่าเรือไฟ ถ้าไม่บ่าเรือไฟต้องประคอง อัญชลีนอนน้อมดวงอาทิตย์ ถ้าไม่ประคองอัญชลีนอนน้อมดวงอาทิตย์ ต้องลงน้ำวันละ ๓ ครั้ง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาณูมิ ผู้ถือน้ำเต้า สวมพวงมาลัยสาหร่าย บ่าเรือไฟ ลงน้ำเป็นวัตร บัญญัติความสะอาดไว้อย่างนี้ ข้าพระองค์ขอใจความสะอาดของพราหมณ์ เหล่านั้น จุนทะ พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาณูมิ ผู้ถือน้ำเต้า สวมพวงมาลัยสาหร่าย บ่าเรือไฟ ลงน้ำเป็น วัตร บัญญัติความสะอาดไว้เป็นอย่างหนึ่ง ส่วนความสะอาดในอริยวินัยเป็นอีกอย่างหนึ่ง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความสะอาดในอริยวินัยเป็นอย่างนี้ ขอประทานวิโรกาสขอพระผู้มี พระภาคโปรดแสดงธรรมที่เป็นความสะอาดในอริยวินัยแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิดพระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า จุนทะ ถ้าเช่นนั้นเธอจงฟังจงใส่ใจให้ดีเราจักกล่าว นายจุนท กัมมารบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า จุนทะ ความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง ความสะอาดทางวาจา ๔ อย่าง ความสะอาดทางใจ ๓ อย่าง คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์วางทัณฑอาวุธและศีลตราวุธมีความละเอียดมีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของ ผู้อื่นซึ่งอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่าที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤตินอกในกาม คือ ไม่เป็นผู้ประพฤติกว้างในสตรีที่อยู่ใน ปกครองของมารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของ พี่สาวน้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติที่ประพฤตินอกธรรมมีสามี มีกฎหมายคุ้มครองโดยที่สุดแม้สตรีที่ บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้ ความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง เป็นอย่างนี้^๕

จุนทะ ความไม่สะอาดทางกาย ๓ อย่าง คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ฆ่าสัตว์หยาบฆ่ามีมือเปื้อนเลือดปกใจอยู่ในการฆ่าและการทุบตีไม่มีความเอ็นดูใน สัตว์ทั้งปวง

๒. เป็นผู้ลักทรัพย์ คือ เป็นผู้ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นซึ่งอยู่ใน บ้านหรืออยู่ในป่าที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

^๕ อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓๖/๓๒๓.

๓. เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือ เป็นผู้ประพฤติกว้างในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดาที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชายที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติที่ประพฤติธรรม มีสามี มีกฎหมายคุ้มครอง โดยที่สุดแม้แต่สตรีที่บุรุษสวมด้วย พวงมาลัยหมายไว้ จุนทะ ความไม่สะอาดทางกาย ๓ อย่าง เป็นอย่างนี้แล^๖

วิบากของสัตว์ทั้งหลายที่กระทำอกุศลกรรม

ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวผลกรรมที่มนุษย์ทั้งหลายที่กระทำอกุศลธรรมจึงได้รับผลวิบากกรรม พบว่า สัตว์ที่เกิดในนรกขุมนี้มีอายุยืนมาก จะนับเป็นปีเดือนนรกไม่ได้เลย นับด้วยกับได้กึ่งกับผู้ที่เกิดมา ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ไม่รู้จักพระรัตนตรัย ไม่รู้จักการให้ทาน มีความตระหนี่ เมื่อผู้อื่นจะให้ทานก็ขัดขวาง ไม่รู้จักรักพี่น้อง ไม่มีความเมตตากรุณาฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น โดยเจ้าของมิได้ให้ เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น พุดจาเหลวไหล กล่าวร้ายส่อเสียด เบียดเบียนผู้อื่น กล่าวสบประมาทผู้อื่น กล่าวคำหยาบช้าบาดใจผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นได้รับความอับอาย กล่าวคำเท็จไร้สาระ เป็นดิรัจฉานกถา เสพสุรายาเมา ไม่เคารพผู้แก่เฒ่า นักบวช ผู้ทรงศีล ครูอาจารย์ ผู้ใดทำบาปดั่งกล่าวนี้แล้ว เมื่อตายไปก็ไปตกนรกขุมนี้ได้รับทุกข์ทรมานอย่างมาก มีอาจบรยายได้^๗

ผลกรรมของพระเทวทัตต์ที่ประพฤติไม่ดี

ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวผลกรรมของพระเทวทัตต์พบว่า พระเทวทัตต์ เดิมคือ เจ้าชายเทวทัตต์ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุปปพุทธกับพระนางอมิตา บางแห่งว่าเป็นพระเชษฐภคินี (พี่ชาย) ของพระนางพิมพายโสธรา พระชายาของพระเจ้าชายสิทธัตถะ บางแห่งว่าเป็นอนุชา เพราะครั้งหนึ่งพระเทวทัตต์เคยทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงสละการปกครองให้แก่พระเทวทัตต์ โดยอ้างว่าพระพุทธเจ้ามีพระชนม์มายุมากแล้ว

เจ้าชายเทวทัตต์ออกบวชพร้อมกับเจ้าชายศากยะพระองค์อื่น คือ พระอนุรุทธะ พระอานนท์ บำเพ็ญงานจนได้โลกียอภิญา ต่อมามีความมักใหญ่ ได้ยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรู มกุฎราชกุมารแห่งแคว้นมคธ ให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารพระราชบิดา เพื่อแย่งราชสมบัติ ต่อมา ร่วมสมคบปลงพระชนม์ของพระพุทธเจ้า แต่กระทำไม่สำเร็จ เเท่าที่ทำได้คือ สะเก็ดหินที่พระเทวทัตต์ กิ่งลงมาจากเขาคิชฌกูฏ ได้ทำให้เล็บพระบาทของพระพุทธเจ้าหือพระโลหิต นี้คือ อนันตริยกรรมประการที่หนึ่ง

อนันตริยกรรมครั้งที่สอง คือ การทำสังฆเภท พระเทวทัตต์ได้ทำสังฆเภท โดยการยุยงให้สงฆ์แตกสามัคคีกัน จนกระทั่งพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป ได้แยกตัวออกมาจากคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้า พากันมาอยู่กับพระเทวทัตต์ ณ สำนักของพระเทวทัตต์ที่ คยาสี่สะ

^๖ อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๑๙-๓๒๐.

^๗ พระราชนิพนธ์ของพญาลิไท พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย, สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง, (ม.ป.ป.). หน้า ๒๗

ด้วยพระมหากรุณาของพระพุทธเจ้าที่มีต่อศิษย์ที่หลงผิดทั้ง ๕๐๐ รูป จึงทรงส่งพระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระโมคคัลลาน์ และพระสารีบุตร ไปตามพระสงฆ์ทั้ง ๕๐๐ รูปกลับมาเมื่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน์ไปถึงสำนักของพระเทวทัตต์ ได้แสดงธรรมจนพระสงฆ์ทั้ง ๕๐๐ รูปกลับใจ จะกลับไปอยู่กับพระพุทธเจ้า พระเทวทัตต์รู้เข้าถึงกับกระอักเลือด จากนั้นก็นอนป่วยด้วยความตรอมใจอยู่นานเก้าเดือน

ครั้งรู้ว่าตัวเองกำลังจะตาย รู้สึกสำนึกผิด อยากไปเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยให้ศิษย์ใส่แคร่หามไปที่วัดพระเชตะวัน พอถึงหน้าวัดพระเชตะวัน พระเทวทัตต์อยากอาบน้ำชำระร่างกายให้สะอาดหมดจดก่อนไปเข้าเฝ้า ปรากฏว่าแผ่นดินได้สุบร่างของพระเทวทัตต์ลงไปในอเวจีนรก พระเทวทัตต์ต้องรับกรรมชั่วของตนในอเวจีนรกยาวนานถึงแสนกัป

เมื่อพ้นกรรมแล้ว พระเทวทัตต์จะได้ไปเกิดเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่า อัญญิสสาร ที่เป็นเช่นนี้เพราะพระเทวทัตต์ได้ลั่นวาจาที่ต้องการจะไปทูลพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง แต่ไม่มีโอกาสเพราะถูกธรณีสูบไปเสียก่อน วาจา นั่นคือ ข้าพเจ้ามีพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าไม่มีที่พึ่งอื่นใดนอกจากพระพุทธเจ้า^๔

ผลกรรมการทำปาณาติบาต

ในหนังสือสมุดภาพไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงผลกรรมที่ฆ่าเด็กในท้องแล้วไปเกิดเป็นเปรตพบว่า เปรตผู้หญิงพวกหนึ่ง เปลือยกายตลอดเวลาและตัวเหม็นมาก มีแมลงวันตอมจำนวนมากร่างกายผอมแห้งหาเนื้อไม่ได้สักนิด มีแต่เอ็นและหนังหุ้มกระดูกอยู่ เปรตเหล่านี้อดอยากมาก หหาอะไรกินไม่ได้เลย และเมื่อผู้หญิงจะคลอดลูก มักจะคลอดครั้งละ ๗ ตน แล้วกินเนื้อลูกของตนเองแต่ก็ไม่อิ่มเป็นอยู่อย่างนี้ซ้ำๆ กัน เหตุที่เขากินลูกของตนเองนั้นเพราะอยากกินมากอดใจไม่ได้เปรตจำพวกนี้เมื่อเป็นคนเคยให้ยาแก่หญิงมีครรภ์กิน เพื่อให้แท้งลูก พวกเขาต้องมาเกิดเป็นเปรตและทนทุกข์ทรมานเช่นนี้เพราะบาปกรรมที่เขาให้ยาแก่หญิงมีครรภ์กินแล้วทำให้แท้งลูก^๕

ผลกรรมจากวจีทุจริต

ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงผลกรรมที่คำผู้อื่นกำลังให้ทานว่า เปรตผู้หญิงอีกจำพวกหนึ่ง เปลือยกายตลอดเวลา อดอยากยากไร้ เมื่อเห็นข้าวและน้ำอยู่ตรงหน้า ก็จะหยิบมากิน แต่ข้าวและน้ำนั้นจะกลายเป็นอวมเป็นเลือดเป็นหนอง เมื่อเขาเห็นผ้าอยู่ตรงหน้าก็จะเอาผ้า นั้นมาห่ม แต่ผ้า นั้นจะ

^๔ พระราชนิพนธ์ของพญาลิไท พระมหาภคัษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย, สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง, ธรรมสภาสถาบันบันลือธรรม, (ม.ป.ป.), หน้า ๓๐

^๕ พระราชนิพนธ์ของพญาลิไท พระมหาภคัษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย, สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง, ธรรมสภาสถาบันบันลือธรรม, (ม.ป.ป.), หน้า ๔๐

กลายเป็นแผ่นเหล็กแดงลุกไหม้ตลอดตัว เปรตจำพวกนี้เมื่อสามี่ของเขาให้ข้าว น้ำ และผ้าเป็นทานแก่ พระสงฆ์ กลับโกรธเคืองด่าทอสามี่ เพราะบาปกรรมนั้นทำให้เขามาเกิดเป็นเปรต^{๑๐}

ผลกรรมอันเกิดจากมโนทุจริต

ผลกรรมที่บุคคลได้ประพฤตินอเที่ยงธรรมในการตัดสินใจตัดสินคดีความพบว่า เปรตพวกหนึ่งมี วิมานเหมือนเทวดา มีเครื่องประดับทำด้วยเงิน มีนางฟ้าห้อมล้อมเป็นบริวาร แต่ได้รับความลำบาก เพราะไม่มีอาหารจะกิน จึงเอาเล็บมือคมดั่งมีกรดข่วนขูดเนื้อหนังตัวเองกินต่างอาหาร เปรตจำพวกนี้ในชาติปางก่อน เขาเกิดเป็นนายเมือง ตัดสินคดีความราษฎรโดยกินสินบน คนถูกเขาตัดสินว่าผิด คนผิด เขาตัดสินว่าถูก เขาไม่ตัดสินตามทำนองคลองธรรม จึงได้เกิดเป็นเปรตรับผลกรรมเช่นนี้^{๑๑}

ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล

ในมหาวิจฉโคตตสูตรพระพุทธเจ้าได้แสดงเรื่องกุศลธรรมและอกุศลธรรมแก่วัจฉะปริพาชก พบว่า วัจฉะ โลภะเป็นอกุศล โอลภะเป็นกุศล โทสะเป็นอกุศล อโทสะเป็นกุศล โมหะเป็นอกุศล อโมหะ เป็นกุศล รวมความว่า ธรรมที่เป็นอกุศลมี ๓ ประการ ธรรมที่เป็นกุศลมี ๓ ประการ

ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เป็นอกุศล ปาณาติปาตาเวรมณี (การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์) เป็นกุศล อทินนาทาน (การลักทรัพย์) เป็นอกุศล อทินนาทานาเวรมณี (การงดเว้นจากการลักทรัพย์) เป็นกุศล กาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติดิฉฉา) เป็นอกุศล กาเมสุมิฉฉาจาราเวรมณี (การงดเว้นจากการประพฤติดิฉฉา) เป็นกุศล มุสาวาท (การพูดเท็จ) เป็นอกุศล มุสาวาทาเวรมณี (การงดเว้นจากการพูดเท็จ) เป็นกุศล ปิสฺสูณาวาจา (การพูดส่อเสียด) เป็นอกุศล ปิสฺสูณาวาจาเวรมณี (การงดเว้นจากการพูดส่อเสียด) เป็นกุศล ผรุสฺวาจา (การพูดคำหยาบ) เป็นอกุศล ผรุสฺวาจาเวรมณี (การงดเว้นจากการพูดคำหยาบ) เป็นกุศล สัมผัสฺปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) เป็นอกุศล สัมผัสฺปปลาปะเวรมณี (การงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ) เป็นกุศล อภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) เป็นอกุศล อภิชฌา (ความไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) เป็นกุศล พยาบาท (ความคิดร้าย) เป็นอกุศล อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย) เป็นกุศล มิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด) เป็นอกุศล สัมมาทิฎฐิ (ความเห็นชอบ) เป็นกุศล

รวมความว่า ธรรมที่เป็นอกุศลมี ๑๐ ประการ ธรรมที่เป็นกุศลมี ๑๐ ประการ วัจฉะ เพราะภิกษุละต้นหาได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดราก ถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ จึงเป็นอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้วทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้วสิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ^{๑๒}

^{๑๐} พระราชนิพนธ์ของพญาลิไท พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย, สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง, ธรรมสภาสถาบันสันติธรรม, (ม.ป.ป.), หน้า ๔๐

^{๑๑} พระราชนิพนธ์ของพญาลิไท พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย, สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง, ธรรมสภาสถาบันสันติธรรม, (ม.ป.ป.), หน้า ๔๑

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๙๓-๑๙๔/๒๒๘-๒๒๙.

๓.๒ ความสำคัญของกายสุจริต ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ความสำคัญของกายสุจริตต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งหากว่าเราไม่ได้ประพฤติกายให้สุจริตก่อนไปปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ก็จะไม่เกิดผลอันยิ่งใหญ่คือจะไม่ได้รับความรู้ยิ่งเห็นจริงในการปฏิบัติธรรมนั้น เพราะว่าเรามีศีลไม่บริสุทธิ์นั่นเอง ศีลจึงเป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการประพฤติทางกายให้สุจริต กายสุจริตที่ท่านกล่าวไว้ในสัมมากรรมนั้น มี ๓ ประการคือ

๑. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้แล้ว
๓. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นขาดจากการประพฤตินอกใจ^{๑๓}

๑. ปาณาติปาตาเวรมณี (เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป)

ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ

- ๑.๑ ปาโณ สัตว์มีชีวิต
- ๑.๒ ปาณสญญิตา รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
- ๑.๓ วจกจิตต์ จิตคิดจะฆ่า
- ๑.๔ อุปกุกโม เพียรเพื่อจะฆ่า
- ๑.๕ เตน มรณ สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น^{๑๔}

การทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไปชื่อว่า ปาณาติปาต ท่านอธิบายว่า การฆ่าสัตว์ การเบียดเบียนสัตว์ ก็ในบทว่า ปาโณ นี้โดยโวหารได้แก่สัตว์ โดยปรมาตถ์ได้แก่ชีวิตินทรีย์ ก็เจตนาฆ่าที่เป็นไปทางกายทวารและวจีทวาร ทวารใดทวารหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นด้วยความเพียรเข้าไปตัดอินทรีย์คือชีวิตของผู้มีความสำคัญในสัตว์มีชีวิตนั้นว่าเป็นสัตว์มีชีวิต ชื่อว่าปาณาติปาต ปาณาติปาตนั้นในบรรดาสัตว์มีชีวิตทั้งหลายมีดิรัจฉานเป็นต้นที่เร้นจากคุณ ในสัตว์เล็กมีโทษน้อย ในสัตว์ตัวใหญ่มีโทษมาก เพราะเหตุไร เพราะโยคะใหญ่ แม้เมื่อโยคะเท่ากันก็เพราะวัตถุใหญ่ บรรดามนุษย์เป็นต้นผู้มีคุณ สัตว์ที่มีคุณน้อยมีโทษน้อยที่มีคุณมากมีโทษมาก ก็เมื่อสรีระและคุณเท่ากันมีโทษน้อยเพราะกิเลสและความเพียรอ่อน มีโทษมากเพราะกิเลสและความเพียรกล้าแข็ง พึงทราบดังพรรณนามาฉะนี้^{๑๕}

๒. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย)

ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ

- ๒.๑ ปรปริคคหิต์ ของที่เจ้าของหวงแหน
- ๒.๒ ปรปริคคหิตสญญิตา รู้อยู่ว่าเป็นของที่เจ้าของเขาหวงแหนรู้ว่ามิใช่เจ้าของหวง
- ๒.๓ เถยยจิตต์ จิตคิดจะลัก

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๑๔} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๙๐/๑๘๗.

^{๑๕} ขุ.ม.อ. (ไทย) ๖๕/๕/๑/๖๙/๒๗๙.

๒.๔ อุปกัโหม ทำความพยายามที่จะลัก

๒.๕ เตน ทรัพย์ ลักมาได้ด้วยความพยายามนั้น^{๑๖}

สำหรับศีลข้อที่ ๒ จากการลักทรัพย์ มีโทษมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ชื่อว่า อทินนาทาน ทานอธิบายว่าการลัก การขโมย การทำโจรกรรม ในบทว่า อทินนาทาน นั้น บทว่า อทินนํ ได้แก่ ของอันเจ้าของเขาหวงแหน ซึ่งเป็นที่เจ้าของเขาทำได้ตามความปรารถนา ไม่ควรแก่อาชญาและไม่มีโทษ ก็เจตนาคิดที่จะลักที่ตั้งขึ้นด้วยความเพียรถือเอาสิ่งนั้น ของผู้มีความสำคัญในของอันเจ้าของเขาหวงแหนนั้น ว่าเป็นของอันเจ้าของเขาหวงแหน ชื่อว่า อทินนาทาน อทินนาทานนั้น ในวัตถุที่เป็นของผู้อื่นแล้ว มีโทษน้อย ในวัตถุที่เป็นของผู้อื่นประณีต มีโทษมาก เพราะเหตุไร เพราะวัตถุประณีต เมื่อวัตถุเท่ากัน ในวัตถุที่เป็นของผู้ยิ่งด้วยคุณมีโทษมาก ในวัตถุที่เป็นของผู้มีคุณทรามกว่าคุณนั้นๆ โดยเทียบผู้ยิ่งด้วยคุณนั้นๆ มีโทษน้อย^{๑๗}

๓. กามesu มิฉฉาจารา เวมณิ (เว้นจากการประพฤตผิดในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หรือหวงแหน)

ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ ๔ คือ

๓.๑ อคมนียวัตถุ วัตถุที่ไม่ควรถึง,หญิงหรือชายที่ไม่ควรละเมิด (หญิง ๒๐ จำพวก)

๓.๒ ตสมี เสวนจิตตํ จิตติตจะเสพในวัตถุที่ไม่ควรถึงนั้น

๓.๓ เสวนปปโยโค พยายามที่จะเสพ

๓.๔ มคเคน มคคปปฏิปัตตอิวาสนํ มรรคจตมรรค,ยังอวัยวะเพศให้ถึงกัน

หญิง ๒๐ จำพวก คือ หญิงอันมารดาคุมครองเป็นต้น ๑๐ จำพวก คือ มารดาคุ้มครอง ๑ บิดาคุ้มครอง ๑ มารดาคุ้มครอง ๑ พี่ชายคุ้มครอง ๑ พี่สาวคุ้มครอง ๑ ญาติคุ้มครอง ๑ โคตรคุ้มครอง ๑ ธรรมคุ้มครอง ๑ มีผู้อารักขา ๑ มีโทษทัณฑ์ ๑. หญิง ๑๐ จำพวก คือ หญิงที่ได้มาด้วยทรัพย์เป็นต้น ๑๐ จำพวก คือ หญิงที่ได้มาด้วยทรัพย์ ๑ อยู่ด้วยความพอใจ ๑ อยู่ด้วยโภคะ ๑ อยู่ด้วยใยผ้า ๑ หัวถึงน้ำ ๑ เทินภาชนะบนศิรัษะ ๑ ภริยาที่เป็นทาสี ๑ ภรรยาที่เป็นกรรมกร ๑ นำมาด้วยจง ๑ อยู่ชั่วคราว ๑ ชื่อว่า อคมนียฐาน คือ ฐานะหญิงที่บุรุษไม่ควรถึง ของบุรุษทั้งหลาย ก็ในบรรดาหญิงทั้งหลายบุรุษอื่นชื่อว่าเป็น อคมนียฐานของหญิง ๑๒ จำพวก คือ หญิงที่มีผู้คุมครอง และหญิงถูกลงโทษทัณฑ์ ๒ และหญิงที่ไถ่มาด้วยทรัพย์เป็นต้น ๑๐ จำพวกนี้^{๑๘}

สำหรับศีลข้อที่ ๓ การประพฤตผิดในกาม จะมีโทษมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับ

๑. คุณความดีของผู้ที่ถูกละเมิด

๒. ความแรงของกิเลส

๓. ความเพียรพยายามในการประพฤตผิดในกามนั้น

^{๑๖} ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๔๕/๑/๔/๒๕๒/๔๔๙.

^{๑๗} ขุ.ม.อ. (ไทย) ๖๕/๕/๑/๖๙/๒๘๐-๒๘๑.

^{๑๘} ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๔/๔/๓/๙๑/๕๙๔-๕๙๕.

ก็มีอาจารย์นั่น ในอคมนียฐานที่เว้นจากคุณมีศีลเป็นต้น มีโทษน้อย ในอคมนียฐานที่สมบูรณ์ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น มีโทษมาก^{๑๙}

๓.๒.๑ ความสำคัญของกายสุจริตต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

เมื่อเราได้ประพจน์ทางกายสุจริตแล้วปรารถนาที่จะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้ได้รับรู้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องขั้นที่ ๕ ให้เห็นตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาทำนองให้มาเจริญสติปัฏฐาน ๔ สมดังที่ปรากฏในขบวนการสมาธิ สติปัฏฐาน ๔ ในหมวดกายนุปัสสนาว่า ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ฝึกฝนเมื่อพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ ย่อมตั้งจิตมั่นโดยชอบ ย่อมผ่อนคลายโดยชอบในกายนุปัสสนานั้น ฝึกฝนตั้งจิตมั่นโดยชอบ ผ่อนคลายโดยชอบในกายนุปัสสนานั้นแล้วก็ย่อมบังเกิดมีญาณทัสสนะในกายอื่นภายนอก

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ฝึกฝนเมื่อพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ ย่อมตั้งจิตมั่นโดยชอบ ย่อมผ่อนคลายโดยชอบในเวทนานุปัสสนานั้น ฝึกฝนตั้งจิตมั่นโดยชอบ ผ่อนคลายโดยชอบในเวทนานุปัสสนานั้นแล้วก็ย่อมบังเกิดมีญาณทัสสนะในเวทนาอื่นภายนอก

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ฝึกฝนเมื่อพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ ย่อมตั้งจิตมั่นโดยชอบ ย่อมผ่อนคลายโดยชอบในจิตตานุปัสสนานั้น ฝึกฝนตั้งจิตมั่นโดยชอบ ผ่อนคลายโดยชอบในจิตตานุปัสสนานั้นแล้วก็ย่อมบังเกิดมีญาณทัสสนะในจิตอื่นภายนอก

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ฝึกฝนเมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ย่อมตั้งชอบ ย่อมผ่อนคลายโดยชอบในธัมมานุปัสสนานั้น ฝึกฝนตั้งจิตมั่นโดยชอบ ผ่อนคลายโดยชอบในธัมมานุปัสสนานั้นแล้วก็ย่อมบังเกิดมีญาณทัสสนะในธรรมอื่นภายนอกท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติสติปัฏฐาน ๔ ประการนี้แล เพื่อให้บรรลุกุศลธรรม^{๒๐}

ในมหาสติปัฏฐานสูตร ได้แสดงหลักในการพิจารณาภายในให้สุจริตเพื่อเจริญวิปัสสนาภาวนาว่า ฝึกฝนพิจารณาเห็นกายในกาย คือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้ไปสู่อากัฏฐิ ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้ามีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น สำเนียงกว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจ

^{๑๙} ขุ.ม.อ. (ไทย) ๖๕/๕/๑/๖๙/๒๘๒.

^{๒๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๙/๒๒๒-๒๒๔.

เข้า สำเนียงกว่า เรากำหนดรู้กงกลมทั้งปวงหายใจออก สำเนียงกว่า เราระงับกายสังขารหายใจเข้า สำเนียงกว่า เราระงับกายสังขารหายใจออก

ภิกษุทั้งหลาย ช่างกลิ้ง หรือลูกมือช่างกลิ้งผู้มีความชำนาญ เมื่อชักเชือกยาวก็รู้ชัดว่าเราชักเชือกยาว เมื่อชักเชือกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราชักเชือกสั้น แม้ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น สำเนียงกว่า เรากำหนดรู้กงกลมทั้งปวงหายใจเข้า สำเนียงกว่า เรากำหนดรู้กงกลมทั้งปวงหายใจออก สำเนียงกว่าเราระงับกายสังขารหายใจเข้า สำเนียงกว่า เราระงับกายสังขารหายใจออก ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิด (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับ (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับ (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างนี้แล

หมวดอริยาบถ ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่าเราเดิน เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่าเรายืน เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่าเรานั่ง หรือเมื่อนอน ก็รู้ชัดว่าเรานอน ภิกษุนั้น เมื่อดำรงกายอยู่โดยอาการใดๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอาการนั้นๆ ด้วยวิธีนี้ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างนี้แล

หมวดสัมปชัญญะ ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ ทำความรู้สึกตัวในการแลดู การเสถียรดูทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก ทำความรู้สึกตัวในการครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การตีม การเคี้ยว การลิ้มทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า การมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติ

เท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล^{๒๑}

หมวดมนสิการสิ่งปฏิภูล ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่างมีหนังหุ้มอยู่โดยรอบเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่างๆ ว่า ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ภิกษุทั้งหลาย ถุมปาก ๒ ข้างเต็มไปด้วยธัญพืชชนิดต่างๆ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง เมล็ดงา ข้าวสาร คนตาติเปิดถุมยวานั้นออกพิจารณาเห็นว่า นี่เป็นข้าวสาลี นี่เป็นข้าวเปลือก นี่เป็นถั่วเขียว นี่เป็นถั่วเหลือง นี่เป็นเมล็ดงา นี่เป็นข้าวสาร แม้นฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่างๆ ว่าในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้น มีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างนี้แล

หมวดมนสิการธาตุ ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ตามที่ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่ ภิกษุทั้งหลาย คนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้มีความชำนาญ ครั้นฆ่าโคแล้วแบ่งอวัยวะออกเป็นส่วนๆ นั่งอยู่ที่หนทางใหญ่สี่แพร่ง แม้นฉันใดภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ตามที่ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่ ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้นไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล^{๒๒}

หมวดปาชา ๙ ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง

๑. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าซึ่งตายแล้ว ๑ วัน ตายแล้ว ๒ วัน หรือตายแล้ว ๓ วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพเขียวคล้ำ ศพมี น้ำเหลืองเยิ้ม แม้นฉันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับให้

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๖/๓๐๕.

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๗.

เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้นไม่ล่วง พันความเป็นอย่างนั้นไปได้ ฉะนั้น ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือ พิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ อย่างนี้แล

๒. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าซึ่งถูกกาจิกกิน นกตะกรุมจิกกิน แร้งทิ้งกิน สุนัขกัดกิน สุนัขจิ้งจอกกัดกิน หรือสัตว์เล็ก ๆ หลายชนิดกัดกินอยู่แม้ฉันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพันความเป็นอย่างนั้นไปได้ ฉะนั้น ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือ พิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล

๓. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกยังมีเนื้อและเลือด มีเอ็นริงรัดอยู่แม้ฉันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพันความเป็นอย่างนั้นไปได้ ฉะนั้น ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล^{๒๓}

๔. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกไม่มีเนื้อ แต่ยังมีเลือดเปื้อนเปรอะ มีเอ็นริงรัดอยู่แม้ฉันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้นไม่ล่วงพันความเป็นอย่างนั้นไปได้ ฉะนั้น ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๙/๓๑๑.

๕. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกไม่มีเลือดและเนื้อ แต่ยังมีเอ็นรัดอยู่แม้ฉันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ฉันนั้น ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้นไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล

๖. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกไม่มีเอ็นรัดแล้ว กระจายไปในทิศใหญ่ ทิศเฉียง คือกระดูกมีอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกเท้าอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกแข้งอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกขาอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกสะเอวอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกหลังอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกซี่โครงอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกหน้าอกอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกแขนอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกไหล่อยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคางอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกฟันอยู่ทางทิศหนึ่ง กะโหลกศีรษะอยู่ทางทิศหนึ่ง แม้ฉันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ ฉันนั้น ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล

๗. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นท่อนกระดูกสีขาวเหมือนสีสังข์แม้ฉันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ ฉันนั้น ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้นไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล

๘. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าซึ่งเป็นท่อนกระดูกกองอยู่ด้วยกันเกินกว่า ๑ ปี แม้ฉันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ ฉันนั้นด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้ง

ธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัย เจริญญาณ เจริญสติเท่านั้นไม่อาศัย (ตณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้แล^{๒๔}

๙. ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นกระดูกฟูนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แม้นันใด ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้น ความเป็นอย่างนั้นไปได้ ฉะนั้นด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายใน กายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิด ในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็น เหตุดับในกายอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้^{๒๕}

ในเวหนานุปัสสนา (การพิจารณาเวทนา) ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนา เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็ รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนา เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขมสุขเวทนา เมื่อเสวยสุข เวทนาที่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่มีอามิส เมื่อเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่าเราเสวย สุขเวทนาที่ไม่มีอามิส เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส เมื่อเสวย ทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส ก็ รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยอ ทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณา เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายในทั้ง ภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในเวทนาทั้งหลายอยู่พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับใน เวทนาทั้งหลายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ หรือ ว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า เวทนามีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่ อาศัย (ตณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่น อะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนา ในเวทนาทั้งหลายอยู่อย่างนี้^{๒๖}

ในมังคลวรรคได้แสดงหลักสุจริตว่าทำกระทำความสุจริตในเวลาใดเวลานั้นก็เป็น ฤกษ์ดีใน เวลานั้น ว่า ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใดประพฤติกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ในเวลาเย็น เวลาเย็นก็ เป็นเวลาที่ดีของสัตว์เหล่านั้น สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายสุจริตในเวลาใด เวลานั้นชื่อว่า เป็นฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดีขณะดี ยามดี และบูชาดีในพรหมจารีบุคคล กายกรรมเป็นส่วนเบื้องขวา วชิกรรมเป็นส่วนเบื้องขวา

^{๒๔} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๙/๓๑๒.

^{๒๕} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔-๓๗๘/๓๐๒-๓๑๓.

^{๒๖} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๔-๓๑๕.

มโนกรรมเป็นส่วนเบื้องขวา ความปรารถนาของท่านเป็นส่วนเบื้องขวา สัตว์ทั้งหลายทำกรรมอันเป็นส่วน
 เบื้องขวาแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องขวา ท่านเหล่านั้นได้ประโยชน์แล้ว จงได้รับความสุข งาม
 งามในพุทธศาสนา จงไม่มีโรค ถึงความสุขพร้อมด้วยญาติทั้งมวล^{๒๗}

ในโคฆาตกปุตตวัตถุ พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระฉัพพัคคีย์เกี่ยวกับการ
 ประพฤติความสุจริตว่า บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางกาย พึงสำรวมกาย ละกายทุจริตแล้ว พึง
 ประพฤติกายสุจริต บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางวาจา พึงสำรวมวาจา ละวาจทุจริตแล้ว พึงประพฤติก
 วจสุจริต บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางใจ พึงสำรวมใจ ละมโนทุจริตแล้ว พึงประพฤติมโนสุจริต
 นักปราชญ์ผู้สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ ซื่อว่าเป็นผู้สำรวมดีแท้^{๒๘}

ในคุหฺฏฐกสุตตนิทเทส ได้แสดงหลักการของความสุจริตที่เป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ
 วิปัสสนาภาวนาว่า นักปราชญ์ย่อมติเตียนตนว่า เราทำกายทุจริต ไม่ทำกายสุจริต เราทำวาจทุจริต ไม่ทำ
 วาจสุจริต เราทำมโนทุจริต ไม่ทำมโนสุจริต คือ นักปราชญ์ย่อมติเตียนตนว่า เราทำปาณาติบาต (การฆ่า
 สัตว์) ไม่ทำความงดเว้นจากปาณาติบาต เราทำอทินนาทาน (การลักทรัพย์) ไม่ทำความงดเว้นจาก
 อทินนาทาน เราทำกาเมสุมิฉฉาจาร(ประพฤติดูในกาม) ไม่ทำความงดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร เราทำ
 มุสาวาท (การพูดเท็จ) ไม่ทำความงดเว้นจากมุสาวาท เราทำปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ไม่ทำความงด
 เว้น จากปิสุณาวาจา เราทำมรฺรฺสวาจา (การพูดหยาบคาย) ไม่ทำความงดเว้นจากมรฺรฺสวาจา เราทำสัมผั
 ปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) ไม่ทำความงดเว้นจากสัมผัปลาปะ เราทำอภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของ
 เขา) ไม่ทำอณภิชฌา เราทำพยาบาท (ความคิดปองร้าย) ไม่ทำอัพยาบาท เราทำมิฉฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด)
 ไม่ทำสัมมาทิฏฐิ นักปราชญ์ชื่อว่าติเตียนตนเพราะทำและเพราะไม่ทำ เป็นอย่างนี้

สรุปความว่า การประพฤติกายสุจริต ๓ ประการมีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาดังนี้ คือ

๑. การไม่ฆ่าสัตว์ย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีศีลบริสุทธิ์ จึงมีความเบิกบานใจว่าเรามีศีลไม่ต้อง
 เตือดร้อนใจในภายหลังการปฏิบัติวิปัสสนาก็เจริญก้าวหน้าได้เร็ว

๒. การไม่ลักทรัพย์ย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีสมาธิชิวะบริสุทธิ์ เกิดความเบิกบานใจว่าเรา
 มีศีลไม่ต้องเตือดร้อนใจในภายหลังการปฏิบัติวิปัสสนาก็เจริญก้าวหน้าได้เร็ว

๓. การไม่ประพฤติดูในกามเกื้อกูลต่อผู้ปฏิบัติยอมส่งผลให้การเจริญวิปัสสนาภาวนามี
 ความง่ายและเห็นผลได้เร็วสภาวะธรรมก็เจริญก้าวหน้าเป็นไปตามสัมமாகัมมันตะในอริยมรรคมีองค์ ๘

สรุปได้ว่า ความสำคัญของกายสุจริตต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาคือ ผู้ที่จะปฏิบัติ
 วิปัสสนาภาวนานั้นจะต้องประพฤติกายให้บริสุทธิ์ก่อนคือ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอา
 สิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ และงดเว้นจากการประพฤติดูในกาม เมื่อบุคคลประพฤติกายบริสุทธิ์แล้ว
 ก็จะสามารถปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญได้

^{๒๗} อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๕๖/๔๐๐.

^{๒๘} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๒๓๑/๑๐๔.

๓.๓ ความสำคัญของวจีสุจริตต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ความสำคัญของวจีสุจริตต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากถ้าหากว่าเราประพฤติวจีสุจริตแล้วก็จะจะเป็นเหตุให้ศีลของเราต่างพร้อยหรือขาดได้ ในสัมมาวาจาท่านได้กล่าวไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก

๒. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไป บอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนมุสาวาทา ที่ปรองดองกัน ซื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๓. ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำที่ไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๔. ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์เหมาะสมแก่เวลา^{๒๙}

กายประโยคหรือวจีประโยค ที่หกรานประโยชน์ (ผู้อื่น) ของผู้มุ่งจะพูดให้ผิดชื่อว่า มุสา เจตนาของผู้พูดให้ผิดต่อผู้อื่น ด้วยประสงค์จะให้เข้าใจผิด มีกายประโยคและวจีประโยคเป็นสมุฏฐานชื่อว่า มุสาวาท.

อีกนัยหนึ่ง เรื่องไม่จริง ไม่แท้ ชื่อว่า มุสา (เรื่องเท็จ). การให้ (ผู้อื่น) เข้าใจเรื่องเท็จนั้น ว่าเป็นเรื่องจริงเรื่องแท้ ชื่อว่า วาทะ (การพูด) แต่โดยลักษณะ เจตนาของผู้ประสงค์จะให้ผู้อื่นเข้าใจเรื่องที่ไม่จริงว่าเป็นเรื่องจริง อันเป็นสมุฏฐานแห่งวิญญูติ (การเคลื่อนไหว) อย่างนั้น ชื่อว่า มุสาวาท (การพูดเท็จ) มุสาวาทนั้นชื่อว่า มีโทษน้อย เพราะประโยชน์ที่คนหกรานมีจำนวนน้อย ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะประโยชน์ที่ตนหกรานมีจำนวนมาก.

อีกอย่างหนึ่ง สำหรับคฤหัสถ์ มุสาวาทที่เป็นไปแล้วโดยนัยมีอาทิว่า ไม่มีเพราะไม่ประสงค์จะให้ของ ๆ ตน (แก่คนอื่น) มีโทษน้อย ที่กล่าวเบิกพยานเพื่อหักล้างประโยชน์ (ของคู่ความ) มีโทษมาก สำหรับบรรพชิต มุสาวาทที่เป็นไปแล้ว โดยนัยแห่งบุรณกถา (พูดให้เต็มความหรือเล่นสำนวน) ว่าวันนี้ น้ำมันในบ้านเห็นจะไหลเป็นแม่น้ำนะด้วยความประสงค์จะให้หัวเราะ เพราะได้น้ำมันหรือเนยใส่น้อยไป มีโทษน้อย แต่ของผู้พูดโดยนัยมีอาทิว่า สิ่งที่ไม่ได้เห็นเลย ว่าได้เห็นมีโทษมาก.

มุสาวาทนั้น มีองค์ประกอบ ๔ อย่าง คือเรื่องไม่จริง ๑ ตั้งใจพูดให้ผิด ๑ พยายามพูด ๑ ผู้อื่นเข้าใจเนื้อความนั้น ๑. เนื้อความนั้นด้วยกิริยานั้น กิริยานี้ชื่อว่าเนื่องด้วยมุสาวาทกรรม ในขณะที่แห่งเจตนาที่มีกิริยาเป็นสมุฏฐานนั่นเอง^{๓๐}

^{๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๒/๓๒๓-๓๒๔.

^{๓๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑/๑๓๐/ ๕๔๙-๕๕๐.

แก้ปิสฺณาวาจา

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า ปิสฺณาวาจา เป็นต้น วาจาที่เป็นเหตุให้หัวใจของบุคคลผู้ที่คนพูดด้วย เกิดความรักตนและเกลียดชังคนอื่น ชื่อว่า ปิสฺณาวาจา ส่วนวาจาที่เป็นเหตุทำให้ตนเองบ้าง ผู้อื่นบ้าง หยาบคายและวาจาที่หยาบคายเอง คือไม่ไพเราะโสต หรือไม่ชื่นใจ (ผู้ฟัง) นี้ชื่อว่า ผรุสฺสวาจา วาจาที่เป็นเหตุให้เจรจาเพื่อเจ้า คือไร้ประโยชน์ ชื่อว่า สัมผัสฺปลาป ถึงเจตนาที่เป็นมูลฐานของการกล่าวคำหยาบคายและคำเพื่อเจ้าเหล่านั้น ก็ได้นามว่า ปิสฺณาวาจา เป็นต้นอยู่นั่นเองและในที่นี้ก็ประสงค์เอาเจตนา นั้นแล เจตนาของผู้มีจิตเศร้าหมอง ที่เป็นสมุฏฐานแห่งกายประโยคและวจีประโยค เพื่อทำลายชนเหล่านี้หรือเพื่อประสงค์จะทำคนให้เป็นที่รักของผู้อื่น ชื่อว่าปิสฺณาวาจาในวชิกรรมนั้น.

ปิสฺณาวาจานั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะผู้ถูกทำให้แตกกันนั้น มีคุณธรรมน้อย ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะมีคุณธรรมมาก ปิสฺณาวาจานั้น มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ผู้ต้องถูกทำลายเป็นคนอื่น ๑ ความมุ่งหน้าจะทำลายด้วยประสงค์ว่า คนเหล่านี้จักเป็นผู้แตกแยกจากกันด้วยอุบายอย่างนี้หรือความประสงค์ว่าเราจักเป็นที่รักเป็นที่คุ้นเคย (ของเขา) ด้วยอุบายอย่างนี้ (รวมเป็นองค์) ๑ ความพยายามที่เกิดจากความตั้งใจนั้น ๑ การที่เขาเข้าใจเนื้อความนั้น ๑^{๓๑}

แก้ผรุสฺสวาจา

เจตนาที่หยาบคายโดยส่วนเดียว ที่เป็นสมุฏฐานแห่งกายประโยคและวจีประโยค อันเป็นเหตุตัดรอนความรักของคนอื่น ชื่อว่าผรุสฺสวาจาเพื่อความแฉ่มชัดแห่งผรุสฺสวาจานั้น ต้องสาธกเรื่องนี้ได้ ทราบว่าเด็กคนหนึ่งไม่เชื่อถ้อยคำของมารดา (ซิน) เข้าป่าไป มารดาเมื่อไม่สามารถจะให้เขากลับได้ จึงคำว่าขอให้แม่กระปือครุร้ายจงไล่ชีวิตมึง.ภายหลังแม่กระปือได้ปรากฏแก่เขาเหมือนอย่างแม่ว่านั่นแหละ เด็กจึงทำสัจจกิริยาว่า คุณแม่ของข้าพเจ้ากล่าวอย่างใดด้วยปากขออย่าเป็นอย่างนั้น แต่คิดอย่างใดด้วยใจ ขอให้เป็นอย่างนั้น แม่กระปือได้หยุดชะงักอยู่ ณ ที่นั้นนั่นเองเหมือนถูกผูกไว้ วจีประโยคแม่เป็นเหตุตัดเสียซึ่งคำรัก (คำที่พาดถึงสิ่งที่รัก) ดังที่พรรณนามานี้ ก็ไม่เป็นผรุสฺสวาท เพราะผู้พูดมีจิตอ่อนโยน จริงอยู่บางครั้งพ่อแม่ว่าลูกๆ อย่างนี้ว่า ขอให้พวกโจรฟันพวกเองให้ขาดเป็นท่อนๆ ไปเถิด ถึงอย่างนั้นแม่แต่เพียงกลีบดอกอุบลก็ไม่ประสงค์จะให้อันเตवासิกและสัทธวิหริกผู้อยู่อาศัยทั้งหลายว่าพวกนี้จะพูดอะไรกันก็ไม่มี恙อาย ไม่มีความเกรงกลัว สูเจ้าทั้งหลายจงไล่เขาไปเสีย แต่ถึงกระนั้น อาจารย์และอุปัชฌาย์เหล่านั้นก็ยังปรารภนาสมบัติคืออากม (ปริยัติ) และอธิกม (ปฏิเวธ) แก่อันเตवासิกและสัทธวิหริกเหล่านั้นอยู่

อนึ่ง วจีประโยคไม่เป็นผรุสฺสวาจา เพราะผู้พูดมีจิตอ่อนโยนฉันใดจะไม่เป็นผรุสฺสวาจาเพราะผู้พูดมีคำพูดอ่อนหวานฉันนั้นก็หาไม่ได้ เพราะว่าคำพูดของผู้ประสงค์จะให้เขาตายว่าแกจงให้คนนี้นอนสบายเถิด ดังนี้ ไม่ใช่ไม่เป็นผรุสฺสวาจา แต่วาจานี้เป็นผรุสฺสวาจาทีเดียว เพราะผู้พูดมีจิตหยาบคาย ผรุสฺสวาจานี้ ชื่อว่ามี

^{๓๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑/๑๓๐/๕๕๑.

โทษน้อยเพราะผู้ที่ผิดสุวาที่บุคคลพูดหมายถึงเป็นผู้มีคุณน้อย ชื่อว่ามีโทษมากเพราะมีคุณมาก ผรุสวาจากนั้น มีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ผู้ที่จะต้องถูกตำเป็นคนอื่น ๑ จิตขุนเคือง ๑ การตำ ๑^{๓๒}

แก้สัมผัปลาปะ

ความจงใจที่เป็นอกุศล ที่เป็นสมุฏฐานแห่งกายประโยคและวาจีประโยค ที่ยังผู้อื่นให้เข้าใจ คำพูดที่ไร้ประโยชน์ ชื่อว่า สัมผัปลาปะสัมผัปลาปะนั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะผู้พูดมีอาเสวนะอ่อน (ความเคยชินน้อย) ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะผู้พูดมีอาเสวนะมาก (ความเคยชินมาก) สัมผัปลาปะนั้น มี องค์ประกอบ ๒ ประการ คือ ความมุ่งหน้าที่จะพูดถ้อยคำไร้ประโยชน์ มีเรื่องสงความภารตะและเรื่อง การลักพานางสีดา (เรื่องรามเกียรติ์) เป็นต้น ๑ การกล่าวถ้อยคำชนิดนั้น ๑.^{๓๓}

ดังนั้น ควรพูดด้วยปัญญา สมดังที่ปรากฏใน ปุราเภทสุตตนิทเทศ ว่าด้วยปัญญาเรียกว่า มันทา ผู้พูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน อธิบายว่า ปัญญาตรัสเรียกว่ามันทา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความ ไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฎฐิ มีวิเคราะห์หว่า ผู้ใดกำหนดกล่าววาจาด้วยปัญญาแม้พูด มากแม้กล่าวมากแม้แสดงมากแม้ชี้แจงมากก็ไม่กล่าวถ้อยคำที่เป็นเรื่องพูดชักกล่าวชั่วเจรจาชั่วปราศรัย ชั่ว เล่าเรื่องชั่ว ฉะนั้นผู้นั้นจึงชื่อว่าผู้พูดด้วยปัญญา

ความฟุ้งซ่าน ในคำว่า ไม่ฟุ้งซ่าน คือ ความฟุ้งซ่าน ความไม่สงบแห่งจิตใจกวัดแกว่ง ความคิดวณนี้ตรัสเรียกว่าความฟุ้งซ่าน ความฟุ้งซ่านนี้ผู้ใดละได้แล้ว คือ ตัดขาดได้แล้วทำให้สงบได้ แล้วระงับได้แล้วทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีกเผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่าผู้ไม่ฟุ้งซ่าน รวมความว่า ผู้พูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน^{๓๔}

ว่าด้วยการสำรวจวาจา คำว่าบุคคล เป็นผู้สำรวจวาจานั้นแล ชื่อว่าเป็นมุนีอธิบายว่า ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้ ละการกล่าวเท็จเว้นขาดจากการกล่าวเท็จได้แล้ว คือเป็นคนพูดจริงตั้งมั่นในความสัตย์ มี ถ้อยคำมั่นคง เชื่อถือได้ ไม่กล่าวคำหลอกลวงชาวโลกละวาจาเสื่อมเสีย เว้นขาดจากวาจาเสื่อมเสียได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่ไปบอกข้างนี้ เพื่อ ทำลายคนหมู่นี้เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่มีประโยชน์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าววาจาก่อให้เกิดความสามัคคี ละวาจา หยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบได้แล้ว วาจาใดไร้โทษสบายหูน่ารักจับใจแบบชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบ ใจพอใจก็กล่าววาจาเช่นนั้น

ละการพูดเพื่อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริงพูดอิงอรรถ พูด อิงธรรม พูดอิงวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมิปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอัน

^{๓๒} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑/๑๓๐/๕๕๒.

^{๓๓} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑/๑๓๐/๕๔๘-๕๕๓.

^{๓๔} ชุ.ม. ๒๘/๘๕/๒๕๖.

สมควร ประกอบด้วยวจีสุจริต ๔ กล่าววาจาปราศจากโทษ ๔ สถานเป็นผู้ดแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับเดรัจฉานกถา ๓๒ ประการ มีใจเป็นอิสระจากกิเลสอยู่^{๓๕}

ในจุนทสูตรพระพุทธเจ้าได้แสดงความสะอาดทางวาจา ๔ อย่างแก่นายจุนทพบว่า คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ อยู่ในสภายู่ในบริษัทอยู่ท่ามกลางหมู่ญาติอยู่ท่ามกลางหมู่ทหารหรืออยู่ท่ามกลางราชสำนักถูกเขาอ้างเป็นพยานซักถามว่าท่านรู้สิ่งใดจงกล่าวสิ่งนั้น บุคคลนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่าไม่รู้หรือรู้ก็กล่าวว่ารู้ ไม่เห็นก็กล่าวว่าไม่เห็น หรือเห็นก็กล่าวว่าเห็น ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะตนเป็นเหตุบ้างเพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้างเพราะเหตุคือเห็นแก่อำมิสเล็กน้อยบ้าง

๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกแยกกันส่งเสริมคนที่ปรองดองกันชื่นชมยินดีเปลือยเปลือยต่อผู้ที่สามัคคีกันพูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๔. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริงพูดอิงประโยชน์พูดอิงธรรมพูดอิงวินัยพูดคำที่มีหลักฐานมีที่อ้างอิงมีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์ ความสะอาดทางวาจา ๔ อย่าง เป็นอย่างนี้แล^{๓๖}

จุนทะความไม่สะอาดทางวาจา ๔ ประการ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภายู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติอยู่ท่ามกลางหมู่ทหารหรืออยู่ท่ามกลางราชสำนักถูกเขาอ้างเป็นพยาน ซักถามว่า ท่านรู้สิ่งใดจงกล่าวสิ่งนั้นบุคคลนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่ารู้หรือ รู้ก็กล่าวว่าไม่รู้ไม่เห็นก็กล่าวว่าเห็นหรือเห็นก็กล่าวว่าไม่เห็นกล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะตนเป็นเหตุบ้างเพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้างเพราะเหตุคือเห็นแก่อำมิสเล็กน้อยบ้าง

๒. เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น ยุยงคนที่สามัคคีกันส่งเสริมคนที่แตกแยกกันชื่นชมยินดีเปลือยเปลือยต่อผู้ที่แตกแยกกันพูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน

๓. เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ กล่าวแต่คำที่หยาบคาย กล่าวแข็งเผ็ดร้อนหยาบคายร้ายกาจแก่ผู้อื่น กระทบกระแทงผู้อื่น ใกล้เคียงความโกรธไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ

๔. เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำไม่จริงพูดไม่อิงประโยชน์พูดไม่อิงธรรมพูดไม่อิงวินัยพูดคำที่ไม่มีหลักฐานไม่มีที่อ้างอิงไม่มีที่กำหนดไม่ประกอบด้วยประโยชน์

^{๓๕} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๕/๒๕๗.

^{๓๖} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๓.

ในปฐมกถาวัตถุสูตร พระพุทธเจ้าจึงได้แสดงกถาวัตถุแก่ภิกษุทั้งหลาย คือ ถ้อยคำที่ควรพูดหรือควรสนทนาในหมู่ภิกษุ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาว่า ภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้คือ^{๓๗}

๑) ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย ๒) ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ ๓) ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสดกายใจ ๔) ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ๕) ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร ๖) ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล ๗) ถ้อยคำที่ชักนำให้จิตไม่หวั่นไหว ๘) ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา ๙) ถ้อยคำที่ชักนำให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์ ๑๐) ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในสภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

พระพุทธเจ้าตรัสสอนทั่วยว่า ภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้แล ภิกษุทั้งหลาย หากเธอทั้งหลายจะพึงยกกถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมากล่าว เธอทั้งหลายก็จะสามารถครอบงำเดชาภาพของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากอย่างนี้ ด้วยเดชาภาพของตนได้ไม่จำเป็นต้องพูดถึงอัญเดียรฉัตรปริพาชกทั้งหลายเลย^{๓๘}

สุภาสิตสูตร

ในสุภาสิตสูตร ว่าด้วยวาจาสุภาสิต เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นสุภาสิต ไม่เป็นทุภาสิตไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. กล่าวแต่วาจาสุภาสิตอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาทุภาสิต
๒. กล่าวแต่วาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม
๓. กล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก
๔. กล่าวแต่วาจาจริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาหละหละ

ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แลเป็นสุภาสิตไม่เป็นทุภาสิตไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาได้ตรัสเวทยากรณภิกษุนี้ แล้วได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

สัตบุรุษทั้งหลายกล่าววาจาสุภาสิตว่าเป็นวาจาสูงสุด บุคคลพึงกล่าววาจาที่เป็นธรรม ไม่พึงกล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรมเป็นที่สอง บุคคลพึงกล่าววาจาอันเป็นที่รัก ไม่พึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รักเป็นที่สาม บุคคลพึงกล่าววาจาจริง ไม่พึงกล่าววาจาเท็จเป็นที่สี่^{๓๙}

^{๓๗} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓๖/๓๒๐-๓๒๑.

^{๓๘} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๕๒.

^{๓๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘-๓๐๙.

๖. ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล และแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลแก่ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ว่า ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล และแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลแก่ภิกษุทั้งหลายนี้เป็นฐานะที่ควรสรรเสริญ

๗. ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ และแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิแก่ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ว่า ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ และแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะที่ควรสรรเสริญ

๘. ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญาและแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญาแก่ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ว่า ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา และแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญาแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะที่ควรสรรเสริญ

๙. ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ และแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ ด้วยวิมุตติแก่ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ว่า ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ และแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะที่ควรสรรเสริญ

๑๐. ตนเองเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะและแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ว่า ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ และแสดงคุณของความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะที่ควรสรรเสริญ^{๔๑}

ในทุติยอัมมสูตร ได้แสดงเกี่ยวกับวาจาที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์พบว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลควรทราบทั้งสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่เป็นธรรม ควรทราบทั้งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็นประโยชน์ ครั้นทราบแล้วควรปฏิบัติตามสิ่งที่เป็นธรรมและเป็นประโยชน์ มิฉฉาวาจาเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม สัมมาวาจาเป็นสิ่งที่ เป็นธรรม บาปอกุศลธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้น เพราะมิฉฉาวาจาเป็นปัจจัยนี้ เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมเป็นอันมากที่ถึงความเจริญเต็มที่ เพราะสัมมาวาจาเป็นปัจจัย นี้เป็นสิ่งที่ เป็นประโยชน์^{๔๒}

ในสุตมยญาณนิตเทศ ได้แสดงสภาวะของสัมมาวาจาว่าเกิดจากการกำหนดว่า สภาวะที่เห็นแห่งสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) ควรรู้อย่าง สภาวะที่ตรีกตรองแห่งสัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สภาวะที่กำหนดแห่งสัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สภาวะที่เป็นสมุฏฐานแห่งสัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สภาวะที่ผ่องแผ้วแห่งสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สภาวะที่ระครองไว้แห่งสัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสัมมาสติ (ระลึกชอบ) สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ควรรู้อย่าง^{๔๓}

ในเล่มเดียวกันหน้า ๓๙ ข้อ ๒๗ ได้กล่าวถึงสัมมาวาจา พบว่า เมื่อพระโยคาวจรเจริญสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนด องค์มรรคอีก ๗ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสัมมาวาจา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

^{๔๑} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๐/๑๕๓-๑๕๕.

^{๔๒} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑๔/๒๕๙.

^{๔๓} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๓/๒๒.

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนดไว้ ย่อมออกจากมิจฉวาจาออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉวาจาจากนั้น จากชั้นทั้งหลายและออกจากสรวณนิมิตภายนอก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงจากกิเลสชั้นและจากนิมิตภายนอกชื่อว่ามคฺคญาณ^{๔๔}

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนดไว้ ย่อมออกจากมิจฉวาจาออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉวาจาจากนั้น จากชั้นทั้งหลายและออกจากสรวณนิมิตภายนอก สัมมาวาจาย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ชื่อว่าสัมมาวาจา^{๔๕} เพราะมีสภาวะกำหนด เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละมิจฉวาจา เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อความหมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต เพื่อบรรลุธรรมวิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ^{๔๖}

ความใสคือการกำหนด ชื่อว่าสัมมาวาจา มิจฉวาจาเป็นกาก บุคคลที่มิจฉวาจาอันเป็นกาก แล้วดื่มความใสคือการกำหนดของสัมมาวาจา เพราะเหตุนี้ สัมมาวาจาจึงชื่อว่ามีควมใสและนำดื่ม^{๔๗}

ความใสคือการกำหนด ชื่อว่าสัมมาวาจา มิจฉวาจาเป็นกาก อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส ในสัมมาวาจาเป็นความนำดื่ม^{๔๘}

สัมมาวาจา เป็นอย่างไร คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมุสาวาท (พูดเท็จ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากสัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) นี้เรียกว่าสัมมาวาจา^{๔๙}

ในสุทธิกปฏิปทาได้แสดงเกี่ยวกับสัมมาวาจาว่า สัมมาวาจา ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นไฉน ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้น การไม่ทำ การไม่ประกอบ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุแห่งวิหิงสา ๔ การกล่าววาจาชอบ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าสัมมาวาจาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น^{๕๐}

ทรงสอนให้พิจารณาวิกรรม

ในจุฬารุโรวาทสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสได้พระพิจารณาวิกรรมก่อนพบว่า ราหุล ถ้าเธอปรารถนาจะทำกรรมใดทางวาจา เธอพึงพิจารณาวิกรรมนั้นเสียก่อนว่า วิกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้างเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้างเป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กระนั้นหรือ ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า

^{๔๔} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๑/๙๙.

^{๔๕} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๓/๑๐๒.

^{๔๖} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๒.

^{๔๗} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔๐/๔๐๘.

^{๔๘} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔๐/๔๐๑.

^{๔๙} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๖/๕๕.

^{๕๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๙๙/๙๔.

วชิกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้างเป็นไป เพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วชิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไรมีทุกข์เป็นวิบาก กรรมทางวาจาเห็น ปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด

แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า วชิกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ ไม่เป็นไปเพื่อ เบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วชิกรรมนี้เป็นอกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก กรรมทางวาจาเห็นปานนี้เธอควรทำ

ราหุล เธอแม้เมื่อกำลังทำกรรมทางวาจา ก็พึงพิจารณาวชิกรรมนั้นแล้วว่า วชิกรรมที่เราจะ ทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้างเป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วชิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กระนั้นหรือ ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า วชิกรรม ที่เราจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้างวชิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร เธอพึงละวชิกรรมเห็นปานนี้

แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า วชิกรรมที่เราจะทำนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง บ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้างวชิกรรมนี้เป็นอกุศล มีสุข เป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงเพิ่มพูนวชิกรรมเห็นปานนี้

ราหุล แม้เธอทำกรรมทางวาจาแล้วก็พึงพิจารณาวชิกรรมนั้นแล้วว่า วชิกรรมที่เราทำแล้วนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วชิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระนั้นหรือ ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า ‘วชิกรรมที่เราทำแล้วนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อ เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วชิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก วชิกรรมเห็นปานนี้เธอ พึงแสดงเปิดเผยทำให้ง่ายในศาสดาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้รู้ทั้งหลาย แล้วสำรวมต่อไป

แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า วชิกรรมที่เราทำแล้วนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง บ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วชิกรรมนี้เป็นอกุศล มีสุข เป็นไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงมีปิติและปราโมทย์ สำเหนียกในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและ กลางคืน อยู่ด้วยวชิกรรมนั้นแล^{๕๑}

สรุปความว่าการประพทิวชิสุจริต ๔ ประการย่อเมื่อกุศลต่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาดังนี้ คือ

๑. การไม่พูดเท็จย่อเมื่อกุศลให้ผู้ปฏิบัติมีสัมมาวาจา มีวิสุจริตเป็นเหตุไม่ต้องเดือดร้อนใน ภายหลังเพราะคำพูดของตนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

๒. การไม่พูดคำหยาบย่อเมื่อกุศลให้ผู้ปฏิบัติมีสัมมาวาจา มีวิสุจริตเป็นเหตุไม่ต้องเดือดร้อนใน ภายหลังเพราะคำพูดของตนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

^{๕๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๐/๑๒๑-๑๒๒.

๓. การไม่พูดเพื่อเจื่อย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีสัมมาวาจา มีวิสุจริตเป็นเหตุไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง เพราะคำพูดของตนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

๔. การไม่พูดส่อเสียดย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีสัมมาวาจา มีวิสุจริตเป็นเหตุไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง เพราะคำพูดของตนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

สรุปได้ว่า ความสำคัญของวิสุจริตต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาคือ บุคคลผู้จะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้นจะต้องประพฤติทางวาจาให้บริสุทธิ์ก่อน คือ งดเว้นจากการพูดคำไม่จริง งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด และงดเว้นจากการพูดเพื่อเจอ เมื่อบุคคลประพฤติทางวาจาให้บริสุทธิ์แล้วก็จะสามารถปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญได้

๓.๔ ความสำคัญของมโนสุจริตต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ความสำคัญของมโนสุจริตต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นสิ่งสำคัญมากเพราะว่าถ้าหากผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไม่ได้กำหนดรู้จิตที่คิดในทางอกุศลก็จะหลงเพลินกับความคิดเช่นนั้นส่งผลให้การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไม่ก้าวหน้า มโนสุจริตท่านกล่าวว่ามี ๓ ประการ คือ

๑. ตนเองเป็นผู้ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นและชักชวนผู้อื่นไม่ให้โลภอยากได้ของผู้อื่น
๒. ตนเองเป็นผู้มีจิตไม่พยาบาทและชักชวนผู้อื่นไม่ให้มีจิตพยาบาท
๓. ตนเองเป็นสัมมาทิฐิและชักชวนผู้อื่นให้เป็นสัมมาทิฐิ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นคนดีที่ยิ่งกว่าคนดี^{๕๒}

เจตนาชื่อว่า อภิขมา เพราะเพ่งเล็ง อธิบายว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มุ่งหน้าเพ่งเล็งเฉพาะภณณะของผู้อื่นแล้วน้อมภณณะนั้นมา. อภิขมานั้นมีลักษณะเพ่งเล็งภณณะของผู้อื่นอย่างนี้ว่า โฉนหนอ ของสิ่งนี้จะพึงเป็นของเรา. อภิขมานั้น ชื่อว่ามีโทษน้อยและมีโทษมากเหมือนกับบอหินาทาน.

อภิขมานั้นมีองค์ประกอบ ๒ ประการ คือ ของของผู้อื่น ๑ น้อมสิ่งนั้นมาเพื่อตน ๑.

อธิบายว่า ถึงจะเกิดความโลภที่มีภณณะของผู้อื่นเป็นที่ตั้งขึ้นกรรมบถก็ยังไม่ขาดจนกว่าจะน้อมมาเพื่อตนว่าโฉนหนอของสิ่งนี้จะพึงเป็นของเรา

แก้พยาบาท

บาปธรรมชื่อว่า พยาบาท เพราะยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุขให้ถึงความพินาศ พยาบาทนั้นมีลักษณะประทุษร้ายเพื่อความพินาศของผู้อื่น พยาบาทนั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย และมีโทษมาก เหมือนกับผรุสวาจา พยาบาทนั้น มีองค์ประกอบ ๒ ประการ คือ สัตว์อื่น ๑ ความคิดที่จะให้สัตว์นั้นพินาศ ๑ อธิบายว่า ถึงจะเกิดความโกรธที่มีสัตว์อื่นเป็นที่ตั้งขึ้น กรรมบถก็ยังไม่ขาด ตลอดเวลาที่ผู้โกรธยังไม่คิดให้สัตว์นั้นพินาศว่า โฉนหนอสัตว์นี้จะพึงขาดสูญพินาศไป

^{๕๒} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๓๗/๑๘๕.

แก้มิจฉาทิฎฐิ

เจตนาชื่อว่า มิจฉาทิฎฐิ เพราะเห็นผิด โดยไม่มีการถือเอาตามความเป็นจริง มิจฉาทิฎฐินั้น มีลักษณะเห็นผิด โดยนัยมีอาทิว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล มิจฉาทิฎฐินั้นชื่อว่ามีโทษน้อยและมีโทษมาก เหมือนส้มฝัปปลาปะ อีกอย่างหนึ่ง มิจฉาทิฎฐิที่ไม่แน่นอน (ยังไม่ตั้ง) ชื่อว่ามีโทษน้อย ที่แน่นอน (ตั้ง) ชื่อว่ามีโทษมาก มิจฉาทิฎฐินั้น มีองค์ประกอบ ๒ ประการ คือ การที่เรื่องผิดไปจากอาการที่ยึดถือ ๑ การปรากฏขึ้นแห่งเรื่องนั้นโดยไม่เป็นอย่างที่มิจฉาทิฎฐิกบุคคลยึดถือ ๑^{๕๓}

จุนทสูตร

ในจุนทสูตรพระพุทธเจ้าตรัสกับนายจุนทเกี่ยวกับความสะอาดทางใจ ๓ ประการพบว่า บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่าทำอย่างไรทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา

๒. เป็นผู้มิจิตไม่พยาบาท คือ ไม่มีจิตคิดร้ายว่าขอสัตว์เหล่านี้จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเถิด

๓. เป็นสัมมาทิฎฐิ มีความเห็นไม่วิปริตว่าทานที่ให้แล้วมีผลอยู่ที่บูชาแล้วมีผลการเช่น สรรวมมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและชั่วมี โลกนี้มีโลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณไปตักสัตว์มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้ รู้แจ้งมีอยู่ในโลก จุนทหะความสะอาดทางใจ ๓ อย่าง เป็นอย่างนี้แล^{๕๔}

จุนทหะความไม่สะอาดทางใจ ๓ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คือ เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์ เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่าทำอย่างไรทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา

๒. เป็นผู้มิจิตพยาบาท คือ มีจิตคิดร้ายว่า ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่าจงถูกทำลายจงขาดสูญ จงพินาศไป หรืออย่าได้มี

๓. เป็นมิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผลอยู่ที่บูชาแล้วไม่มีผลการเช่น สรรวมไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและชั่วมิโลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์ไม่มีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก จุนทหะ ความไม่สะอาดทางใจ ๓ อย่าง เป็นอย่างนี้แล^{๕๕}

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ที่บุคคลประกอบแล้วเมื่อลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่แม้จะจับต้องแผ่นดินก็ตามไม่จับต้องแผ่นดินก็ตามก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง แม้จะจับต้องโคลมัยสก็ตามไม่จับต้องโคลมัยสก็ตามก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง แม้จะจับต้องหญ้าเขียวสดก็ตามไม่จับต้องหญ้าเขียวสดก็

^{๕๓} ม.ม.อ. (ไทย) /๑๗/๑/๑/๑๓๐/๕๕๓-๕๕๕.

^{๕๔} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๔.

^{๕๕} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๐-๓๒๑.

ตามก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง แม้จะบำเรอไฟก็ตามไม่บำเรอไฟก็ตามก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง แม้จะ
 ประคองอัญชลีมอบน้อมดวงอาทิตย์ก็ตามไม่ประคองอัญชลีมอบน้อมดวงอาทิตย์ก็ตามก็เป็นผู้สะอาด
 อยู่นั่นเอง แม้จะลงน้ำวันละ ๓ ครั้งก็ตามไม่ลงน้ำวันละ ๓ ครั้งก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเองข้อนั้น
 เพราะเหตุไร เพราะกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้เป็นธรรมสะอาด และเป็นเหตุก่อให้เกิดความสะอาด

จนทะ เพราะเหตุที่ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ จึงปรากฏมีทั้งเทวดาและ
 มนุษย์ หรือสุคติอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว นายจันทกัมมารบุตรได้
 กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ฯลฯ ข้า
 แต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้น
 ไปจนตลอดชีวิต^{๕๖}

ทรงสอนให้พิจารณาโมกกรรม

ในจุฬารุโรวาทสูตร พระพุทธเจ้าได้กล่าวสอนพระราหุลให้พิจารณาในโมกกรรม พบว่า
 ราหุล ถ้าเธอจะทำกรรมทางใจ เธอพึงพิจารณาโมกกรรมก่อนว่า โมกกรรมที่เราจะทำได้ เป็นไปเพื่อ
 เบียดเบียนตนเองบ้างเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง โมกกรรมนี้
 เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระนั้นหรือ

ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า ‘โมกกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียน
 ตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง โมกกรรมนี้เป็นอกุศล
 มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กรรมทางใจเห็นปานนี้เธออย่าทำเด็ดขาด แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้
 อย่างนี้ว่า โมกกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อ
 เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง โมกกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุข
 เป็นวิบากกรรมทางใจเห็นปานนี้เธอควรทำ

โมกกรรมที่เราจะทำได้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น
 บ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง โมกกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึง
 เพิ่มพูนโมกกรรมเห็นปานนี้

โมกกรรมที่เราทำแล้วนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น
 บ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง โมกกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงมี
 ปิติและปราโมทย์ สำเนียงในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยโมกกรรมนั้น^{๕๗}

ในอรักขิตสูตร ว่าด้วยผู้ไม่รักชาติ พบว่า เมื่อบุคคลไม่รักชาติชื่อว่าไม่รักษาภายกรรม
 วชิกรรมและโมกกรรมเขาผู้ไม่รักษาภายกรรมวชิกรรมและโมกกรรมย่อมมีภายกรรมวชิกรรมและ
 โมกกรรมเป็ยกชุม เสียหายเขาผู้มีภายกรรมวชิกรรมและโมกกรรมเสียหายย่อมมีการตายที่ไม่ดี
 กาลกิริยา (การตาย) ก็ไม่งาม

^{๕๖} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๔.

^{๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๑/๑๒๒-๑๒๔.

เมื่อเรือนยอดมุงไว้ไม่ดียอดเรือนไม้กลอนและฝาเรือนชื่อว่าไม่ได้รับการรักษายอดเรือนไม้กลอนและฝาเรือนชื่อว่าถูกฝนร้าวรอยยอดเรือนไม้กลอนและฝาเรือนก็ผุพังแม้ฉันใด เมื่อบุคคลไม่รักษาจิต ฯลฯ ย่อมมีการตายที่ไม่ดีกาลกิรียาก็ไม่งามก็ฉันนั้นเหมือนกัน

เมื่อบุคคลรักษาจิตชื่อว่ารักษากายกรรมวจีกรรมและมโนกรรมเขาผู้รักษากายกรรมวจีกรรม และมโนกรรมย่อมมีกายกรรมวจีกรรมและมโนกรรมที่ไม่เปี่ยงชุ่มเขาผู้มีกายกรรมวจีกรรมและมโนกรรมที่ไม่เปี่ยงชุ่มย่อมมีกายกรรมวจีกรรมและมโนกรรมที่ไม่เสียหายเขาผู้มีกายกรรมวจีกรรมและมโนกรรมไม่เสียหายย่อมมีการตายที่ดีกาลกิรียาก็งาม^{๕๘}

การปลุกฝังความสุจริตที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยยกเรื่องผลกรรมที่บุคคลกระทำดีและไม่ดีแล้วได้รับผลอันเป็นวิบากต่างๆ ดังนี้

สมดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในอังคุตตรนิกายเอกนิบาตว่า "เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่าง ซึ่งจะเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น หรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพิ่มพูนไปบุญยิ่งขึ้นเหมือนอย่างสัมมาทิฏฐินี้เลย"^{๕๙}

ในมหาสติปัฏฐานสูตร ได้แสดงหลักแห่งความสำคัญของมโนสุจริตในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในหมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน (การพิจารณาจิต) คือ ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีโมหะ จิตปราศจากโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ ก็รู้ชัดว่า จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ชัดว่า จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นมหัคคตะ จิตไม่เป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ชัดว่า จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ชัดว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นสมาธิ จิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ชัดว่า จิตหลุดพ้นแล้ว จิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตไม่หลุดพ้น

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในจิตอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในจิตอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า จิตมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างนี้แล^{๖๐}

^{๕๘} อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๑๐/๓๕๒.

^{๕๙} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๒/๔๐.

^{๖๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔-๓๑๕.

ธัมมานุปัสสนา (การพิจารณาธรรม) หมวดนิวรรณ์ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย อยู่อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ นิวรรณ์ ๕ อยู่ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ นิวรรณ์ ๕^{๖๑}

๑. เมื่อกามฉันทะ (ความพอใจในกาม) ภายในมีอยู่ก็รู้ซัดว่า กามฉันทะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อกามฉันทะภายใน ไม่มีอยู่ ก็รู้ซัดว่า กามฉันทะภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งกามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น การละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น และกามฉันทะที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น

๒. เมื่อพยาบาท (ความคิดร้าย) ภายในมีอยู่ ก็รู้ซัดว่า พยาบาท ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อพยาบาทภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ซัดว่า พยาบาทภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งพยาบาทที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น การละพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น และพยาบาทที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น

๓. เมื่อถีนมิทธะ (ความหดหู่และเซื่องซึม) ภายในมีอยู่ ก็รู้ซัดว่า ถีนมิทธะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อถีนมิทธะภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ซัดว่า ถีนมิทธะภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งถีนมิทธะที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น การละถีนมิทธะที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น และถีนมิทธะที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น

๔. เมื่ออุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) ภายในมีอยู่ ก็รู้ซัดว่า อุทธัจจกุกกุจจะ ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่ออุทธัจจกุกกุจจะ ภายในไม่มีอยู่ก็รู้ซัดว่า อุทธัจจกุกกุจจะภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งอุทธัจจกุกกุจจะที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น การละอุทธัจจกุกกุจจะที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้นและอุทธัจจกุกกุจจะที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้น ต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้น

๕. เมื่อวิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) ภายในมีอยู่ ก็รู้ซัดว่า วิจิกิจฉาภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อวิจิกิจฉาภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ซัดว่า วิจิกิจฉาภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งวิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้นการละวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ซัดเหตุนั้นและวิจิกิจฉาที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใดก็รู้ซัดเหตุนั้น ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ธรรมมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณเจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตณหาและทิฏฐิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือนิวรรณ์ ๕ อยู่อย่างนี้แล

การพิจารณาในหมวดธัมมานุปัสสนาให้เห็นตามความเป็นจริงซึ่งสงเคราะห์ลงในสัมมาทิฏฐิที่เป็นเรื่องของสัมมาปัญญาหรือมโนสุจริต ผู้ที่มีมิจฉาทิฏฐิยอมไม่เห็นแจ้งตามความเป็นจริง

^{๖๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖.

ในอริยสัจ ๔ มโนสุจริตจึงเป็นพื้นฐานให้เกิดสัมมาทิฏฐิอันเป็นความเห็นที่ถูกต้องเป็นวิปัสสนาปัญญา คือปัญญาที่รู้แจ้งตามความเป็นจริง

ในหมวดโพชฌงค์ ๗ ซึ่งเป็นองค์การแห่งการตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่าธรรมทั้งหลายคือโพชฌงค์จะไม่เกิดขึ้นเลยถ้าสุจริต ๓ ไม่เกิดขึ้นก่อน “สุจริต ๓ ประการที่บุคคล เจริญ ทำให้มากแล้ว ทำสติปัฏฐาน ๔ ประการให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ประการที่บุคคลเจริญ ทำให้ มากแล้วทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้บริบูรณ์^{๖๒}” ดังนั้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้งหลาย คือ โพชฌงค์ ๗ อยู่คือ

๑. เมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อสติ สัมโพชฌงค์ภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่าสติสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งสติสัมโพชฌงค์ ที่ยังไม่เกิดขึ้น มีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้นและความเจริญบริบูรณ์แห่งสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้น

๒. เมื่อธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัดว่า ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่า ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มีอยู่การ เกิดขึ้นแห่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุ นั้นและความเจริญบริบูรณ์แห่ง ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว มีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้น

๓. เมื่อวิริยสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า วิริยสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อวิ ริยสัมโพชฌงค์ภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่า วิริยสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งวิ ริยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้น มีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้น และความเจริญบริบูรณ์แห่งวิริยสัมโพชฌงค์ ที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้น

๔. เมื่อปิตติสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า ปิตติสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อ ปิตติสัมโพชฌงค์ภายในไม่มีอยู่ก็รู้ชัดว่า ปิตติสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งปิตติสัม โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้น และความเจริญบริบูรณ์แห่งปิตติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้น แล้วมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุ นั้น

๕. เมื่อปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัดว่า ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่า ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ภายในของเรา ไม่มีอยู่การ เกิดขึ้นแห่งปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้น และความเจริญบริบูรณ์ แห่งปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว มีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้น

๖. เมื่อสมาธิสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัดว่า สมาธิสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือ เมื่อสมาธิสัมโพชฌงค์ภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่าสมาธิสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่ง สมาธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้น มีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุ นั้นและความเจริญบริบูรณ์แห่งสมาธิสัม โพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุ นั้น

^{๖๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๗/๑๒๐.

๗. เมื่ออุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มีอยู่ หรือเมื่ออุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในไม่มีอยู่ก็รู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มีอยู่ การเกิดขึ้นแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุที่นั้น และความเจริญบริบูรณ์แห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุที่นั้นด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่าธรรมมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้นไม่อาศัย (ตณฺหาและทิวฺจฺฉิ) อยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ โพชฌงค์ ๗ อยู่อย่างนี้แล^{๖๓}

ในหมวดสังขจะก็คือ ความจริงได้แก่อริยสัง ๔ ประการ จะเห็นอริยสัง ๔ ประการได้ก็ต้องมีสัมมาทิฐิที่ประกอบด้วยมโนสุจริตเป็นพื้นฐาน พระพุทธเจ้าได้แสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ อริยสัง ๔ อยู่ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขสมุทัย รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ทุกขสังจนิทฺเตส ทุกขอริยสังข์เป็นอย่างไร คือ ชาติ (ความเกิด) เป็นทุกข์ ชรา (ความแก่) เป็นทุกข์ มรณะ (ความตาย) เป็นทุกข์ โสกะ (ความโศก) ปรีทเวหะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) อุปายาส (ความคับแค้นใจ) เป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์

ชาติ เป็นอย่างไร คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิด ความบังเกิด เฉพาะความปรากฏแห่งขันธ ความได้อายตนะ ในหมู่มสัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ ภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่าชาติ

ชรา เป็นอย่างไร คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยวย่น ความเสื่อมอายุ ความแก่ห่อหมแห่งอินทรีย์ ในหมู่มสัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ ภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่าชรา

มรณะ เป็นอย่างไร คือ ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตาย กล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งร่างกายความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ในหมู่มสัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มรณะ

โสกะ เป็นอย่างไร คือ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความแห่งผากภายในความแห่งกรอบภายใน ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ

^{๖๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๑-๓๒๓.

ปริเทวะ เป็นอย่างไร คือ ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่ร้องไห้ ภาวะที่คร่ำครวญ ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าปริเทวะ

ทุกข์ เป็นอย่างไร คือ ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญเป็นทุกข์ อันเกิดจากกายสัมผัส ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าทุกข์

โทมนัส เป็นอย่างไร คือ ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญเป็นทุกข์อันเกิดจากมโนสัมผัส ภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่าโทมนัส

อุปายาส เป็นอย่างไร คือ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะที่แค้น ภาวะที่คับแค้น ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง(หรือ)ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าอุปายาส

การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์เป็นอย่างไร คือ การไปร่วม การมาร่วม การประชุมร่วม การอยู่ร่วมกับอารมณ์อันไม่เป็นที่ปรารถนา ไม่เป็นที่รักใคร่ ไม่เป็นที่ชอบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หรือจากบุคคลผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่ผาสุก ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่มีความเกษมจากโยคะของเขา ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าการประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์

การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์เป็นอย่างไร คือ การไม่ไปร่วม การไม่มาร่วม การไม่ประชุมร่วม การไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์อันเป็นที่ปรารถนา เป็นที่รักใคร่ เป็นที่ชอบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หรือกับบุคคลผู้ปรารถนาประโยชน์ ปรารถนาความเกื้อกูล ปรารถนาความผาสุก ปรารถนาความเกษมจากโยคะของเขา เช่น มารดาบิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว มิตรอำมาตย์หรือญาติสาโลหิต ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์^{๖๔}

การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์เป็นอย่างไร คือ เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ ขอเราอย่าได้มีความเกิดเป็นธรรมดา หรือขอความเกิดอย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนาภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ เหล่าสัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ฯลฯ เหล่าสัตว์ผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา ฯลฯ เหล่าสัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ฯลฯ เหล่าสัตว์ผู้มีความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ต่างก็เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ไฉนหนอขอเราอย่าได้เป็นผู้มีความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจและความคับแค้นใจเป็นธรรมดาเลย และขอความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ อย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์

^{๖๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๗/๓๒๗.

โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ เป็นอย่างไร คือ รูปุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป) เวทนุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา) สัญญุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา) สังขารุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร) วิญญาณุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาณ) ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าทุกขอริยสัง

สมุทยสังจนิตเทศ ทุกขสมุทยอริยสัง เป็นอย่างไร คือ ตัณหานี้เป็นเหตุเกิดขึ้นในภพใหม่ สหระคตด้วยความกำหนัดยินดี เป็นเหตุเพิลิตเพลินในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และ วิภวตัณหา ก็ตัณหานี้แหละเมื่อเกิดขึ้น เกิดที่ไหน เมื่อตั้งอยู่ ตั้งอยู่ที่ไหน คือ ปิยรูปสาตรูปใดมีอยู่ในโลก ตัณหานี้เมื่อเกิด ก็เกิดที่ปิยรูปสาตรูปนี้เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาตรูปนี้ อะไรเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้เมื่อเกิด ก็เกิดที่จักขุนี้ เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่จักขุนี้

ทุกขนิโรธอริยสัง เป็นอย่างไร คือ ความดับกิเลสไม่เหลือด้วยวิราคะ ความปล่อยวาง ความสละคืน ความพ้นความไม่ติด ก็ตัณหานี้เมื่อละ ละที่ไหน เมื่อดับ ดับที่ไหน คือ ปิยรูปสาตรูปใดมีอยู่ในโลก ตัณหานี้เมื่อละ ก็ละที่ปิยรูปสาตรูปนี้ เมื่อดับก็ดับที่ปิยรูปสาตรูปนี้ อะไรเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้เมื่อละ ก็ละที่จักขุนี้ เมื่อดับก็ดับที่จักขุนี้

มัคคสังจนิตเทศ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง เป็นอย่างไร คือ อริยมรรคมืองค์ ๘ นั้นนั่นแล ได้แก่ ๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) ๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^{๖๕}

การละมโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ มโนสุจริต ๓ อย่างชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ ญาณมีใจเป็นอารมณ์ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจจิตตปริยญา (การกำหนดรู้จิต) ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ มรรคที่สหระคตด้วยปริยญา ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในจิต ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ ความดับแห่งจิตตสังขาร การบรรลूसัญญาเวทิต นิโรธ ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ นี้ชื่อว่าโมเนยยธรรมทางใจ (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า) บัณฑิตทั้งหลาย เรียกบุคคลผู้เป็นมุนีทางกาย เป็นมุนีทางวาจา เป็นมุนีทางใจ ผู้ไม่มีอาสวะ ว่าเป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยโมเนยยธรรม ละกิเลสทั้งปวงได้บัณฑิตทั้งหลาย เรียกบุคคลผู้เป็นมุนีทางกาย เป็นมุนีทางวาจา เป็นมุนีทางใจ ผู้ไม่มีอาสวะ ว่าเป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยโมเนยยธรรม ล้างบาปได้แล้ว มุนีผู้ประกอบด้วยโมเนยยธรรม ๓ ประการเหล่านี้มี ๖ จำพวก คือ (๑) อาคารมุนี (๒) อาคารมุนี (๓) เสขมุนี (๔) อเสขมุนี (๕) ปัจเจกมุนี (๖) มุนิมุนี อาคารมุนี เป็นอย่างไรคือ^{๖๖}

บุคคลผู้ครองเรือน เห็นทาง (นิพพาน) แล้วรู้แจ้งหลักคำสอนแล้วเหล่านี้ชื่อว่าอาคารมุนี อาคารมุนี เป็นอย่างไร คือ บุคคลผู้เป็นบรรพชิต เห็นทาง (นิพพาน) แล้วรู้แจ้งหลักคำสอนแล้วเหล่านี้

^{๖๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒-๔๐๑/๓๑๖-๓๓๕.

^{๖๖} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔/๖๙.

ชื่อว่าอาคารมุนี พระเสขะ ๗ จำพวก ชื่อว่าเสขมุนี พระอรหันต์ทั้งหลาย ชื่อว่าเสขมุนี พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าปัจเจกมุนี พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสเรียกว่ามุนีมุนี (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า) บุคคลโง่เขลาไม่รู้อะไรเพียงแต่นั่งนิ่งๆ หาชื่อว่าเป็นมุนีไม่ ส่วนบุคคลผู้ฉลาดเลือกข่งเอาแต่สิ่งที่ดีละทิ้งสิ่งที่ชั่วเหมือนบุคคลข่งสิ่งของจึงจะชื่อว่าเป็นมุนีแท้ผู้ที่รู้โลกทั้ง ๒ ก็เรียกว่า เป็นมุนี (เช่นกัน) ผู้ธรรมทั้งของอสัตบุรุษและสัตบุรุษ ทั้งภายในและภายนอกในโลกทั้งปวง เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง และต้นเหตุจตุตถายได้แล้ว ชื่อว่ามุนี คำว่าความติด ได้แก่ ความติด ๒ อย่าง คือ (๑) ความติดด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความติดด้วยอำนาจทิฏฐิ นี้ชื่อว่าความติดด้วยอำนาจตัณหา นี้ชื่อว่าความติดด้วยอำนาจทิฏฐิ มุนีละความติดด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความติดด้วยอำนาจทิฏฐิได้แล้ว ไม่ติด คือ ไม่ติดพัน ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย คือ เป็นผู้ไม่ติดแล้วไม่ติดพันแล้ว ไม่เข้าไปติดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้วไม่เกี่ยวข้องแล้ว มีใจเป็นอิสระ (จากความติด) อยู่

รวมความว่ามุนี ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย คำว่า ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท ประพฤติอยู่ อธิบายว่า คำว่า ลูกศร ได้แก่ ลูกศร ๗ ชนิด คือ (๑) ลูกศรคือราคะ (๒) ลูกศรคือโทสะ (๓) ลูกศรคือโมหะ (๔) ลูกศรคือมานะ (๕) ลูกศรคือทิฏฐิ (๖) ลูกศรคือโสกะ (๗) ลูกศรคือความสงสัย ลูกศรเหล่านั้นผู้ใดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้วทำให้สงบได้แล้วระงับได้แล้วทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่าผู้ถอนลูกศรได้แล้ว คือ ถอนลูกศรออกแล้ว ดึงลูกศรขึ้นแล้ว ดึงลูกศรออกแล้วฉุดลูกศรออกแล้ว กระทบลูกศรออกแล้ว สละลูกศรแล้ว คายลูกศรแล้ว ปล่อยลูกศรแล้ว ละลูกศรแล้ว สลัดทิ้งลูกศรแล้ว เป็นผู้หมดความอยาก ดับแล้ว เย็นแล้วมีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ รวมความว่า ถอนลูกศรได้แล้ว

ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขยันความไม่ถอยกลับสติสัมปชัญญะความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลสความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่องๆ ด้วยคิดว่าเราพึงกำหนดรู้ทุกขที่ยังมิได้กำหนดรู้ พึงละกิเลสที่ยังมิได้ละพึงเจริญมรรคที่ยังมิได้เจริญ หรือพึงทำให้แจ้งนิโรธที่ยังมิได้ทำให้แจ้ง โดยอุบายอย่างไร ดังนี้ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย รวมความว่า ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท ประพฤติอยู่ คำว่า ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า อธิบายว่า ไม่หวังโลกนี้ คืออรรถภาพของตน ไม่หวังโลกหน้า คืออรรถภาพของผู้อื่นไม่หวังโลกนี้ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณของตน ไม่หวังโลกหน้า คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณของผู้อื่น ไม่หวังโลกนี้ คืออายตนะภายใน ๖ ไม่หวังโลกหน้า คืออายตนะภายนอก ๖ ไม่หวังโลกนี้ คือมนุษยโลก ไม่หวังโลกหน้า คือ เทวโลก ไม่หวังโลกนี้ คือ กามธาตุ ไม่หวังโลกหน้า คือรูปธาตุ อรูปธาตุ ไม่หวังโลกนี้ คือกามธาตุ รูปธาตุ ไม่หวังโลกหน้า คืออรูปธาตุ ไม่หวังคือ ไม่ต้องการ ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ไม่มุ่งหมาย ไม่มุ่งหวังคติ การถือกำเนิด ปฏิสนธิ ภพ สงสาร หรือวิภวภูตต่อไป รวมความว่า ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า มุนีกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไป

ติดในความยึดถือทั้งหลาย พึงข้ามโอฆะได้ ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาทประพฤติดูอยู่ ย่อมไม่หวังโลกนี้ และโลกหน้า^{๖๗}

ในกุณฑลยสูตร ว่าด้วยกุณฑลยปริพาชก พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับกุณฑลยปริพาชกเกี่ยวกับการทำสุจริต ๓ ประการให้บริบูรณ์พบว่า

อินทริยสังวรที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วทำสุจริต ๓ ประการให้บริบูรณ์ อินทริยสังวรที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำสุจริต ๓ ประการให้บริบูรณ์ คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปที่น่าชอบใจทางตาแล้ว ไม่หลงใหล ไม่เพเลิดเพลินรูปที่น่าชอบใจ ไม่ให้เกิดความกำหนัด กายของเธอก็คงที่และจิตที่คงที่ในภายในก็มั่นคงดีหลุดพ้นดีแล้ว อนึ่ง เธอเห็นรูปที่น่าชอบใจทางตาแล้วก็ไม่เก้อเขินมีจิตไม่ติดอยู่ ไม่เสียใจมีใจไม่พยายาบาททั้งกายของเธอก็คงที่และจิตที่คงที่ในภายในก็มั่นคงดีหลุดพ้นดีแล้ว อีกประการหนึ่ง ภิกษุฟังเสียงทางหู ฯลฯ ตมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย รู้แจ้งธรรมารมณที่น่าชอบใจทางใจแล้ว ไม่หลงใหล ไม่เพเลิดเพลิน ไม่ให้เกิดความกำหนัด กายของเธอก็คงที่ และจิตที่คงที่ในภายในก็มั่นคงดี หลุดพ้นดีแล้ว อนึ่งเธอรู้แจ้งธรรมารมณที่น่าชอบใจทางใจแล้วก็ไม่เก้อเขินมีจิตไม่ติดอยู่ไม่เสียใจมีใจไม่พยายาบาททั้งกายของเธอก็คงที่ และจิตที่คงที่ในภายในก็มั่นคงดีหลุดพ้นดีแล้ว

เพราะเหตุที่ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้วมีกายคงที่และมีจิตที่คงที่ในภายในมั่นคงดีหลุดพ้นดีแล้วในรูปทั้งที่น่าชอบใจและไม่ชอบใจฟังเสียงทางหู ฯลฯ ตมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย รู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้ว มีกายคงที่ และมีจิตที่คงที่ในภายในมั่นคงดี หลุดพ้นดีแล้วในธรรมที่น่าชอบใจและไม่ชอบใจ

อินทริยสังวรที่บุคคลเจริญอย่างนี้แลทำให้มากแล้วอย่างนี้จึงทำสุจริต ๓ ประการให้บริบูรณ์ สุจริต ๓ ประการนั้นที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำสติปัฏฐาน ๔ ประการให้บริบูรณ์

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ละกายทุจริตเจริญกายสุจริตละวจีทุจริตเจริญวจีสุจริตละมโนทุจริตเจริญมโนสุจริต สุจริต ๓ ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แล ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำสติปัฏฐาน ๔ ประการให้บริบูรณ์

สติปัฏฐาน ๔ ประการที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้บริบูรณ์ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายมีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้
๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ
๓. พิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ
๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

^{๖๗} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓/๖๕-๗๓.

สติปัฏฐาน ๔ ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แล ทำให้มากแล้วอย่างนี้จึงทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้บริบูรณ์

โพชฌงค์ ๗ ประการที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ คือ ภาวสิกขาในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะ ฯลฯ

๒. เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวกอาศัยวิราคะ อาศัย นิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะ
โพชฌงค์ ๗ ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แล ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์^{๖๘}

อานิสงส์แห่งสุจริต ๕ อย่าง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับอานิสงส์ของการประพฤตีสุจริตว่า อานนท์ กายสุจริต วจีสุจริตและมโนสุจริตเรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่ควรทำโดยส่วนเดียว ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วจีสุจริตและมโนสุจริตที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าควรทำโดยส่วนเดียว บุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์อะไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวว่าควรทำโดยส่วนเดียว บุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ

๑. แม้นกก็ดีเตียนตนเองไม่ได้
๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ
๓. กิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป
๔. ไม่หลงลืมสติตาย
๕. หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วจีสุจริตและมโนสุจริตที่เรากล่าวว่าควรทำโดยส่วนเดียวบุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์นี้^{๖๙}

ในพระอภิธรรมปิฎก ทสกนิเทศ พระพุทธเจ้าได้แสดงผลของการประพฤตีสุจริตและทุจริตว่ามีผลต่างกันดังนี้ว่า

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบทั่วว่า ข้อที่วจีสุจริต ฯลฯ มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้

พระองค์ทรงทราบทั่วว่า ข้อที่วจีสุจริต ฯลฯ มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจ นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบทั่วว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกายทุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้

^{๖๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๗/๑๒๑-๑๒๒.

^{๖๙} อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกายทุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกลนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยวจีทุจริต ฯลฯ บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยมโนทุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะวจีทุจริตและมโนทุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้

พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยวจีทุจริต ฯลฯ บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยมโนทุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะวจีทุจริตและมโนทุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกลนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกายสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้

พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความ พรั่งพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้วจะ พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกายสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกลนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะวจีสุจริต และมโนสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ บุคคลผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้วจะ พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะวจีสุจริตและมโนสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยนี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกลนี้ทรงทราบว่า สภาวธรรมใดๆ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ สภาวธรรมใดๆ เกิดขึ้นสภาวธรรมนั้นๆ เป็นฐานะ สภาวธรรมใดๆ ไม่เป็นเหตุไม่เป็นปัจจัยให้สภาวธรรมใดๆ เกิดขึ้น สภาวธรรมนั้นๆ ไม่เป็นฐานะ ปัญญาภิรียาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิใน สภาวธรรมที่เป็นฐานะและสภาวธรรมที่ไม่เป็นฐานะเหล่านั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรงทราบสภาวธรรมที่เป็นฐานะโดยความเป็นฐานะและสภาวธรรมที่ไม่เป็นฐานะโดยความไม่เป็นฐานะตามความเป็นจริง^{๗๐}

สรุปความว่าการประพุดติมโนสุจริต ๓ ประการย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามี ความก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วดังนี้

๑. ไม่โลกอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนยอมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีจิตที่ปราศจากโลกเป็น เหตุให้การเจริญวิปัสสนาภาวนาก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

๒. ไม่พยายามปองร้ายผู้อื่นเป็นเหตุทำลายโทสะและปฏิฆะได้ยอมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว

^{๗๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๐๙/๕๒๒-๕๒๓.

๓. มีสัมมาทิฐิก็เป็นเหตุให้มีความเห็นที่ถูกต้องไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมแก่กุลให้ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วมีปัญญาารู้ร้อยสัจทั้ง ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๓.๕ สรุปท้ายบท

สรุปความว่า การประพุดติกายสุจริต ๓ ประการมีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาดังนี้ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ย่อมแก่กุลให้ปฏิบัติมีศีลบริสุทธิ์ จึงมีความเบิกบานใจว่าเรามีศีลไม่ต้องเดือดร้อนใจใน ภายหลังการปฏิบัติวิปัสสนาก็เจริญก้าวหน้าได้เร็ว การไม่ลักทรัพย์ย่อมแก่กุลให้ปฏิบัติมีสัมมาอาชีวะ บริสุทธิ์ เกิดความเบิกบานใจว่าเรามีศีลไม่ต้องเดือดร้อนใจในภายหลัง การปฏิบัติวิปัสสนาก็ เจริญก้าวหน้าได้เร็ว การไม่ประพุดติผิดในกามแก่กุลต่อผู้ปฏิบัติยอมส่งผลให้การเจริญวิปัสสนาภาวนา มีความง่ายและเห็นผลได้เร็วสภาวะธรรมก็เจริญก้าวหน้าเป็นไปตามสัมมาสัมมัณตะในอริยมรรคมีองค์ ๘

การประพุดติวิสุจริต ๔ ประการยอมแก่กุลต่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาดังนี้ คือ การไม่พูดเท็จยอม แก่กุลให้ปฏิบัติมีสัมมาวาจา มีวิสุจริตเป็นเหตุไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลังเพราะคำพูดของตนส่งเสริมการ ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การไม่พูดคำหยาบยอมแก่กุลให้ปฏิบัติมีสัมมาวาจา มี วิสุจริตเป็นเหตุไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลังเพราะคำพูดของตนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้ เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การไม่พูดเพ้อเจ้อยอมแก่กุลให้ปฏิบัติมีสัมมาวาจา มีวิสุจริตเป็นเหตุไม่ต้อง เดือดร้อนในภายหลังเพราะคำพูดของตนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การไม่พูดส่อเสียดยอมแก่กุลให้ปฏิบัติมีสัมมาวาจา มีวิสุจริตเป็นเหตุไม่ต้อง เดือดร้อนในภายหลังเพราะคำพูดของตนส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

การประพุดติมโนสุจริต ๓ ประการยอมแก่กุลให้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีความก้าวหน้าได้ อย่างรวดเร็วดังนี้ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนยอมแก่กุลให้ปฏิบัติมีจิตที่ปราศจากโลภเป็นเหตุ ให้การเจริญวิปัสสนาภาวนาก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่นเป็นเหตุทำลายโทสะและปฏิฆะให้ ย่อมแก่กุลให้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว มีสัมมาทิฐิก็เป็นเหตุให้มีความเห็นที่ ถูกต้องไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมแก่กุลให้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วมี ปัญญาารู้ร้อยสัจทั้ง ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา พบว่ามีความสำคัญอย่างมากผู้ที่ปรารถนาจะเพิ่มพูนจิตในทางกุศลให้ยิ่งๆ ขึ้นไปนั้นจะต้องประพฤติสุจริตทั้ง ๓ ประการให้บริบูรณ์

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ตั้งวัตถุประสงค์ ๒ ประการ เพื่อการศึกษาที่ถูกต้องตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้าคือ

๑. เพื่อศึกษาหลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒. ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย โดยวิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วได้เรียบเรียงบรรยาย ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา โดยผู้เชี่ยวชาญ จึงสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๔.๑.๑ หลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาค้นคว้าหลักสุจริต ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทพบว่า สุจริต กรรมที่มีการประพฤติที่ดี ชื่อว่าสุจริต ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม ความประพฤติดี กรรมที่มีการประพฤติดี กายสุจริตประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริตประพฤติชอบด้วยวาจา มโนสุจริตประพฤติชอบด้วยใจความประพฤติสุจริตมี ๓ ทางคือ

๑. ความประพฤติสุจริตทางกายเรียกว่า กายสุจริต ได้แก่ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งลักขโมย การเว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย การประพฤติผิดประเวณี เว้นจากการทำชู้กับภรรยาหรือสามีผู้อื่นและคนที่ไม่ใช่ภรรยาหรือสามีของตนเอง

๒. ความประพฤติสุจริตทางวาจาเรียกว่า วาจาสุจริต ได้แก่ การพูดคำจริงไม่โกหกหลอกลวง การพูดไม่พูดคำหยาบคำที่ไม่งามไม่น่าฟัง การพูดประสานมิตรไม่ยุบโยงให้คนทั้งสองฝ่ายแตกสามัคคีกัน การพูดมิที่อ้างอิงไม่พูดเพื่อเจ้าไม่มีสาระ

๓. ความประพฤติสุจริตทางใจเรียกว่า มโนสุจริต ได้แก่ บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางใจ พึงสำรวมใจ ละมโนทุจริตแล้ว พึงประพฤติมโนสุจริตไม่คิดพยาบาทปองร้ายใครๆ มีจิตประกอบด้วยเมตตา ไม่คิดเบียดเบียนใครๆ มีจิตประกอบด้วยกรุณา มีความเห็นถูกต้องตามครรลองคลองธรรม เห็น

ว่าทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ควรละอภิชณา คือความเพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ควรละพยาบาทคือความคิดร้ายผู้อื่น ควรละมิจฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิด

๔.๑.๒ หลักสุจริต ๓ ที่เป็นปัจจัยต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การประพฤติกายสุจริต ๓ ประการมีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาดังนี้ คือ

การไม่ฆ่าสัตว์ย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีศีลบริสุทธิ์ การปฏิบัติวิปัสสนาก็เจริญก้าวหน้าได้เร็ว การไม่ลักทรัพย์ย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีสมาธิวิริยะบริสุทธิ์ การปฏิบัติวิปัสสนาก็เจริญก้าวหน้าได้เร็ว การไม่ประพฤตินอกใจในกามเกื้อกูลต่อผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้าเป็นไปตามสัมมากัมมันตะในอริยมรรคมีองค์ ๘

การประพฤติกายสุจริต ๔ ประการย่อมเกื้อกูลต่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาดังนี้ คือ การไม่พูดเท็จ ย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีสมาธิวิริยะบริสุทธิ์ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การไม่พูดคำหยาบย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีสมาธิวิริยะบริสุทธิ์ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การไม่พูดเพื่อเจ้อยอมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีสมาธิวิริยะบริสุทธิ์ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การไม่พูดส่อเสียดยอมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีสมาธิวิริยะบริสุทธิ์ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

การประพฤตินามสุจริต ๓ ประการย่อมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีความก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วดังนี้ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนยอมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติมีจิตที่ปราศจากโลภเป็นเหตุให้การเจริญวิปัสสนาภาวนาก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่นเป็นเหตุทำลายโทสะและภริษะได้ยอมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว มีสมาธิวิริยะก็เป็นเหตุให้มีความเห็นที่ถูกต้องไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมเกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วมีปัญญารู้อริยสัจทั้ง ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำไปปฏิบัติ

จากการศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ มีอยู่ ๓ ประการคือ ๑. กายสุจริต ๒. วาจาสุจริต ๓. มโนสุจริต เมื่อบุคคลทำความสุจริตทั้ง ๓ ประการให้สมบูรณ์แล้วชื่อว่าเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์เมื่อมีศีลสมบูรณ์แล้วการเจริญสมาธิก็ทำได้ง่ายเมื่อจิตมีความตั้งมั่นไม่หวั่นไหวก็เจริญปัญญาได้ง่ายเกิดความรู้อริยสัจตามความเป็นจริงในขั้นต้นว่า ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาเรียกว่า ภาวนามัยปัญญาเกิดวิปัสสนาญาณรู้เห็นรูปนามตามความเป็นจริง

เมื่อบุคคลใดปรารถนาที่จะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็พึงประพฤติกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตให้บริบูรณ์การเจริญวิปัสสนาก็จะเป็นไปโดยความถูกต้องในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่อง ศึกษาความสำคัญของสุจริต ๓ ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา นั้นยังมีสิ่งที่จะต้องศึกษาวิจัยอีกหลายอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ผู้วิจัยจึงแนะนำเรื่องที่น่าจะทำการวิจัยต่อดังนี้ คือ

๑. ศึกษาโมโนสุจริต ที่เป็นปัจจัยต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
๒. ศึกษาคุณสัทธิธรรมที่มีผลต่อการบรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระพุทธโฆษาจารย์. วิสุทธิธรรม. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์:

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก และอรรถกถาฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

(๒) หนังสือ:

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร:

บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๖.

.....พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนัก

พิมพ์แพรวแอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๖.

.....ธรรมนุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑๙. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โรงพิมพ์

พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๕.

.....พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ ๔๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์แพรว

แอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๗.

พญาลีไท. สมุดภาพไตรภูมิพระร่วง. พระราชนิพนธ์ของพญาลีไท พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัย

กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, (ม.ป.ป.)

คลังปริยัติ ฉบับสมบูรณ์, สำนักพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.)

ดร.จรรณ วรณ กสิณานนท์. พุทธธรรมนุญแห่งพุทธอาณาจักรไทย ฉบับกู้คืนศาสนา.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธลีลา, ๒๕๕๐.

พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว). คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่ง

ศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗.

เรียม ศรีทอง. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเวิร์ดเวฟเอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. รศ. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓.

สุรีย์ มีผลกิจ. **พุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕.

พระภิกษุญาณพิศาลเมธี. **วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘.

(๓) วิทยานิพนธ์:

พระชัชวาลย์ ศรีสุข. ศาสนากับการพัฒนาบุคลิกภาพ. “ศึกษาเปรียบเทียบหลักศาสนเกี่ยวกับ การพัฒนาบุคลิกภาพในพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระอภัย อภิชาติ (ชูขุนทด). “การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช, ๒๕๕๔.

พระมหาศุภวิวัฒน์ ชุตินันโต (สุขดำ). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ใน วรรณคดีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ซิกมันด์ ฟรอยด์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช, ๒๕๔๘.

พระเด่นชัย เมตติโก (มีสนาม). “ศึกษาแนวคิดเรื่องกายสุจริตในพระพุทธานุชาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช, ๒๕๕๖.

พระชัยณรงค์ วิฑิต (รุ่งมะรุต). “การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัยพุทธศักราช, ๒๕๕๕.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาวเสาวนุช ศิริมาลัยรักษ์
 ว/ด/ป เกิด : วันที่ ๒๖ เดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘
 สถานเดิม : ๔๕/๓ หมู่ที่ ๑ ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
 : การศึกษาทางโลก
 พ.ศ. ๒๕๓๖ : มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพญาเย็นวิทยา ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
 พ.ศ. ๒๕๔๑ : หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิชาสื่อสารมวลชน สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 : การศึกษาทางธรรม
 พ.ศ. ๒๕๖๐ : ธรรมศึกษาชั้น โท

ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม

- พ.ศ. ๒๕๕๘ : ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา และเจริญวิปัสสนาภาวนาเป็นระยะเวลา ๓๐ วัน
 พ.ศ. ๒๕๕๙ – ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
 พ.ศ. ๒๕๖๐ : ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ณ สำนักมหาสิริยาตศาสนาเย็กต้าสหภาพเมียนมาร์ (พม่า) เป็นระยะเวลา ๗ เดือน

ประสบการณ์การทำงาน :

- พ.ศ. ๒๕๓๘ : โรงแรมดุสิตธานี
 พ.ศ. ๒๕๕๕ : Trainer ที่สปา และเป็น Trainer ในมุมไบประเทศอินเดีย
 ปีที่เข้าศึกษา : ๒๕๕๘
 ปีที่สำเร็จการศึกษา : ๒๕๖๑
 ที่อยู่ปัจจุบัน : ๒๑๓๒/๖๙ ซ.รามคำแหง๓๒ แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ ๑๐๒๔๐
 โทรศัพท์ : ๐๘๑-๓๑๔๒๖๒๒ , ๐๘๔-๔๒๒๔๓๘๒
 E-mail : Saowanuch5597n@gmail.com, vi11.5811405039@gmail.com